

PERSONĪBA UN DEMOKRĀTIJA

Metodisks līdzeklis Latvijas vēsturē

PERSONĪBA UN DEMOKRĀTIJA

Metodisks līdzeklis Latvijas vēsturē

Rīga
2005

Personība un demokrātija. *Metodisks līdzeklis Latvijas vēsturē*

Projekta „Personības Latvijas demokrātijā” Ekspertu padome

Leo Dribins, Oļegs Fiļs, Juris Goldmanis, Aija Kļaviņa, Nils Muižnieks, Pauls Raudseps,
Ilze Šenberga un Vladislavs Volkovs

Autoru kolektīvs

Leons Astra, Egīls Baldzēns, Ainārs Dimants, Leo Dribins, Dzintars Ērglis, Tatjana Feigmane, Ēriks Jēkabsons,
Maija Kūle, Ilga Kreituse, Dainis Lemešonoks, Imants Mednis, Uldis Neiburgs, Nadežda Pazuhina, Jānis Rokpelnis,
Henrihs Soms, Valters Ščerbinskis, Signe Terihova un Arturs Žvinklis

Metodiskās daļas autori

Danute Dūra, Aija Kļaviņa un Ilze Šenberga

Sastādītājs

Juris Goldmanis

Literārais redaktors

Alnis Auziņš

Dizains un makets

Izdevniecība „N.I.M.S.”

Grāmata izdota ar “Aizkraukles Bankas”
finansiālu atbalstu

© “Aizkraukles Banka”, 2005

© Vilis Rīdzenieks “Klio”/LAA, Rīga, 2005

ISBN 9984-19-795-6

Saturs

Priekšvārdi	5
Par demokrātiju un Latvijas tautas vienprātību. Jānis Čakste	11
“Latvija jāceļ un jāveido Latvijas tautai”. Miķelis Valters	15
Diplomāts ar zelta spalvu. Zigfrīds Anna Meierovics	19
Tautas un valsts vīrs. Rainis	23
“Bez demokrātijas nebūs Latvijas”. Pauls Kalniņš	29
Vācbaltiešu demokrāts. Pauls Šīmanis	33
Parlamenta deputāts Latvijā un Izraēlā. Mordehajs Nuroks	37
Krievu minoritātes tiesību aizstāvis – padomju represiju upuris. Meletijs Kaljistratovs	41
Baltais bīskaps ar rudzupuķi. Jāzeps Rancāns	45
Aizēnotā valsts dibinātāja. Klāra Kalniņa	49
Latvijas Centrālās padomes priekšsēdētājs. Konstantīns Čakste	53
“Latvijas Vallenbergs”. Žanis Lipke	57
Diplomāts starp totalitārām lielvarām. Alfreds Bīlmanis	61
Par demokrātisku dzīves stilu. Zenta Mauriņa	65
Dzīve garīgā nomodā. Ivans Zavoloko	69
<i>Per aspera ad astra</i> . Gunārs Astra	73
Vēsturei spītējot. Knuts Skujenieks	79
Patriots un demokrāts. Dītrihs Andrejs Lēbers	83
“Par jūsu un mūsu brīvību”. Ita Kozakēviča	87
Autori	91
Attēlu avoti	92
Metodiskā daļa	93

Nils Muižnieks
cilvēktiesību eksperts

Ideja apkopot informāciju par izciliem demokrātiem Latvijas vēsturē dzima 2004. gada vasarā, kad kā īpašu uzdevumu ministrs sabiedrības integrācijas lietās tikos ar aktīviem skolēniem un skolotājiem vasaras nometnē “Piedalies un ietekmē!”. Vadiju nodarbību par izglītību un demokrātiju, bet diskusija kaut kā nevedās. Kad jautāju, kurām personībām Latvijas vēsturē ir īpaši nopelni demokrātijas nostiprināšanā, zālē iestājās neērta klusums. Pēc pauzes kāda skolotāja vien noteica: “Laikam esam pārāk kritiski...”

Toreiz nodomāju, ka nav kaut kas kārtībā ar mūsu vēsturisko apziņu. Latvijas vēsturē ir daudz spilgtu personību, cilvēku, kuri konsekventi aizstāvējuši demokrātiskas vērtības, tiesiskumu, saticību starp vairākumu un mazākumgrupām. Un mums ir iemesls ar viņiem lepoties. Taču mēs par šīm personībām un viņu veikumu demokrātijas jomā esam maz runājuši. Mācību grāmatās tās neizceļ. Iznāk tā, ka esam būvējuši demokrātisku, tiesisku valsti bez demokrātiem, veidojuši iecietīgu sabiedrību, bet neviens nav kopis iecietības tradīcijas Latvijā.

Nemaz nerunājot par nepieciešamību godināt Latvijas demokrātijas personības, mēs neapzināti laupām saviem bērniem daļu no mūsu kopējās vēstures. Mēs viņiem liedzam iespēju lepoties ar cilvēkiem, kas drosmīgi aizstāvēja savus principus, kas nebija vienkārši upuri, bet gan veidoja Latvijas vēsturi. Jebkuram jauniešiem vajag tādus cilvēkus, kuru rīcība ir atdarināšanas vērtīga. Jebkuram jaunam cilvēkam vajag morālos orientierus – paraugus, kas palīdz izlemēt, vai konkrētā situācijā vajag rīkoties vai nogaidīt? Ko darīt smagas izvēles priekšā? Šajā grāmatā aprakstītie cilvēki var kalpot par šādiem paraugiem, viņu stāsti var palīdzēt orientēties sabiedriski politiskajās vērtībās.

Ignorējot mūsu demokrātijas aizstāvjus, mēs padziļinām vēsturiski izveidojušās pretrunas sa-

biedrībā. Pētījumi liecina, ka vēstures jautājumi Latvijas sabiedrību šķeļ, ka trūkst kopīgas izpratnes par pagātņi. Tas savukārt kavē daudzu iedzīvotāju piederības izjūtas nostiprināšanos Latvijai. Mūsu vēsturiskajā apziņā trūkst sabiedrību vienojošu personību, ar kurām varētu lepoties gan latvieši, gan citu tautu pārstāvji. Esmu pārliecināts, ka personības, kas aprakstītas šajā grāmatā, ir Latvijas lepnums, ka, apzinot un popularizējot viņu darbus un domas pagātnē, stiprināsim demokrātiju un saticību arī mūsdienās.

Kas veica personību atlasī? Kādi bija atlasē kritēriji? Kad “Aizkraukles Banka” mani uzrunāja un izteica vēlmi projektu atbalstīt, sapratu, ka jāiesaista gan profesionāli vēsturnieki, gan vēstures skolotāji. Izveidojām ekspertu grupu, kuras darbā piedalījās daudzi cilvēki. Tiešo līdzdalību klātienē papildināja aktīva domu apmaiņa ar ekspertiem internetā. Visaktīvāk strādāja Vēstures skolotāju biedrības vadītāja Aija Kļaviņa, vēsturnieki Leo Dribins un Valdislavs Volkovs, žurnālists Pauls Raudseps un Kultūras akadēmijas dekāns Juris Goldmanis.

Ilgā spriedām par kritērijiem, līdz vienojāmies, ka mūs interesē demokrāti šī vārda visplašākajā izpratnē – cilvēki, kas aizstāvējuši demokrātiskas vērtības un humānismu, kas veicinājuši tiesiskumu, kas sekmējuši saticību un aizstāvējuši mazākumu pret vairākuma diktātu. Demokrātija bez tiesiskuma ir patvaļā; vairākuma gribai jāievēro arī mazākuma tiesības, citādi tā var kļūt par diktatūru.

Svarīgs kritērijs bija konsekvence – izvēlētajai personai bija nelokāmi jāaizstāv demokrātiskas pozīcijas visas dzīves garumā, spītējot politiskajai konjunktūrai. Lai ikvienam Latvijas skolēnam būtu ar ko identificēties, vēlējamies grāmatā iekļaut cilvēkus no visiem Latvijas reģioniem, sievietes un vīriešus, dažādu tautību pārstāvjus. Vēlējamies arī

iekļaut kādu trimdas darbinieku, lai aktualizētu ārzemēs dzīvojošu Latvijas demokrātu stāstus mūsdienu Latvijas vēsturiskajā apziņā.

Visasākos strīdus izraisīja jautājums par aptveramo laikposmu. Kaut gan bija vairāki spilgti kandidāti no 19. gs. jaunlatviešu vidus, nolēmām piemēroties 9. un 12. klases vēstures mācību programmai un aprobežoties ar 20. gadsimtu. Ilgi strīdējāmies par Trešās atmodas periodu. No vienas puses, grūti runāt par demokrātiju Latvijā 20. gs., nerunājot par Atmodu, jo tā bija demokrātijas zvaigžņu stunda, visspilgtākā demokrātijas epizode pagājušā gadsimtā. No otras puses, vairāki eksperti pauda bažas, ka projekts politizēsies, ja sarakstā iekļaus politikā joprojām darbīgas personības.

Nolēmām šajā pirmajā sarakstā neiekļaut nevienu, kas joprojām aktīvi strādā politikā, – tiem būs vietas nākamajos sarakstos un grāmatās. Tomēr nepagājām garām dažām mūsdienu personībām – dzejniekam Knutam Skujeniekam, Atmodas laika politiķei Itai Kozakēvičai un tiesībzinātniekam Dītriham Andrejam Lēberam. Izvēle bija ļoti grūta, jo kandidātu bija daudz. Visi ekspertu grupas dalībnieki bija vienprātīgi, ka mūsu saraksts būtu

jāpildveido un jāturpina. Šis ir pirmais, bet ne pēdējais vārds.

Iespējams, kāds apšaubīs tās vai citas personības īpašo lomu demokrātijas stiprināšanā Latvijā. Vai Žanis Lipke bija demokrāts? Varbūt ne klasiskā izpratnē, tomēr viņš ar savu rīcību noteikti aizstāvēja humānismu un cilvēku tiesības uz dzīvi, kas ir nepašaubāmas demokrātijas pamatvērtības. Kurš gan padomju totalitārisma laikā varēja stiprināt demokrātiju? Protams, nebija iespējams rīkot brīvas vēlēšanas, tomēr pastāvēja dažādas, demokrātijas vērtībās balstītas pretošanās izpausmes totalitārisma.

Ceru, ka grāmata izraisīs diskusijas par demokrātiju un mūsu demokrātiem.

Ceru, ka grāmata veicinās lepnumu par mūsu vēsturi, tautu, valsti.

Ceru, ka grāmata vienos Latviju, palīdzot jauniešiem saskatīt sava reģiona, dzimuma, tautības pārstāvju īpašu ieguldījumu Latvijas demokrātijas vēsturē.

Nobeigumā vēlos pateikties “Aizkraukles Bankai” par atbalstu un par projekta koordināciju, Aijai Kļaviņai par sadarbību un visiem, kas palīdzēja manai idejai kļūt par īstenību.

Aija Kļaviņa

*Vēstures skolotāju biedrības valdes priekšsēdētāja,
Rīgas Franču liceja vēstures skolotāja*

Sabiedrībā nerimst diskusijas par vēstures mācīšanu, vēstures skolotāja lomu un pienākumiem. Daudzi aktīvie viedokļu paudēji, īpaši daļa politiķu, uzskata, ka *tikai* skolas un skolotāja pienākums ir audzināt valsts pilsoņus un veidot nacionālo apziņu. Lai valsts būtu stipra, jāvienojas par visiem iedzīvotājiem kopējām vērtībām. Domāju, ka sabiedrību var vienot un saliedēt demokrātiskās vērtības. Saliedētā sabiedrībā vairumam iedzīvotāju ir arī kopīgs skatījums uz savas valsts un tautas pagātņi.

Manuprāt, vēstures mācību priekšmeta uzdevums ir palīdzēt jauniešiem izziņāt un izprast pasauli, kurā viņi dzīvo, kā arī izprast spēkus, kustības, notikumus un personības, kas šo pasauli veidojuši. Skolēnam ir svarīgi saprast, ka arī viņa paveikto var kādreiz analizēt un vērtēt.

Lai varētu veikt šo uzdevumu, skolotājam pirms došanās klasē jāatbild sev uz jautājumiem: kas maniem audzēkņiem jāzina par pagātņi, lai dzīvotu mūsdienu sabiedrībā un būtu gatavs jauniem izaicinājumiem nākotnē; kādas idejas un vērtības būs nozīmīgas cilvēkam 21. gadsimtā?

Mēs skatāmies uz pagātņi caur sava laika redzes viedokli, un mums ir iespēja radīt jaunus skatupunktus un padarīt tos skaidrākus savu skolēnu acīs. Lai pievērstu sabiedrības, skolotāju un skolēnu interesi 20. gadsimta personībām Latvijas vēsturē, Nils Muižnieks, Vēstures skolotāju biedrība un "Aizkraukles Banka" uzsāka projektu "Personības Latvijas demokrātijā". Tā mērķis bija aktualizēt personību lomu demokrātijas, cilvēktiesību un iecietības principu veidošanā Latvijā 20. gadsimtā. Viens no projekta uzdevumiem ir jauniešu vidū nostiprināt demokrātijas vērtību, tolerances un likumības idejas, izceļot personības lomu. Izmantojot konkrētas vēsturiskas personības, mēs varam rādīt paraugus, kā cilvēki rīkojušies, aicināt padomāt, kā

un kāpēc jaunieši būtu rīkojušies līdzīgās situācijās gan tagad, gan nākotnē.

Projekta gaitā aizsākās publiska diskusija plašsaziņas līdzekļos, skolotāju un interesentu auditorijās par personībām, kas veicinājušas demokrātijas, likumības un iecietības nostiprināšanos Latvijas sabiedrībā. Sarīkojām konferenci, kurā piedalījās gan vēstures skolotāji un skolēni, gan inteliģences pārstāvji, viedokļu veidotāji, vēsturnieki un žurnālisti. Konferencē diskutēja par personību lomu vēsturē un Latvijas demokrātijas attīstībā, iecietības, cilvēktiesību un tiesiskuma principu nostiprināšanā, integrētas sabiedrības veidošanā.

Projekta gaitā tapusi grāmata "Personība un demokrātija. Metodisks līdzeklis Latvijas vēsturē". Aprakstus par personībām veidojuši sabiedrībā pazīstami vēsturnieki un sabiedriski darbinieki. Idejas darbam stundā piedāvā praktizējoši skolotāji. Autoru pateicība skolotājiem un skolēniem, kuri konferences gaitā izteica priekšlikumus.

Paldies par ideju un aicinājumu šajā projektā līdzdarboties Nilam Muižniekam. Īpašs mūsu paldies "Aizkraukles Bankai" un Oļegam Fiļam. Pirmo reizi Latvijas uzņēmēji iegulda naudu skolotājiem un skolēniem nepieciešama mācību palīglīdzekļa izveidē. Ar "Aizkraukles Bankas" atbalstu šī grāmata nonāks ikvienā skolā, tā būs pieejama latviešu un krievu valodā. Stāsti par deviņpadsmit izcilām personībām Latvijas vēsturē rosinās skolēnus domāt par savu rīcību tagad un nākotnē, tādēļ aicinu kolēģus vēstures, ētikas, civilzinību, politikas un tiesību stundās izmantot jaunās grāmatas materiālus.

Radošu izdomu un vēlmi izmantot grāmatu "Personība un demokrātija"!

Oļegs Fiļs
"Aizkraukles Bankas"
valdes priekšsēdētāja vietnieks

Viss top no pamatiem. Taču, kad ceļam māju, daudz domājam par tapešu krāsu un jumta segumu, par santehniku un aizkariem. Mēs reti aizdomājamies par zemē ieraktajiem blokiem, uz kuriem top jaunā mītne un uz kuriem balstīsies arī visa mūsu sarūpētā iedzīve. Mums šķiet pašsaprotami, ka ēkas fundamentam vienmēr ir jābūt ideālam – stipram un monolītam, bez mazākās plaisas betonā, bez jebkādas rūsas metālā. Tādām, lai mēs par to varētu īpaši nedomāt.

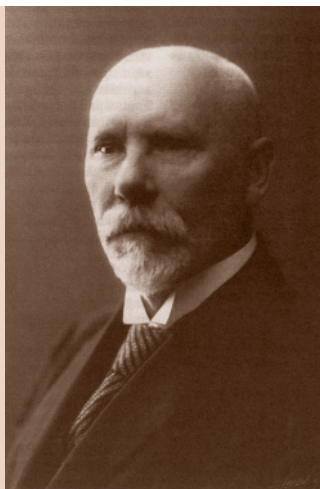
Arī kā pilsoņi savā valstiskajā domāšanā reizēm esam tikpat pašpārliecināti. Mums šķiet, ka tautvaras tiesiskie un politiskie principi, kas veido un balsta Latviju, darbojas paši par sevi – automātiski, nesatricināmi un nepielūdzami. Un tādēļ mums, pilsoņiem, nav vajadzības īpaši pūlēties tos vēl kaut kā stiprināt un attīstīt. Tie taču ir nostiprināti starptautiskās deklarācijās un līgumos! Tomēr ikviena savas tautas un zemes patiesa patriota pienākums ir sargāt un veidot valstiskos pamatos. Vai vismaz tiši tiem nekaitēt.

Demokrātija ir politiskais sinonīms visām cilvēkam nepieciešamajām brīvībām un tiesībām, bez kurām nav iedomājama harmoniska personības un visas sabiedrības attīstība. Tā ir ne tikai vienlīdzība likuma un tiesas priekšā. Tās ir arī cilvēka ekonomiskās tiesības izvēlēties strādāt darbu, kas viņam patīk un sokas, un baudīt šī darba augļus. Es apziņos, ka ļoti daudz ko esmu paveicis un piepildījis tieši tāpēc, ka esmu demokrātiskas, tiesiskas, pasaulei atvērtas valsts – Latvijas Republikas – pilsonis. Man nav jātērē visa sava enerģija, lai pielāgotu savu dzīvi varas diktātam un lai pieglaimotos politiķiem, kuri var izlemt, vai mans uzņēmums plauks vai nikuļos.

Tautas labklājība ir cieši saistīta ar nācīgas uzticību tautvaras un pilsoniskas sabiedrības principiem. Tā ir neapstrīdama statistika, ko nevar

aizsegt nedemokrātisko režīmu centieni izrauties līderos un apžilbināt pasauli ar savu saimniecisko spēku vai dzīves grūtību nomāktu cilvēku alkas pēc gādīga vagara. Tikai demokrātija ir politisks sinonīms vispārējai pārticībai.

Latvijas sabiedrībā patlaban valda nepielūdzams, bet maldīgs uzskats, ka ikviena uzņēmēja interesēm (un investīcijām) politikā var būt tikai izteikti merkantils raksturs, piemēram, rūpe par zemāku peļņas nodokli vai izdevīgākiem valsts pasūtījumiem. Tomēr ikviens pieredzējis un atbildīgs investors – nav svarīgi, vai runa ir par nekustamo īpašumu tirgu, vai par valsts "celtniecību" – savus līdzekļus iegulda ne tikai virsbūvē, bet arī tās balstos. Demokrātija ir jākopj, tajā, lietojot ekonomisko terminoloģiju, ir jāinvestē. Ziedojumi ir vajadzīgi ne tikai partijām vai izpētes centriem, kas analizē un kritizē politiķu darbību, ne tikai nevalstiskām organizācijām vai "domu tvertnēm". Tieši tāpēc mēs, "Aizkraukles Bankas" īpašnieki un darbinieki, esam ļoti gandarīti, ka ar mūsu necilo atbalstu ir īstenojusies Nila Muižnieka un Vēstures skolotāju biedrības aizsāktā iecere – vēlreiz atgādināt sabiedrībai un īpaši jaunajai paaudzei par tiem, kuri Latvijā radīja un stiprināja tautas varas un personas brīvības tiesiskos pamatus. Godināsim šos cilvēkus, turpinot viņu reiz iesāktos!

Latvijas Valsts prezidents
Jānis Čakste.

Par demokrātiju un Latvijas tautas vienprātību Jānis Čakste

Jānis Čakste (1859–1927) – pirmais Latvijas Valsts prezidents, jurists. Dzimis 1859. gada 14. septembrī Zemgales saimnieku ģimenē. Beidzis Jelgavas ģimnāziju (1882) un Maskavas Universitātes Juridisko fakultāti (1886). Strādājis par advokātu, bet līdztekus maizes darbam bijis arī Jelgavas Latviešu biedrības priekšnieks (1887–1901), nedēļas laikraksta “Tēvija” izdevējs un redaktors (1888–1914), aktīvi darbojies skolu un vecāku komitejās. Pirmā pasaules kara laikā J. Čakste bija viens no Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas vadītājiem. Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas Krievijas Pagaidu valdība iecēla viņu par Kurzemes guberņas komisāru. J. Čakste bija viens no ievērojamākajiem Latvijas valsts dibinātājiem. Viņš tika ievēlēts par Tautas padomes (1918–1920) un Latvijas Satversmes sapulces (1920–1922) priekšsēdētāju un Latvijas Valsts prezidentu (1922–1927). Miris 1927. gada 14. martā Rīgā.

Jāņa Čakstes sabiedriski politiskā darbība simboliski savieno jaunlatviešu demokrātisko kustību ar jauno Latvijas valsti. Kā personība J. Čakste būtībā bija 19. gadsimta cilvēks, bet pašā mūža nogalē viņam bija lemts kļūt par tautas mīlētu un cienītu jaunās demokrātiskās Latvijas valsts galvu. “Savā būtībā Jānis Čakste bija pilsonisks demokrāts ar dziļu kristīgo vērtību apziņu” – tā viņa dzīves gājumu raksturojis profesors Jānis Stradiņš. Vienlaikus sirmais jurists un politiķis savu laikabiedru vidū bija viens no konsekventākajiem demokrātiskas tiesiskas valsts aizstāvjiem. Demokrātijas un tiesiskuma izpratne nebija kāds brīnums vai iedoma, jo sakņojās viņa ilggadīgajā un aktīvajā pilsoniskās sabiedrības pieredzē.

To apliecina vairākas zīmīgas J. Čakstes biogrāfijas epizodes. Jau 1904. gada rudenī viņš piedalījās Krievijas advokātu slepenā apspriedē, kurā cita starpā tika runāts par Krievijas absolūtisma ierobežošanas iespējām. 1905. gada revolūcijas laikā, kad soda ekspedīcijas izvērta represijas pret revolucionāriem, Jelgavas advokāts Čakste aizstāvēja tiesājamās revolucionārās kustības dalībniekus.

Tas aprakstīts arī Alberta Bela romānā “Saucēja balss” (1973).

1906. gada aprīlī Kurzemes guberņas vēlētajiem ievēlēja J. Čaksti Krievijas I Valsts domē. Tur līdz ar dažiem citiem latviešu deputātiem viņš ieguva pirmo parlamentārā darba pieredzi. Kaut arī cara monarhijā Valsts domes tiesības bija stipri ierobežotas, kāda epizode nenoliedzami iegājusi Krievijas demokrātijas vēsturē un kā pilsoniskās nepakļaušanās paraugs ir aktuāla arī mūsdienā Krievijā. Kad 1906. gada jūlijā Nikolajs II atlaida domi, 187 liberālie un sociālistu deputāti, tostarp arī Jānis Čakste, drosmīgi protestēja pret šādu rīcību un parakstīja tā saucamo Viborgas manifestu (“Tautai no tautas priekšstāvjiem”). Patvaldība asi vērsās pret šādu nepakļāvību – J. Čakstem tika liegts aktīvi nodarboties ar politiku un kandidēt nākamajās Valsts domes vēlēšanās, bet piespriesto trīs mēnešu cietumsodu viņš 1908. gadā izcietā Jelgavas cietumā.

Latvijas Valsts prezidenta amatā Jānis Čakste izcēlās ar spēju norobežoties no politisko partiju interesēm un saglabāt iespējamo objektivitāti. Raksturīgi, ka viņš, piemēram, apžēloja par valsts

Jāņa Čakstes ģimene 1922. gadā.

nodevību un sadarbību ar vāciešiem notiesāto Andrievu Niedru un atcēla no amata Kurzemes divīzijas komandieri pulkvedi Krišu Ķūķi, kurš klaji simpatizēja fašistiskajai kustībai.

1998. gadā Šveicē Jungfrauohas kalnā atklāja Brīvības halli, kas veltīta 100 lielākajiem pasaules demokrātiem. Līdzās ASV prezidentam Vudro Vilsonam, Lielbritānijas premjerministram Vinstonam Čērčilam un Izraēlas Ministru prezidentam Ichākam Rabinam tur minēts arī Jāņa Čakstes vārds. Zīmīgi, ka Igauniju šajā sarakstā pārstāv Jāns Tenisons, kura biogrāfija visnotaļ līdzīga Jāņa Čakstes dzīvesgājumam. Arī Tenisons kā Igaunijas gubernas deputāts Krievijas I Valsts domē parakstīja Viborgas manifestu, vēlāk vairākkārt bija Igaunijas Valsts vecākais. Līdzīgi kā Latvijā demokrātiskais J. Čakste zināmā mērā bija autoritārā K. Ulmaņa pretmets, Igaunijā J. Tenisons bija Konstantīna Petsa oponents. Turklāt Tenisonu un Čaksti vienoja arī aktīvā līdzdalība akadēmiskajās mūža organizācijās. Tenisons bija cieši saistīts ar Igauniju studentu biedrību, kuras karogs ir kļuvis par Igaunijas valsts karogu. Savukārt pēc Čakstes ierosmes latviešu inteliģenti Maskavā 1883. gadā dibināja studentu biedrību "Austrums" (arī būdams Valsts prezidents, viņš bija tajā biežs viesis), kurai tāpat svarīgās vērtības ir valstiskums un demokrātija – no tautiskās kultūras apziņas uz nacionālo valsti. Nav nejaušība, ka arī mūsdienās abas organizācijas vieno sadarbības līgums. Šeit labi redzams, kā pilsoniskās sabiedrības līmenis saskaras ar valstisko līmeni – pilsoniskā sabiedrība kā demokrātiskais valsts pamats.

Par sabiedrības vienprātības jeb nacionālā konsensa pamatu Jānis Čakste uzskatīja nevis vienādošanu un "stingru roku", bet gan tiesiskumu un demokrātiju. 1920. gada 18. novembrī viņš teica uzrunu, kuras pēdējais teikums tagad iekalts viņa pieminekļi Jelgavā: "Mums nebija bijusi vēl iespēja izredzēties priekš Latvijas īsto saimnieku – iecelt Satversmes sapulci. .. tagad ir sapulcējies Latvijas īstais saimnieks – tas saimnieks, kuru šurp raidījusi pati tauta; tas saimnieks, kurš no tautas izredzēts visplašākā, visdemokrātiskākajā kārtībā. .. mūsu pienākums, Satversmes sapulcei, būs .. veicināt ar iekšējo dzīvi, nokārtojot tiesības, taisnību un kārtību. .. Mēs savus iekšējos pārpratumus un diferences, kas varētu gadīties, sapratīsim uz priekšu, kā līdz šim, un stādīsim partiju intereses zemāk par Latvijas valsts labumu. **Latvijas valsts izaugusi no latviešu tautas vienprātības, tā ir palikusi stipra caur Latvijas tautas vienprātību.**" (Izcēlumi mani – A.D.) Ievērosim, izaugusi no **latviešu tautas vienprātības**, palikusi stipra caur **Latvijas tautas vienprātību!** Tādējādi J. Čakste jau tolaik lietoja Latvijas Satversmē ierakstīto Latvijas pilsoņu kopuma apzīmējumu, būtībā politiskās nācijas jēdzienu – Latvijas tauta.

Kā jurists, Tautas padomes un Satversmes sapulces priekšsēdētājs Jānis Čakste simboliski uzskatāms par Latvijas Satversmes valsts – tātad vispār Latvijas tiesiskās un demokrātiskās valsts – tēvu. Tā ir vienīgā bijusi, vienīgā esošā un, vēl vairāk, vienīgā iespējamā Latvijas tiesiskā valsts – ar nepārtrauktu un simbolisku tiesisko pēctecību līdz pat mūsu dienām. Visupirms jau citas Latvijas

Jānis Čakste nodod Valsts prezidenta zvērestu Saeimā 1925. gadā.

tiesiskās valsts vienkārši nav, bet Latvijas tiesiskā valsts ir demokrātiska valsts. Vēl vairāk – Latvija var pastāvēt tikai kā demokrātiska valsts.

Tādējādi Latvijas tiesiskums un demokrātija ir nesaraujami saistīti ar valsts tiesisko pēctecību, ko ietver un simbolizē Satversme, un tie ir iespējami tikai uz Satversmes pamata. Tāda, mazākais, ir vēstures mācība, tāds ir mūsu, Latvijas pilsoņu, vēsturiski tiesiskās apziņas pamatakmens, sākot jau ar Satversmes preambulu (“Latvijas tauta savā brīvi vēlētā Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts Satversmi”) un tiem mūsu pamatlikuma pantiem, īpaši jau 1. pantu (“Latvija ir neatkarīga un demokrātiska republika”) un 2. pantu (“Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai”), kuru grozījumi jāapstiprina tautas nobalsošanā. Šo pamatakmeni licis valsts Pirmais pilsonis – Jānis Čakste, konsekvents demokrāts. Viņa lielais ieguldījums Latvijas valsts dibināšanā un izveidē nav apšaubāms.

Tomēr mūsdienās daudzi Latvijas pilsoņi Jāni Čaksti uztver galvenokārt kā simbolu, kā kaut ko tik senu, ka šī personība kļuvusi muzejiska, bez miesas un asinīm. Par maz politiskajā elitē un plašākā sabiedrībā apzināts un iedzīvināts pirmā Valsts prezidenta intelektuālais mantojums – domas un atziņas. Turklāt daudzas no tām nav zaudējušas savu aktualitāti, jo 19. gadsimta cilvēks Jānis Čakste runā kā mūsu laikabiedrs un ir kopā ar mums.

Mūsdienā Latvijas demokrātijai pirmām kārtām aktuālas J. Čakstes paustās bažas un rūpes par Latvijas demokrātijas pilngadību. Valsts prezidents savulaik izteicās, ka “ar pastāvošās iekārtas neatbildīgu un nepārdomātu nozākāšanu daži publicisti vienīgi atbaida tautu no vēlamām reformām. Kā noziedzību pret valsti .. uzskatīja diktatūras ideologu tieksmes. Pārgrozības valsts iekārtā .. izvedamas ļoti uzmanīgi, vienīgi saskaņā ar nepārprotami izteiktu tautas vairākuma gribu. Nekad nedrīkst riskēt ar asākām šķiru cīņas iespējamībām, jo tās mazajai Latvijai it viegli var kļūt liktenīgas. Šķiru interešu taisnīgai saskaņošanai, šķiru pretišķību izlīdzināšanai jābūt par mūsu mērķi. Lai to sasniegtu, vispirms izbeidzama politisko partiju savstarpēja ķengāšanās. Cīņai jānorisinās vienīgi par principiālas dabas jautājumiem. Sevišķi neatkarīgai presei un arī visai sabiedrībai jo enerģiski jāuzstājas pret tām partijām, kas cenšas izmantot mazāk apzinīgas aprindas un lieto demagoģiskus paņēmienus.” Viņš aicināja centriskās partijas un grupas “apvienoties, radīt ko plašāku, apzināties, ka vidus grupas katra

Valsts prezidents J. Čakste skautu nometnē parakstās uz ādas.

par sevi neko nevar veikt, bet kopīgiem spēkiem var kļūt par Latvijas likteņu noteicējam”.

Jāni Čaksti īpaši nodarbināja lietpratības un kompetences jautājums demokrātijā. Jau 1919. gada 30. jūlijā viņš norādīja: “Mums vajadzīga stipra valdība. .. demokrātiski stiprai jābūt mūsu valdībai. Nedrīkst domāt demokrātisku valdību par mikstu un piekļāvīgu.” 1926. gada 15. februārī, uzstādamies ar priekšlasījumu “Austrumā”, viņš atkal atgriezās pie šīs problēmas: “.. katram amatam vajadzīgas zināšanas, nenormāli ir tas, ka katrs parlamenta loceklis uzskata sevi par spējīgu būt par ministru un valsts dzīves kārtotāju; pakāpeniska pacelšanās uz augstākiem amatiem garantē labāku lietu saprašanu un veikšanu; parlaments nekad nedrīkst jaukties administrācijā; Latvijā deputāts pa lielāku daļai maz izglītots, pēc Aristoteļa un Monteskjē principa tā varētu arī būt, tikai tiem vajadzētu aprobežoties ar kontroli.”

Par lielāko problēmu jaunajā, vēl nenostiprinātajā demokrātiskajā Latvijas valstī Jānis Čakste uzskatīja korupciju un valsts nozagšanu, un atkal jāsaka – cik līdzīgas šīs ainas, salīdzinot ar mūsdienā Latvijā! Turklāt, būdams prezidents, viņš par šo tēmu runāja atklāti un pašapzinīgi, acīmredzot saprazdams, ka pats sākums kļūdu un trūkumu novēršanai ir to atzišana un ka sabiedriskās pārmaiņas vispirms sākas cilvēku galvās. Tādēļ par nepieciešamajām pārmaiņām jārunā prezidentam, jo parlamentārajā demokrātijā šim amatam galvenokārt ir morāli politiska autoritāte.

Kā liecina laikabiedri, Čakste nosodoši izturējies “pret korupcijām, kur viņš saskatīja mūsu jaunās valsts vislielāko ļaunumu. .. neviens austrumie-

tis nav savas rokas sasmērējis valsts mantas putināšanā, un lai Dievs dod, ka tas arī nekad nenotiktu.” Šo novēlējumu viņš jaunajiem austrumiešiem lika vistuvāk pie sirds.

J. Čakstes konsekvento pozīciju šajā jautājumā apliecina šādi viņa izteikumi.

1919. gada 30. jūlija runā: “Caur korupciju gājušas bojā daudz tautas un valstis, un tāpēc mums no tās ļoti jāsarģās... Visām valsts un valdības iestādēm jābūt sevis cienīgām, taisnīgām un patiesām, kurām rūp tikai valsts labums. Mūsu ierēdniecībai jābūt augstākā mērā patiesi godīgai, bet arī nepieklāvīgai, un tāpēc vietas un amati jānodod tikai cilvēkiem, kuriem sirds un rokas ir šķīstas un tīras.”

Uzrunājot valsts ierēdņus: “Darbinieki, sargiet savu valsti, izkopiet to, jo ziniat, ja nebūs Latvijas, nebūs arī jūs!”

“Mums vēl nav partiju valstiskā nozīmē.. Ir tikai šauras grupas, kas cenšas izmantot valsti personīgās interesēs.”

“.. politiķi un valsts darbinieki nedrīkst tanī pat laikā būt arī veikalnieki. Sabiedriskam darbiniekam – politiķim demokrātiskā valstī pieder noteikšana par valsts kasi. Partijas līderis, kas pats saistījies ar veikaliem, vairs nebūs pietiekoši objektīvs: personīgās intereses nomāks sabiedrības prasības. Domājot par saviem uzņēmumiem, piemirsīs tautas labums.”

Laikabiedri norāda, ka pirmais Latvijas Valsts prezidents “kliķes gara ieviešanu sabiedriskā dzīvē

.. uzskatīja par vienu no mūsu dzīves galvenajām nelaimēm.”

Profesors Aivars Stranga ir sniedzis lielisku kopsavilkumu par šo lielo Latvijas demokrātu: “Viņš nepārstāvēja liberālajai demokrātijai tālās un pat naidīgās zemniecības un bezzemniecības masas; gluži otrādi – viņš pārstāvēja jau to paaudzi, kas bija ieguvusi labu izglītību – bez tās liberālā demokrātija nevar pastāvēt. Pēc sava sociālā stāvokļa un mentalitātes viņš bija buržuāziskās vidusšķiras pārstāvis – bez plašas buržuāziskas vidusšķiras liberālā demokrātija nevar pastāvēt. Pateicoties savai izglītībai un spējām, viņš kļuva par pārtikušu juristu – bez pārticības liberālisms nevar izdzīvot. Viņš bija kultūras cilvēks – aktīvi piedalījās dažādu biedrību un apvienību darbā; bez noteikta kultūras līmeņa liberālā demokrātija nevar pastāvēt. Viņa personības attīstība bija konsekventa un pakāpeniska, nevis sasteigta un nedabiska – liberālā demokrātija nav domāta steigai un radikālismam. .. Bija vēl kāda īpašība, kas Čaksti tuvināja sekmīgai liberāla demokrāta darbībai – jau tad, kad par brīvu un parlamentāru Latviju viņš pat nedomāja; tā bija viņa ģimene, kupla, draudzīga.”

Čakstes tēvs, kā Valsts prezidentu ikdienas sarunās parasti sauca laikabiedri, demokrātijas un tolerances garā audzināja gan tautu, gan, protams, arī savus bērnus. Viņa dēli ģimenē iemantoja dziļu cieņu pret demokrātisku tiesisku valsti un savā dzīvē apliecināja stingru uzticību tai.

Literatūra

Čakste, J. *Taisnība vienmēr uzvarēs: atziņas, runas, dokumenti, raksti, vēstules.*

Sast. A. Dimants. Rīga: Jumava, 1999, 196 lpp.

Latvijas pirmais Valsts prezidents Jānis Čakste. Ilustrēts piemiņas rakstu krājums.

Red. A. Kurmis. Rīga: Avots, 1993, 172 lpp. (Pirmizdevums 1928. gadā.)

Butulis, I. Jānis Čakste Latvijas vēsturē. *Latvijas Vēsture.* 1999, Nr. 4: 5.–9. lpp.

Dimants, A. Ko Jānis Čakste teiktu par mūsdienu Latvijas demokrātiju.

Latvijas Vēsture. 2004, Nr. 4: 94.–99. lpp.

Jānim Čakstem 140. Zinātniskās konferences materiāli.

Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 87 lpp.

Treijs, R. *Latvijas prezidenti.* Latvijas valsts un ministru prezidenti (1918–1940).

Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004. 272 lpp.

“Latvija jāceļ un jāveido Latvijas tautai” Miķelis Valters

Miķelis Valters.

Miķelis Valters (1874–1968) – literāts, politiķis un diplomāts. Dzimis 1874. g. 7. maijā Liepājā. Mācījies Liepājas reālskolā. Studējis Bernes un Cīrihes universitātēs Šveicē, Sorbonnas Universitātē Parīzē, ieguvis valsts zinību doktora grādu. Perfekti pārzināja vācu, krievu, franču, itāliešu un zviedru valodu. Par piedalīšanos Jaunās strāvas kustībā 1897. gada maijā apcietināts, 15 mēnešus pavadījis Liepājas cietumā. 1899. gadā nelegāli emigrējis uz Vāciju, pēc tam dzīvojis Šveicē. Viens no Latviešu Sociāldemokrātu savienības dibinātājiem (1899) un idejiskajiem vadītājiem. Piedalījies 1905. gada revolūcijā Latvijā, pēc tam atkal dzīvojis emigrācijā (Somijā, Šveicē, Lielbritānijā, Francijā). 1917.–1918. gadā darbojies Demokrātiskajā blokā, pēc tam bijis Tautas padomes loceklis un 1918.–1919. gadā Pagaidu valdības iekšlietu ministrs. Latvijas sūtnis Itālijā (1919–1924), Francijā (1924–1925), konsuls Karaļaučos [Kēnigsbergā] (1928–1934), sūtnis Polijā un Ungārijā (1934–1938), Beļģijā un Luksemburgā (1938–1940). Pēc Latvijas okupācijas dzimtenē neatgriezās. Latvijas popularizēšanai ārvalstīs publicējis vairākas grāmatas un rakstus (arī svešvalodās). Rakstījis esejas un dzeju (literārais pseidonīms Andrejs Paparde). Miris 1968. g. 27. martā Nicā (Francija).

Miķeļa Valtera vārdu mēs parasti atceramies, kad runājam par Latvijas neatkarības idejas attīstību. Tieši viņš jau 1903. gadā rakstīja, ka latviešiem vajag “lauzties ārā no Krievijas”. Kaut arī valstiskās neatkarības ideja vēl bija izteikta neskaidri un nekonsekventi, tomēr M. Valters drukātā veidā to formulēja pirmais, un jau tādēļ vien viņu var ierindot izcilāko Latvijas 20. gadsimta personību vidū.

M. Valtera darbība bija neparasti daudzpusīga. Viņš bija intelektuālis ar izcilu rietumu izglītību, rosīgs publicists un tautas tiesību cīnītājs, dzejnieks, dramaturgs un mākslas vēsturnieks, literatūras kritiķis un filozofs, kultūrpoliķis un zinātnieks, un, protams, ievērojams tiesībnieks un valstsvīrs.

Jau iedams Liepājas reālskolā, viņš pieslēgās Jaunajai strāvai – latviešu inteligences kustībai, kas propagandēja demokrātiskas un sociālistiskas idejas. M. Valters bija viens no nedaudzajiem tās

dalībniekiem, kas bija nācis no strādniecības vides, – viņa tēvs bija Liepājas ostas krāvējs, bet māte turpat lāpīja maisus. Pats Miķelis jau no bērnības zināja, kas ir fizisks darbs. Dalība Jaunajā strāvā lielā mērā noteica visas M. Valtera tālākās gaitas, proti, viņš visu dzīvi bija cīnītājs, bet lielāko sava garā mūža daļu viņam bija lemts nodzīvot tālu no dzimtās Latvijas.

1897. gadā cara policija jaunekli arestēja un ieslodzīja Liepājas cietumā, bet vēlāk izsūtīja uz Daugavpili, kur viņš kādu laiku strādāja par mājskolotāju. No turienes viņam laimējās aizbēgt uz Vāciju, bet pēc tam nokļūt Šveicē. Tur jaunais politi-emigrants sāka tieslietu studijas. Šveicē ar saviem domubiedriem Ernestu Rolavu, Emīlu Skubiķi u.c. viņš nodibināja Latviešu Sociāldemokrātu savienību. Tā saucamie savienībnieki pārņēma austriešu un poļu sociāldemokrātu ideju, proti, sociālisma kustībai reizē jābūt arī nacionālai.

“Galvenais pamats personiskai brīvībai ir plašs personas neatkarības stāvoklis – demokrātiska piedalīšanās valsts orgānos.”

Valters, M. Patvaldību nost, Krieviju nost!
Proletāriets, 1903, Nr. 11.

“...mēs necenšamies vienīgi pēc savu kulturelo vajadzību apmierināšanas, bet mums tikpat labi rūp arī Latvijas pārējo tautu labums. Ja mēs cenšamies pēc pašvadības, tad mums prātā ir pašvaldība, kurā var kopā strādāt visi Latvijas kultūras spēki...”

Valters, M. *Mūsu tautības jautājums*.
Domas par Latvijas tagadni un nākotni. [b.v],
1914, 123. lpp.

“Dr. M. Valters bija vēsturiska personība Latvijas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, taču viņam piemita tik daudz talantu, tik augsta pašapziņa un tik nevaldāms raksturs, ka diplomātiskais dienests ar tā protokolu un nepieciešamību ierobežot savus personiskos uzskatus par jebkuru Latvijas ārpolitikas un iekšpolitikas jautājumu viņam vienmēr likās par šauru.”

Stranga, A. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis. 1934.–1938.
Grām.: *Starptautisko attiecību problēmas*.
Profesoram Albertam Varslavānam
75. Jubilejas rakstu krājums.
R., 2005, 98.–99. lpp.

“Miķelis Valters – liela personība, liels valstsvīrs, cilvēks, kā vārds rada citos dziļu cieņu vai asu pretestību, jo viņš neatzīst kompromisus principu lietās. Miķelis Valters – liels demokrāts, tāpēc latviešiem vēl arvien īsti nesaprotams.”

Runģe, V. *Uzticības rūgtā cena*. III.
Kalamazū, 2000, 185. lpp.

Paša M. Valtera rediģētajā savienībnieku izdevumā “Revolucionārā Baltija” viņš 1905. gadā rakstīja par to, kas ir demokrātija un kādai jābūt demokrātiskai republikai. Viņaprāt, Latvijas autonomijas paraugs varētu būt Somijas autonomija Krievijas sastāvā vai federatīvās Šveices satversme. Vēl radikālāk skan formulējums: “Cik tautu, tik valstu tagadējā Krievijā!” (*Revolucionārā Baltija*, 1905, Nr. 3.)

1905. gadā Valters atgriezās Latvijā. Viņš aktīvi piedalījās revolūcijā un propagandēja savas sociālās un valstiskās idejas. Gan masu sapulcēs Grīziņkalnā, gan tautskolotāju un pagastu delegātu kongresos Valters iestājās par Latvijas autonomiju, Satversmes sapulces sasaukšanu un muižu zemes sadalīšanu. Latviešu nacionālo centienu izpratnē viņš krietni apsteidza savus laikabiedrus. Sociāldemokrāti, kas bija revolucionārās cīņas priekšgalā un parasti vadīja arī masu mītiņu norisi, nereti nemaz nelaida pie vārda skaitliski nelielās un vājās Latviešu Sociāldemokrātu savienības runātājus. Pasākumos, kur sociāldemokrātiem bija pārsvars, Valteru pat izsvilpa. Demokrātiskajā Šveicē viņš kaut ko tādu nebija piedzīvojis. Idejas par republiku un savu valsti tautai tolaik vēl šķita par daudz pārdošas un nesaprotamas. Tās neatrada dzirdīgas ausis. Latvijas Sociāldemokrātijas (LSD) nacionālās programmas galvenā ideja par Latvijas apgabala autonomiju bija tas maksimums, ko toreizējā politiskā brieduma pakāpē varēja piedāvāt demokrātija.

Pēc revolūcijas apspiešanas M. Valters atkal devās trimdā. 1907. gadā Cīrihes Universitātē Šveicē viņš aizstāvēja darbu “Tolstoja sociālekonomiskie, valstiskie un politiskie uzskati” un ieguva valsts zinību doktora grādu. Disertācijā M. Valters apcerēja valsts varas jautājumus, kas bija nodarbinājuši viņu jau pirms 1905. gada. Viņš vērsās pret cara patvaldības sistēmu, iestājās par demokrātisku republiku, prasot pilsoņtiesības arī latviešiem. Daudzos rakstos Valters norādīja uz Šveices valsts iekārtas priekšrocībām. Šveices garīgais mantojums stiprināja viņu visu mūžu. Viņš mācījās arī valodas, studēja mākslu un daudz ceļoja pa Somiju, Franciju, Vāciju un Itāliju.

1913. gadā, kad sakarā ar Romanovu dinastijas trīsdesmitgadi izsludināja amnestiju, daudzi politiskie emigranti, tostarp arī M. Valters, atgriezās dzimtenē. 1914. gadā nāca klajā viņa grāmata “Mūsu tautības jautājums”. Šajā darbā vēl nebija formulēta ideja par atdalīšanos no Krievijas im-

pērijas, bet runāts par “latviešu tautas normālām pašnoteikšanās tiesībām” un skaidri pausta doma, ka sekmīgai Latvijas un latviešu nācijas attīstībai ir nepieciešama spēcīga un savā pārliecībā liberāli demokrātiska latviešu vidusšķira. Tāda tikko sāka veidoties pirmskara ekonomiskā pacēluma apstākļos. Bez spēcīgas un republikāniskas latviešu buržuāzijas nedz patiesa neatkarība, nedz – vēl jo vairāk – liberāla demokrātija nav iespējama.

1917. gadā M. Valters kā zinātniskais konsultants piedalījās Latviešu Zemnieku savienības programmas izstrādāšanā un šīs partijas uzdevumā uzrakstīja brošūru “Latvijas autonomija”. Kopā ar Kārli Ulmani un citiem latviešu politiķiem vācu okupētajā Rīgā viņš izveidoja Demokrātisko bloku – latviešu demokrātisko partiju apvienību, kam bija liela loma Latvijas neatkarības idejas attīstībā. Īsi pirms neatkarīgās Latvijas valsts pasludināšanas M. Valters izteica ļoti svarīgu ideju: Latvija jāceļ un jāveido Latvijas tautai, proti, Latvijas politiskajai nācijai, ne tikai latviešiem. 1918. gadā Dr. Valters kā valsts tiesību speciālists palīdzēja formulēt dažus jaundibinātās Latvijas valsts konstitucionālos aktus.

M. Valters bija pirmo divu Latvijas Pagaidu valdību iekšlietu ministrs. Tas toreizējos apstākļos bija visnepateicīgākais un riskantākais postenis. Bija jānodrošina jaunās valsts tiesiskā kārtība un jāveido policijas aparāts. M. Valters parādīja teicamu prasmi šī uzdevuma kārtošānā. 1919. gada martā Ministru prezidents K. Ulmanis un iekšlietu ministrs M. Valters apstiprināja Noteikumus par aizsargu nodaļām pagastos “kārtības un miera uzturēšanai”. “Dibinot aizsargus,” teica ministrs Valters, “mana doma bija tajos redzēt valsts demokrātijas civilo aizsardzību un briesmu laikā arī militāro, kas papildinātu Latvijas karaspēku.”

1920. gadā M. Valters pārgāja diplomātiskajā dienestā un kļuva par vienu no ārlietu ministra Zigfrīda Annas Meierovica tuvākajiem līdzstrādniekiem. Svarīgajam diplomātiskajam dienestam bija nepieciešami tādi cilvēki kā Valters – daudzu valodu pratējs, korekts, pat elegants, ar plašām zināšanām ne vien tiesību zinātnēs, bet arī mākslā un literatūrā. Diplomāta gaitu sākumā M. Valters īpašu uzmanību veltīja starptautiskajām tiesībām, lai varētu likt šīs zināšanas lietā, aizstāvēt Latvijas intereses ārzemēs.

Laikā no 1920. līdz 1940. gadam Valters tikai īsus brīžus pavadīja Latvijā, bet visu pārējo laiku dzīvoja dažādās Eiropas galvaspilsētās, reprezen-

Delegācija Latvijas *de iure* atzīšanas panākšanai Parīzē 1921. g. janvārī. Sēž (no kreisās): M. Valters, Z. A. Meierovics, J. Lazdiņš; stāv: O. Grosvalds, G. Bisenieks, J. Tepfers.

tēdams neatkarīgo Latviju. Viņš bija Latvijas delegācijas loceklis Tautu Savienībā 1921. gadā, kad Latviju uzņēma šajā organizācijā. Darbojoties Tautu Savienībā, ik uz soļa nācās aizstāvēt Latvijas valsts intereses pret dažādām sūdzībām. Neapmierināti ar Latvijas agrāro reformu, vācbaltiešu muižnieki iesniedza petīciju Tautu Savienības Padomei, apgalvojot, ka reformas īstenošanas gaitā esot aizskartas mazākumtautību intereses. M. Valters sagatavoja īpašu memorandu, ko 1922. gada septembrī iesniedza Tautu Savienības konferencē. Tajā bija raksturots minoritāšu faktiskais stāvoklis Latvijā un izklāstīta Latvijas nostāja minoritāšu jautājumā. Viņš panāca, ka Tautu Savienība pieņēma rezolūciju, kurā minoritātes tika aicinātas lojāli pildīt valsts likumus. 1923. gada jūlijā Tautu Savienība apstiprināja M. Valtera sagatavoto Latvijas valdības deklarāciju un atzina minoritāšu (mazākumtautību) jautājumu par Latvijas valsts iekšēju lietu.

Diplomātiskajā darbā M. Valters bija gan konsuls Karalaučos, gan sūtnis Romā, Parīzē, Madridē, Budapeštā, Varšavā un, visbeidzot, Briselē. 1940. gadā viņam nācās piedzīvot neatkarīgās Latvijas valsts iznīcināšanu. Būdam viens no tās dibinātājiem, viņš to ļoti pārdzīvoja, jo vairāk tāpēc, ka vairākkārt bija brīdinājis par draudošajām briesmām kā Valsts un Ministru prezidentu Kārli Ulmani, tā

ārlietu ministru Vilhelmu Munteru. Valters bija prasījis, lai Latvijas vadītāji veidotu neatkarīgu, pašas Latvijas politiku, nepieslienoties nevienam, kas šķiet stiprāks. Viņš bija aicinājis informēt tautu un, vērojot pasaules notikumus, atrast Latvijai tajos savu vietu. Taču Latvijas valdība šos ieteikumus nebija ievērojusi.

Par šiem jautājumiem M. Valteram bija asas domstarpības arī ar trimdiniekiem tūlīt pēc Otrā pasaules kara beigām. Daudziem latviešu politiķiem tolaik nebija pieņemams viņa viedoklis par K. Ulmaņa valdības kļūdām. Daži pārmeta, ka šāda nepiekāpīga nostāja pret autoritāro režīmu kalpo Latvijas valsts pretiniekiem. Pats Miķelis Valters kā konsekvents demokrāts uzskatīja, ka droša un atklāta norobežošanās no totalitārām varām vai autoritāriem režīmiem ir ikvienas īsti demokrātiskas sabiedrības un valsts, tātad arī Latvijas valsts, interesēs. Viņam netrūka pilsoniskās drosmes vērsties pret tiem trimdas latviešiem, kas “mūsu valsts konstitucionālos trūkumos meklējuši attaisnojumu dusmām par demokrātiskām brīvībām, tiesībām, bez kurām valsts šodien nav iedomājama.” (*Latvju Domas*, 1944, 18. nov., Nr. 12: 4.lpp.) Vienlaikus viņš atzina arī parlamentārā laika trūkumus un nepilnības.

Ar viņam parasto liberālā domātāja un tiesībnieka konsekvenci M. Valters turpināja cīņu par savas zemes tiesībām. Viņš aicināja veidot trimdas valdību ar visnotaļ plašām funkcijām. Kā stingrs demokrāts viņš iestājās par kontinuitāti ar Latvijas parlamentārās demokrātijas laiku un Latvijas Satversmes konsekventu ievērošanu.

Tā kā pēckara gados ar tradicionālajiem diplomātijas līdzekļiem aktualizēt Baltijas valstu neatkarības jautājumu bija grūti, M. Valters lika lietā savas lieliskās žurnālista iemaņas. Piemēram, t.s. Lielā četrinieka (ASV, Lielbritānijas, Francijas un PSRS) samītā Ženēvā 1955. gada jūlijā plašajā preses konferencē viņš uzdeva jautājumu: “Kas būs ar Baltijas valstīm?” Nevarēdami tikt galā ar Valtera neērtajiem jautājumiem, diplomātu kungi izraidīja pašu jautātāju no zāles. Bet M. Valteru nebiedēja nekādi šķēršļi, ja viņš redzēja, ka aizstāvamās mazo tautu tiesības.

Trimdā M. Valters atrada juriskonsulta darbu pasaulslavenajā Šveices farmaceitiskajā firmā SANDOZ Bāzelē. Tas bija labi apmaksāts, un viņš nopirka dzīvokli Francijas pilsētā Nicā, kur mūža nogalē varēja netraucēti nodoties saviem zinātniskajiem pētījumiem, publicista darbībai un cīņai par Latvijas tiesībām.

Literatūra

Valters, M. *Atmiņas un sapņi*. I. Stokholma: Daugava, 1969, 340 lpp.

Runģe, V. Miķelis Valters – gadsimta mūžs Latvijai. Grām.: *Uzticības rūgtā cena*. III. Kalamazū, 2000, 178.–185.lpp.

Šilde, Ā. Miķelis Valters kā tiesībnieks un valstsvīrs. Grām.: *Trimdinieka raksti*. Minstere, 1991, 270.–280. lpp.

Šilde, Ā. *Pret krievu virskundzību*. Dr. Miķelim Valteram veltīta apcere. No grāmatas “Valstsvīri un demokrāti”. Ņujorka, 1985. Stokholma: Latvju Nacionālais fonds, 1990, 56 lpp.

Zigfrīds Anna Meierovics.

Diplomāts ar zelta spalvu Zigfrīds Anna Meierovics

Zigfrīds Anna Meierovics (1887–1925) – politiķis un diplomāts. Dzimis 1887. gada 6. februārī Durbē ārsta ģimenē. Māte mirusi dzemdībās, tāpēc dēlu kristīja arī viņas vārdā par Annu. Beidzis Mironova komercskolu Rīgā (1907) un Rīgas Politehniskā institūta Komerckodaļu (1911). 1909.–1911. gadā skolotājs V. Olava komercskolā Rīgā. 1911.–1915. gadā strādā Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības savstarpējā kredītbiedrībā. Pirmā pasaules kara laikā devies bēgļu gaitās uz Maskavu – strādājis bankā un darbojies Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas Kultūras birojā. Viens no Latviešu Zemnieku savienības dibinātājiem. Latviešu pagaidu nacionālās padomes Ārlietu nodaļas vadītājs Petrogradā (1917–1918). Latvijas Republikas ārlietu ministrs (1918. g. novembris – 1924. g. janvāris un 1924. g. decembris – 1925. g. augusts), Ministru prezidents (1921. g. jūnijs – 1923. g. janvāris un 1923. g. jūnijs – 1924. g. janvāris). 1923. gada septembrī ievēlēts par Tautu Savienības Politiskās komitejas viceprezidentu. 1925. gada 22. augustā gājis bojā autokatastrofā uz Tukuma – Brizules ceļa.

“Diplomāts ar zelta spalvu”, “grāfs Zigfrīds” un tamlīdzīgi spilgti epitēti tika veltīti Latvijas Republikas pirmajam ārlietu ministram, premjeram, vienam no Latviešu Zemnieku savienības līderiem un pasaulē atzītam starptautisko jautājumu speciālistam. Saglabājušies pat pārspriedumi, kā veidotos valsts tālākais liktenis, ja Z. Meierovics nebūtu traģiski gājis bojā 1925. gada 22. augustā autokatastrofā: tad Latvijā diez vai būtu sagrauta demokrātija un izveidots autoritārais režīms. Varbūt... tā ir alternatīva, kuru var mēģināt izspēlēt. Zināmu pamatu tam dod sabiedrībā nonākušās ziņas par to, ka, kļūdams par Ministru prezidentu 1921. gadā, Z. Meierovics plānojis K. Ulmani nosūtīt par Latvijas sūtni uz Amerikas Savienotajām Valstīm. Pirms tam K. Ulmanis bija ļāvis citiem ieraudzīt savu politisko greizsirdību Satversmes sapulces priekšvēlēšanu kampaņā Kuldīgā, kritizējot savu partijas biedru. Sociāldemokrāts Fēlikss Cielēns savās atmiņās pēc daudziem gadiem rakstīja, ka Z. Meierovics kritiku uztvēris ļoti mierīgi un piebildis: “Politiska greizsirdība dažus cilvēkus padara

pilnīgi greizus. Ja jūs to neesat pieredzējis savā partijā, tad droši vien piedzīvosiet.” Un drīz tas notika. Laikabiedrs tā apraksta Z. Meierovica ierašanos Latvijas Satversmes sapulcē tās atklāšanas dienā 1920. gada 1. maijā: “Eleganti tērpies, vestes pēdējo pogu vaļā, baltu puķi pie žaketes atloka, drošā līdzsvarā viņš ieslīdēja kuluāru zālē. Slaido stāvu lepni izslējis, sniedza roku uz visām pusēm, un viņa plašais, laipnais smaidis izteica apmierinātību par sasniegto un optimistisku ticību turpmākiem Latvijas panākumiem. .. Ārlietu ministrs nebažījās par savu rītdienu. Viņš skaidri sajuta kontaktu ar latviešu deputātiem, kuru uzticību viņš ieguvis ar savu darbu, it īpaši ar raksturu un taktu... Kad kuluāru zālē ap stalto un smaidošo Meierovicu plašā lokā grupējās dažādu partiju deputāti, viņa sabiedriskais oreols jau sāka aizēnot Kārļa Ulmaņa autoritāti.”

Z. Meierovica rosīgā politiskā darbība saistāma ar Pirmo pasaules karu un Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju, kur viņš darbojās kopā ar Jāni Čaksti, Arvedu Bergu, Ati Ķeniņu un citiem

Z. Meierovics – Nacionālās armijas brīvprātīgais Brīvības cīņu laikā.

Latvijas valsts pamatlicējiem. Pēc monarhijas krišanas Krievijā 1917. gada februārī/ martā bija jānosaka Latvijas vieta eventuālajā jaunajā demokrātiskajā Krievijā. Septembrī pēc Ukrainas Centrālās radas iniciatīvas Kijevā sanāca Tautu kongress. Z. Meierovics, kurš kopā ar K. Bahmani, A. Bojāru, S. Kambalu un K. Seržantu pārstāvēja Latviju, tika ievēlēts kongresa prezidijā un nolāsija latviešu pašnoteikšanās prasības: pirmkārt, Latvijas tautai tāpat kā visām citām tautām ir tiesības uz pilnīgu pašnoteikšanos; otrkārt, Latvijai jābūt nedalītai, apvienojot Vidzemi, Kurzemi un Latgali; treškārt, Latvijai jābūt politiski autonomai, demokrātiskai vienībai Krievijas sastāvā. Pret šādu pozīciju protestēja vienīgi latviešu kreisais sociāldemokrāts Kārlis Seržants. Kongresā Z. Meierovics izteica pretenzijas Krievijas Pagaidu valdībai, kura “ne ar pušplēstu vārdu neieminējās par tautu pašnoteikšanās tiesībām, bet Krievijas glābšanu redzēja vienīgi stingrā centralizācijā, pastiprinot valsts varas priekšstāvniecību uz vietām un paplašinot viņas tiesības uz nomaļtautu rēķina .. Kamēr Pagaidu valdība savu politiku nacionālajos jautājumos nemainīs sakarā ar mūsu dabiskiem un vēsturiskiem prasījumiem, kamēr Pagaidu valdības sastāvā nebūs mazo tautu priekšstāvju, mēs viņu par no mums vēlētu valdību neuzskatīsim.” (Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914-1940*. Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma: Daugava, 1976, 130. lpp.)

Arī pēc 1917. gada boļševiku revolūcijas Petrogradā Z. Meierovics kopā ar saviem politiskajiem domubiedriem vēl ticēja iespējamai Krievijas demokratizācijai, kas nodrošinātu Latvijai reālu autonomiju. Tam iemesls bija vēl neatceltās Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanas, kurās ar savu sarakstu piedalījās arī Latviešu Zemnieku savienība. Z. Meierovics līdz ar tādiem politiķiem kā J. Goldmanis, E. Laursons u.c. bija kandidātu sarakstā. LZS priekšvēlēšanu platformā bija izvirzītas šādas prasības.

Krievija – demokrātiska federatīva republika (tautu valstu savienība);

Latvija – autonoma, nedalīta Krievijas sastāvdaļa. .. Satversmes likumus izstrādā Latvijas Satversmes sapulce;

Zeme – nododama zemes apstrādātājiem uz īpašuma tiesībām. Nomas attiecības nokārtojamas likuma ceļā. Zemes fonds sastādāms no kroņa, bruņniecības, pilsētu un muižu zemēm; konfiscējamās muižas, kuras nav iegūtas no viņu īpašniekiem vai viņu tiesību devējiem pirkšanas ceļā. No šī fonda ar zemi apgādājami bezzemnieki. Zemes jautājumu visumā izspriež Latvijas Satversmes sapulce;

Darbs – 8 stundu darba laiks. Strādnieku apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem, vecuma nespēku un slimībām.

Pilsonisko brīvību nodrošināšana.

Miers – noslēdzams bez kavēšanās, bez aneksijām un kontribūcijām, uz tautu pašnoteikšanās pamata. Vispārējā atbruņošanās un starptautiskā šķirētiesa. (*Līdums*, 1917, 17. apr.)

Notikumu attīstība pierādīja, ka boļševisms un demokrātiska valsts ir nesavienojami jēdzieni. Krievijas Satversmes sapulce tika brutāli padzīta, jo boļševiku partija vēlēšanās nebija guvusi uzvaru un nevarēja diktēt noteikumus. No šī brīža – 1918. gada janvāra – vairs nebija iespējams nekāds kompromiss, un vienīgā iespēja Latvijai bija brīva, neatkarīga un demokrātiska valsts. 1918. gads arī kļuva par jaunu kvalitatīvu pagrieziena Z. Meierovica politiskajā darbībā – viņš kļuva par ārlietu jautājumu kārtotāju. Līdz šim diplomātiskās spējas vairāk bija izmantotas Latviešu pagaidu nacionālās padomes (LPNP) ietvaros, mēģinot iesaistīt pilsoniskās frakcijas darbību radikāli kreisi noskaņotajā Vidzemes Zemes padomē.

Pēc Padomju Krievijas un Vācijas sarunām Brestļitovskā (Brestā) un miera līguma noslēgšanas LPNP secināja – jāprotestē pret Latvijas teritoriālo sadalīšanu un vienlaikus jāmeklē starptautiskais

atbalsts neatkarības idejai. Z. Meierovics iebilda pret tūlītēju neatkarības pasludināšanu. Valstij ir nepieciešama teritorija, tauta un spēks. Valsts ir jāpārvalda. Tā nevar būt emocionāla iegriba. “Mēs nedrīkstam zaudēt cerību, ka mūsu mērķiem nebūtu panākumu. Ja pulcēsim ap sevi plašas tautas masas, mēs panāksim savu ideju, ja ne pilnā mērā, tuvākā nākotnē, tad vismaz nedalītu Latviju” – tā pauda Z. Meierovics 1918. gada janvārī.

Par leģendu ir kļuvusi Z. Meierovica pirmā ārpolitiskā uzvara – Latvijas *de facto* atzīšana nedēļu pirms pašas valsts dibināšanas. Viņam adresētā vēstulē Lielbritānijas ārlietu ministrs A. Belfūrs oficiāli apliecināja savas valdības “gatavību dot pagaidu atzīšanu Latviešu [pagaidu] nacionālajai padomei kā *de facto* neatkarīgai iestādei”. Svarīgi ir atcerēties, ko Meierovics un viņa domu biedri izvēlējās kā Latvijas spēka un varēšanas apliecinājumu. Tas bija albums ar latviešu gleznotāju darbu reprodukcijām. Tauta, kuras māksla ir sasniegusi tik augstu līmeni, spēj veiksmīgi valdīt un saimniekot savā zemē bez impērijas virspārraudzības.

Ceļojuma laikā uz Londonu Z. Meierovics uzturējās Stokholmā un tikās ar tās mēru K. Lindhagenu. Pēc tam Zviedrijas presē parādījās plaša intervija ar jauno politiķi, kurā bija atklāta gan Vācijas vardarbīgā rīcība Latvijas teritorijā, gan prasība pēc “nacionālās brīvības”. Stokholmā tika sperts vēl viens ļoti nozīmīgs solis valsts dibināšanas virzienā – izveidots speciāls Informācijas birojs, lai propagandētu valsts ideju un vienlaikus vāktu ziņas, kādas atrodamas presē par Latviju. Saziņa, informācija un domu apmaiņa bija viens no starptautiskās atzīšanas panākumiem – uzskatīja Z. Meierovics 1918. gadā un arī turpmāk. To apliecina Meierovica Londonā izdarītie secinājumi: “Slavenās Albiona salu valsts kopiespaids par Latviju bija tas, ka uz zemeslodes atrodas Krievijai agrāk piederīgās provinces, kuras uz Brestļitovskas miera līguma pamata anektējusi Vācija, ka šīs Baltijas provinces, starp citu, apdzīvo latvieši, kas pieder it kā pie slāvu, it kā pie ģermāņu rases, un ka lielākā daļa latviešu ir vienīgais lielinieku organizētais stiprais atbalsts, bet pārējie latvieši esot vācu draugi un ejot kopā ar Baltijas muižniekiem. Kamēr pēdējie soloties Baltijas pievienošanu Vācijai, tikmēr pirmie cīnoties par Latvijas atpakaļiegūšanu komunistiskajai Krievijai.” Šāda viedokļa popularizēšanā Meierovics vainoja Krievijas emigrantus.

Pēc Latvijas valsts nodibināšanas nākamais svarīgākais solis bija *de iure* atzīšana, ko varēja ie-

Z. Meierovics ar kundzi Annu un bērniem Gunāru, Rūtu un Helmutu.

gūt Parīzes Miera konferencē. Z. Meierovics bija Latvijas delegācijas loceklis, vēlāk vadītājs, laika biedra O. Grosvalda vārdiem runājot, “Latvijas miera delegācijas istā dvēsele”. Delegācija savas darbības laikā iesniedza 34 oficiālās notas, taču panāca tikai Baltijas komisijas izveidošanu Parīzes Miera konferences ietvaros.

1919. gada 10. jūnijā Latvijas delegācijas vadītājs Z. Meierovics uz prasību atzīt Latvijas pilnīgu neatkarību no Baltijas lietu komisijas priekšsēdētāja britu diplomāta Esmē Hovārda saņēma atbildi – vēl tas nav iespējams. Antantes valstis vēl cerēja uz boļševiku sakāvi Krievijā, lai tad varētu spriest par Latvijas juridisko statusu. Tālākais darbs 1920. gadā saistījās ar Tautu Savienību, kura Latviju bija ieskaitījusi trešajā grupā, kam uzņemšana atliekama, jo Sabiedrotās valstis to nav atzinušas *de iure*. Ārlietu ministrs atrada savdabīgu izeju – Latvija tika uzņemta par dalībvalsti Starptautiskajā Sarkanajā Krustā, Pasta un dzelzceļa ūnijā un citās starptautiskajās organizācijās. Taču ar to bija par maz. Vajadzēja tiešu lielvalstu atbalstu. Visvienkāršāk šo jautājumu bija risināt ar Itāliju, jo, kā teica pats Meierovics, “.. Itālija, šī valsts, kas vēl nesen tik ilgi bija karojusi par savu brīvību, cīnīdamās par savu atzīšanu 35 gadus, vislabāk saprata mūsu vēlēšanos un tiesības pēc tautas un nācijas augstākām tiesībām, proti, pēc valsts”. Daudz sarežģītāka situācija bija ar Franciju, kur Parīzē vien dzīvoja ap 150 000 krievu emigrantu, bet tomēr tika gūts pozitīvs risinājums. Diemžēl to neizdevās panākt Lielbritānijā,

noraidoša bija arī ASV pozīcija. Satrukuma pilns pienāca 1921. gada 26. janvāris, kad pēc trīskārtīga noraidījuma Sabiedroto Augstākā padome sāka izskatīt Baltijas valstu atzīšanas jautājumu. Kaut arī britu ārlietu ministrs lords Dž. Kērzons joprojām iebilda pret jauno Baltijas valstu atzīšanu, ar dedzīgu aizstāvības runu uzstājās Itālijas ārlietu ministrs grāfs K. Sforca. Par tālāko notikumu gaitu raksta pats Meierovics: "Francija ir par atzīšanu. Beļģija paskaidro, ka viņa arvien mēdz saskaņoties ar Franciju. Japānas pārstāvis īsi ziņo, ka viņa valdība to pilnvaro balsot par atzīšanu. Tad [Lielbritānijas premjerministrs] Loids-Džordžs, kas pa tam visu laiku bija snaudis, lūdz vārdu un brīnās, kāpēc Itālijas pārstāvis tā uztraucies, jo neviens taču nesot pret atzīšanu? "Tad Anglija ir par to?" jautā [Francijas Ministru prezidents] Briāns, un ar to pietiek. Kērzons klusēja, jo bija runājis viņa premjers."

Latvijas Republikas vēsturē bija beidzies viens no sarežģītākajiem posmiem, kas ne tikai nodrošināja jaunās valsts tālāko darbību, bet arī atklāja tās politiķus un viņu varēšanu. Meierovics sevi pierādīja, turpinot darbību pie brīvas un demokrātiskas Latvijas valsts veidošanas un nostiprināšanas.

Ārlietu ministrs, premjerministrs un atkal ārlietu ministrs. Spoža karjera 38 gadu vecumā. Pēc nāves avīzes rakstīja, ka "pie viņa zārka apklusa un godbijīgi dziļi nopūtās pat tie, kuri vakar vēl veda pret viņu savas intrigas .. Rīt viņi jau sāks plēsties ap vakanto ārlietu ministra portfeli, izbīdīs savus kandidātus. Un kad mēs dzirdēsim šo izredzēto vārdus, cik pelēki un niecīgi tie būs, salīdzinot ar aizgājušo milzeni. Un tad mēs vēl dziļāk sajūtīsim, ka nav mums un varbūt nekad vairs nebūs tik gaiša, tik enerģiska, lokana, džentlmeniska mūsu ārlietu politikas vadītāja...".

Literatūra

Z. A. Meierovics. *Latvijas pirmā ārlietu ministra darbības atcerei veltīts rakstu krājums*. Sakopojis Ed. Virza. Rīga: Z.A.Meierovica piemiņas fonds, 1935, 479 lpp.

Līgotņū Jēkabs. *Zigfrīds Meierovics: mūžs, darbs, liktenis*. Rīga, 2001.

Grava I. Zigfrīds Anna Meierovics (1887–1925) un Latvijas ceļš uz neatkarību. *Latvijas Vēsture*. 1993, Nr. 2: 68.–74. lpp., 3: 67.–71. lpp.

Rainis.

Tautas un valsts vīrs Rainis

Rainis (īstajā vārdā Jānis Pliekšāns, 1865–1929) – dzejnieks, dramaturgs, sabiedriska darbinieks un domātājs. Dzimis 1865. gada 11. septembrī Dunavas pagastā. Beidzis Rīgas pilsētas (vācu) ģimnāziju (1883) un Pēterburgas Universitātes Juridisko fakultāti (1888). Laikraksta “Dienas Lapa” redaktors (1891–1895), viens no latviešu inteliģences demokrātiskās kustības Jaunā strāva vadītājiem. 1897. gadā kopā ar citiem jaunstrāvnikiem apcietināts un vairākus mēnešus pavadījis cietumā, bet pēc tam līdz 1903. gadam izsūtījumā Vjatkas guberņā. Viens no LSDSP dibinātājiem un vadītājiem, arī Piekta gada revolucionārās cīņas iedvesmotājiem. Soda ekspedīciju laikā 1905. gada decembrī kopā ar dzīvesbiedri Aspaziju emigrēja un līdz 1920. gadam dzīvoja trimdā Šveicē. Pēc atgriešanās Latvijā aktīvi iesaistījās politiskajā dzīvē. Kā sociāldemokrāts daudzinaja demokrātijas idejas un aizstāvēja indivīda tiesības. Būdams Satversmes sapulces (1920–1922) un 1.–3. Saeimas deputāts (1922–1929) un izglītības ministrs (1926–1928), atbalstīja mazākumtautību skolu attīstību. Miris 1929. gada 12. septembrī Jūrmalā.

Rainis – mūsu kultūras zīme

Dzejnieks, domātājs, kultūras cilvēks un tautas politiķis... Meklētājs, kas nevairās no dzīves pretrunām un problēmām, no šaubām un “lielo patiesību” pārbaudes, no ciešanām. Kopš agras bērnības paša sirdsapziņa un pārliecība viņam ir augstākā autoritāte.

Rainis raksta tā, it kā tas būtu sacīts šodienai. Tas laikam ir tādēļ, ka dzejnieks personību, patni uzskata par lielāko vērtību. Personībai ir vajadzīga tāda sabiedrība, kura ir labvēlīga viņa attīstībai. Indivīda uzplaukuma robežas lielā mērā nosaka sabiedrības attīstības pakāpe. Tāpēc Rainim sociālo problēmu loks reizē ir personības interešu loks, tāpēc nepieciešama sociālo attiecību humāna pārveide.

Rainis ir eiropiskā virsotne Latvijā un latviskā gara virsotne Eiropā.

Viņš pelnīti būtu pirmais latvietis Nobela prēmijas laureāts, ja vien mūsu pašu nenovīdība un neiecietība neaizšķērsotu ceļu uz oficiālu pasaules mēroga atzinību.

Paradoksāli, ka Latvijā tik maz zina Raini. Kultūras vērtību meklējumos mēs bieži vien ejam tālus, aplinkus ceļus un paskrejām garām tam, kas mums visvairāk piemērots – mūsu tautas gara mantām.

Mīlestība

Raiņa morāles filozofija virzās no personību apliecinoša egoisma uz humānu altruismu. Raiņa pirmā atziņa: *cilvēkam ir jābūt garīgi un sociāli brīvam*. Personībai ir jāattīsta savi spēki, strādājot cita labā, taču nedrīkst noliegt, piemirst sevi. Tā, izsmelot savus spēkus, var zaudēt spēju sevi pilnveidot. Savukārt pārmēra palīdzība citam kļūst agresīva – kavē tās saņēmējam pilnveidot sevi, jo, ja pats sevi neattīsta, tad nekļūs par personību un mūžam paliks par aizbilstamo.

Par personības nozīmīgāko īpašību Rainis uzskata godīgumu un spēju būt patiesam. Lai cik augstu Rainis vērtētu patiesību, tā tomēr nav ar spēku uzspiežama. Rainis uzsver attieksmes vērtī-

Jānis Pliekšāns ģimnāzists.

bu: “Nelauzt un nelocīt personību.” (Rainis, J. *Kopoti raksti*. 25. sēj., 123. lpp.) Personībai jāļauj augt pašai, rosinot tās gribu un gara centienus.

Rainim egoisms nenozīmē “darīt ļaunu”, būt savtīgam un izmantot vai pakļaut citu. Tā būtība ir izteikta Spīdolas vārdos: “Maini un mainies pats uz augšu!” (“Uguns un nakts”). Rainis tic cilvēka labai dabai, un viņa morālā pārliecība ir dziļi optimistiska: “Tici un dari, sevi un pasauli. Dari laimi un būs laime. Pats sevi vērt. Veselība nav pietiekoša, vērt to. Spēka nav: iegūsti, salasi, vingrini. Tauta negrib vērt viņas raksturu. Liec klausīties, proti arī gaidīt, neesi nepacietīgs.” “Uzņem sevi pasauli un pārveido to!” (Viese, S. *Jaunais Rainis*. Ieskats mazpazīstamos manuskriptos. Rīga: Liesma, 1982, 296., 300. lpp.) Vārds “vērst” Rainim nozīmē pozitīvu pārvērtību, attīstību.

Jau Raiņa egoisma morālē ir skaidri pamatnāmi altruisma motīvi. Ar laiku tie nostiprinās un kļūst par dzejnieka morāles pamatu: par mīlas filozofiju. Tā atziņa “mīli sevi” pakāpeniski pārtop devīzē – “mīli cilvēci”.

Naidis, pēc Raiņa uzskatiem, neredz tālu un paliek pie lietu ārējām sakarībām, kuras gan uztver asi. “... priekš lielas un dziļas saprašanas... visās dzīves parādībās, vajadzīga mīla uz aplūkojamo priekšmetu... Mīla nau vairāk nekā... kā dzīvības spēka izstarošana uz citiem: personām un lietām. Kā tāda viņa ir dzinējs spēks arī vēsturē... Vēsturiskais materiālisms... neprata novērtēt šo garīgo spēku...” (23. sēj., 71. lpp.). Rainis pārmet tā laika sociāldemokrātu partijai, ka tā, pieturēdamās pie Marksa vecā “materiālisma vien, atstāj neizmantotu lielu spēku: garīgo un ētisko”. (Turpat, 72. lpp.)

Rainis atzīst: “Katrs darbs, ko dara aiz mīlas, ir labs; nebaidīties no maza darba, bet arī ne no liela. Vistuvākais darbs priekš savas tautas, tas nāk visvairāk labā cilvēci.” (Turpat, 92. lpp.)

Bez mīlestības dzīvojot un strādājot, cilvēks top gluži vai akls, taču nepietiek mīlēt un sevi vērst – pilnveidot. **Ir jāatmodina citu mīla – vajag tapt mīlētam.** Tikai īsta mīlestība spēj atmodināt mīlu citos un tos vērst.

Divu cilvēku patiesa mīlestība ir arī liels garīgs spēks. Rainis 1901. gada 5. augustā raksta Aspazijai: “Bet visdziļākās mīlas pēdējās pakāpes noslēpums starp diviem cilvēkiem ir tieši šāds: visā apzinātajā vienam otru saprast un arī līdzī just. Šī visdziļākā mīla ar to tiek veidota arvien dziļāka, vienmēr atjaunojas ar visdedzīgāko tālāk augošo interesi un ziņkāri. Šī tieksme pēc zināšanām, atziņām, jūtu viņojuma piepildās tādējādi, ka arvien paplašinās apusējās saprašanās robežas līdz pat visslepenākajām, pusapzinātajām izjūtām un domu iedīgļiem, kas reizē ir slēpti it kā dūmakā un reizē arī poētiski filozofiski. Apziņas robežu paplašināšana līdz zemapziņai ir reizē arī vispār cilvēka dabas paplašinājums līdz nākotnes cilvēkam. Tā kā mīlētāji, kas reizē reprezentē abus dzimumus, divas cilvēciskās būtības un apziņas veidus, var visdziļāk savstarpēji aptvert un atzīt [...], tad tāda mīla ... reizē ir visstiprākā kultūras svira, praktisks līdzeklis, civilizētās sabiedrības dzinējspēks.” (Viese, S. *Gājēji uz Mēnessdārzu*. Rīga: Liesma, 1990, 57. lpp.)

Ne jau velti Rainis lieto kā sinonīmus humanitāti, cilvēkmīlestību un mīlestību.

Nācija un valsts

Visu Raiņa mūžu viņa atziņas par tautu un valsti ir īpaši noturīgas, gandrīz vai nemainīgas. Laika gaitā dzejnieks tās vienīgi izslīpē un konkretizē.

Nacionālo netaisnību Rainis uztver ļoti asi. Un nav jau brīnums: Latvijā latviešiem ir jāiztur divkārtš nacionālais jūgs – krievu cara ierēdņu un vācu muižnieku, birģeļu privilēģijas un spaidi. Jau Raiņa ģimnāzijas dienu dzejoļi liecina, ka jauneklis smagi pārdzīvo latviešu tautas nacionālo apspiestību. Viņš ir pārliecināts, ka tieši tautas garamantas, latvietība būs tas spēks, kas līdzēs pārvarēt grūtības un atgūt brīvību. Katrai tautai, viņaprāt, ir sava dvēsele, sava seja un savi uzdevumi vēsturē.

1898. gadā, tūlīt pēc Pēterburgas Universitātes beigšanas, Rainis raksta: “Šis gadu simtenis, no 1815. gada sākot, tiek starptautisku tiesību vēsturē nosaukts par laikmetu, kurā starptautiskā satiksme tiek

vadīta no tautības principa. Pēc šī principa ļaudīm, kas cēlušies no vienas cilts, runā vienu valodu, tura vienādas ierašas un ir savienoti caur vēsturisku pagātni, jāstāda sevišķa patstāvīga valsts.” (Izcēlums mans – E.B.)

Vienīgi politiski patstāvīga tauta var būt arī garīgi brīva tauta. Tāda ir dzejnieka atziņa. Tauta, kas sevi garīgi un politiski izkopj, pamazām veidojas par nāciju.

Tauta Rainim ir dzīva būtne, vienots organisms. Tā nav vienkārša mehāniska masa vai pūlis.

Tautai piemīt dzīvības instinkts: neiznīkt, augt un attīstīt sevi. Sava valsts tautai nozīmē ideālus apstākļus augšanai un attīstībai. “Šo dzīvības dziņu tautā veicināt – materiāli, kulturāli, garīgi – ir augstākā tautas politika.”

Tautas kopīgās intereses stāv augstāk pāri atsevišķu šķiru interesēm un nav tām pretrunā. Šķiras ir ne tikai konkurenti, bet arī sadarbības partneri. “Tautas labā jāstrādā kopā visām šķirām, arī māmuļnieks ir latvietis un cilvēks. Negrib strādāt kopā tikai vēl galējie melnie, un arī aiz materiālām interesēm.” (23. sēj., 74. lpp.)

Tautas pašapziņas modināšana, apskaidrošana un spēcīnāšana ir augstākais darbs, lai attīstītu tautu par nāciju. 1915. gadā Pirmā pasaules kara laikā, kad Latvija pārvēršas asiņainā kara laukā un bēgļu straumēs uz Krieviju aizplūst 800 000 latviešu, kad mūsu tautas pati pastāvēšana ir nopietni apdraudēta, kad vācu baroni un militāristi plāno Kurzemes kolonizāciju, visas Latvijas pārvācošanu (*konkrēts 1,5 miljona vācu ieceļotāju projekts*) un neparocīgās latviešu tautas iznīcināšanu (Ģērmanis, U. *Latviešu tautas piedzīvojumi*. 5. izd. Rīga: Jāņa sēta, 1990, 234., 236. lpp.), Rainis liecina: “.. galvenā lieta paliek: izsaukt latviešos apziņu, ka viņi ir patstāvīga tauta, kurai nepieciešama arī patstāvīga dzīve, garīgi un politiski, jo, kad nau politiskas patstāvības, taps apspiesta arī garīgā dzīve. Mums jātiek vaļā no uzskata, ka spējam dzīvot tik no vācu vai krievu žēlastības.” (23. sēj., 48. lpp.)

“Vajga popularizēt Latv[ijas] autonomijas jautājumu.” (Turpat, 113. lpp.) Rainis tobrīd vēlas tādu pašu Latvijas valstiskumu kā somiem cariskajā Krievijā ar savu Satversmi, parlamentu, pašvaldībām, armiju, skolām un augstskolām.

Pretinieki Latvijas autonomijai ir Ļeņina boļševiki un latviešu lielinieki, kuri šajā laikā valda arī latviešu sociāldemokrātijā. Pēc Raiņa domām, “Ļeņina naida mācība” (22. sēj., 291. lpp.) ir tikai “moderna kārklū vācietība”. (23. sēj., 33. lpp.) Rainis

ir pārliecināts – ja partija atmet tautisko kultūru, tā top par pārkrievošanu vai pārvācošanu, jo “bez tautiskas valodas un kultūras nau nevienas nācijas un tautas”. (Turpat, 165. lpp.)

Rainis raksta: “Visur valda lielais pārpratums ... – it kā Latvija un latviešu lieta nepiederētu pamatšķirai – kurai pieder trīs ceturtdaļas tautas, – bet pilsoņiem vien, it kā mēs būtu bez personības, bez individualitātes, bez tautības, bez atsevišķa rakstura, – ne cilvēki, bet skaitāmi kustoņi, par labu vienai vai otrai lieltautai. Apkaro pilsonību un atdod viņai rokās lielākās mūsu pašu mantas: mūsu kultūru, mūsu valodu, mūsu zemes vēsturisko likteni, mūsu autonomijas jauniekārtošanu, mūsu nākotni un latvietību.” (Turpat, 148. lpp.)

Rainis piedāvā reālu alternatīvu – Latvijas Republiku: “.. pamatšķira cīnīsies par sava materiālā stāvokļa uzlabošanu, bet neies to iegūt, pārdodot savu tautu, savu valodu, savu kultūru.” (Turpat, 112.–113. lpp.)

Tāda ir Raiņa nostāja: no latvietības pozīcijām pret lielinieku pasaules revolūcijas utopiju. 1913. gadā Rainis raksta: “Sociālisms pārprata internacionāli tā kā beztautību, bet starptautība var tikai būt, kur ir tautas, tātad tautu brālība, kopšana, audzēšana, ne iznīdēšana.”

Politika

Rainim politika ir principu un vērtību politika. Citādi tā pārvēršas par veikalnieku monopolu, kur valda “tikai organizēta barības iekarošana”, kur “katra lieta top zema”. Rainis mazo grupu politikai, veikalam pretstata politiku bez viltus un meliem – pārliecības un sirdsapziņas politiku. Tā nav tik ierastā politika ar intrigām un blēdībām, ar cīņu par mantu un ambīciju divkaujām. Politika – tā ir prasme “sakopot visus labos dzīvības spēkus”. “Politikis ir tas, kas dzīvi veido, sabiedrību veido, veido lielās attiecībās pret cilvēci.” Politika “ir liela vadoša doma un nav veikaliska kalkulācija un sīks aprēķins”. (Runa Rīgas pilsētas domes priekšvēlēšanu sapulcē 1922. gada 19. februārī. Grām.: Rainis, J. *Runas un intervijas*. Rīga: Zinātne, 1993., 202. lpp.) Un viss cilvēkam ir jādara tā, lai “arī vissīkākajā, mazajā darbā būtu ... ētika iekšā”. (Runa Sociāldemokrātiskās jaunatnes savienības Rīgas nodaļas biedru vakarā 1920. vai 1921. gadā. Grām.: *Runas un intervijas*, 195. lpp.)

Rainis neatlaidīgi kritizē uzskatu, ka “valsts ir tikai paplašināta privāta sabiedrība, kāds kopveikals..”. (Runa Satversmes sapulces 4. sesijas 5. sēdē 1921. gada 28. septembrī. Grām.: *Runas un intervijas*

Rainis runā 1. Maija mitiņā 1920. gadā Esplanādē.

jas, 25. lpp.) Patiesībā valsts dzīve atšķiras no kāda privāta uzņēmuma kā atsevišķs indivīds no tautas. Lielākā nelaime ir tā, ka *“ļaudis tagad strādā pie sava privāta darba, viņi neņem dalību politikā, lai rosinātu valsts dzīvi. Tādu parādību pabalsta no augšas.”* (Turpat.) Rainis 1921. gadā neatkarīgajā Latvijā secina: *“Tā mūsu dzīve top nedemokrātiska.”* (Turpat.)

Raiņa politika ir lielā politika – politikas filozofija. Ikdienas politika ar noklusēšanu, meliem, oponentu noķengāšanu, funkcionāru varu un naida sludināšanu viņam ir pretīga. (22. sēj., 177. lpp.) Rainis atzīst: *“.. es stāvu tāli nost no ikdienas politikas un politiku saprotu tikai vēl kā darbības filozofiju, bet es esmu pārliecināts, ka šādu attālu skatu nevajadzētu zaudēt arī ikdienas politiķiem ..”* (Turpat, 317. lpp.)

Pretēji veikalnieciskumam, kurš politiku uzlūko kā lielu biznesu pretstatā mazajam – uzņēmējdarbībai, Rainis uzsver, ka tautas politikim reizē jābūt arī fantastam jeb dzejniekam (Runa savas 60 gadu jubilejas vakarā studentu biedrībās “Zemgalija” un “Klints” 1925. gada 10. oktobrī. Grām.: *Runas un intervijas*, 253. lpp.), kurš spēj pacelt cēlas idejas, virzīt lielus mērķus un nezaudēt ideālus. Pārmēra iegrimšana interešu politikā – praktiskajā ikdienā – liek zaudēt entuziasmu, visa darba perspektīvu un jēgu.

Politikai ir ne tikai sociālā dimensija. Ne mazāk spilgta ir tās nacionālā dimensija – tautas pašapziņas izkopšana, tautas attīstīšana par nāciju

un savas valsts un kultūras izkopšana. 1926. gadā Rainis uzsver: *“.. es tagad esmu nācis pie pārliecības, ka ārpus nacionālā jautājuma atrisinājuma ir neiespējami atrisināt arī sociālo jautājumu un tāpēc mani tik ļoti interesē šo divu problēmu kopsakars.”* (Padomju Baltkrievijā. 1926. gada 17. novembrī. Grām.: *Runas un intervijas*, 269. lpp.)

Lielinieki Rainim pārmet: *“Kā tu kā strādniecības karogs cīnies par nacionālu lietu?”* Taču patiesībā nekādu pretrunu te nav. Rainis raksta savai māsaī Dorai – Pētera Stučkas dzīvesbiedrei: *“.. es esmu latvietis un tāds palieku, kas tagad skaitās par noziegumu.”* (23. sēj., 90. lpp.)

Rainis apzinās, ka vienā cilvēkā var labi sadzīvot nacionālists un internacionālists. Nacionālists atbalsta savas tautas (nācijas) uzplaukuma ideju, bet internacionālists atzīst visu nāciju līdztiesību.

Protams, ir arī impēristi, šovīnisti, fašisti un ir komunisti, kosmopolīti. Ij vienus, ij otrs Rainis idejiski apkaro.

Domājot par Latvijas valsti, Rainis uzsver, ka mazām valstīm ir jābūt iekšēji stiprām, tās nevar kā lielās valstis balstīties uz ārēju spēku. Rainis negrib, lai latvieši kalpotu austrumiem (Krievijai) vai rietumiem (Vācijai). 1925. gadā Saeimas runā viņš uzsver: *“Mums vajag, lai visa tautas attīstība ietu kopībā uz Eiropas Savienotajām valstīm, jo šinīs Eiropas Savienotās valstīs liela vieta piekritīs taisni mazajām demokrātiskajām valstīm un tautām.”*

Politikā īpaši nozīmīgs, radošs ir kultūras darbs, tas maina personību, tautas apziņu: *“Par maz cīņas, nepietiek, ka mēs cīnāmies par politiskās un saimnieciskās iekārtas pārgrozību vien un ieliekam tur visus spēkus. Mēs atstājam tad novārtā dvēseles pārgrozības, un nepārgrozīta dvēsele nesekmēs pārvērsties i ārējai iekārtai.”*

Politiskā cīņa nedrīkst kļūt par zvēru cīņu. Pašiem vien mums ir jāizšķiras būt barbariem vai kultūras cilvēkiem, demokrātiem vai pretdemokrātiem. Rainis atzīst – politiskā cīņā pastāv zināma regula. Humanitāte. Tās pamats – vispārcilvēcīga, vispār nacionāla, starpšķiru kultūra un morāle. Mūsu pienākums – to ievērot.

Pasaules kara drāmā izšķiras jautājums – pastāvēt vai mirt latviešu tautai – un cerība – būt vai nebūt Latvijas valstij. Raiņa līdzpārdzīvojums tobrīd tautas liktenim ir tik liels, ka viņš spēj paredzēt tautas nākotni. Tā 1916. gadā trimdā Šveicē Rainis aicina gatavoties 1918. gadam, kad kritīs Krievijas un Vācijas ķeizarvalstis un būs retā izdevība izcinīt savu valsti!

*“Es saku skaļi, uzklusāt!
Drīz laiks, drīz laiks, ka izdarāt:
Par diviem gadiem trešajā,
Tad saies valstis lielajā.
Tad saplosīsies nezvēri,
Tad kritīs abi pretnieki ...!”*

Tāds ir Raiņa slavenais pareģojums.

1919. gada vasarā kāds Raiņa draugs atved no Šveices uz Rīgu Raiņa “Daugavu”. Šajā darbā Rainis vairākus gadus pirms Latvijas tapšanas nosaka laiku, kad tas notiks un apdzejo nākamās brīvības cīņas un vietu, kur tās norisināsies. Visi Raiņa paredzējumi brīnumainā kārtā piepildās. Raiņa “Daugavu” publicē istajā laikā – īsi pirms liktenīgajām cīņām pie Daugavas ar bermontiešiem. (Ģērmanis, U. *Latviešu tautas piedzīvojumi*. 281.–282. lpp.)

Vēsturnieks Uldis Ģērmanis apliecina: “Cīņas gada stiprināšanai ārkārtīga nozīme ir Raiņa “Daugavai”, ko lasa kā frontē, tā aizmugurē. Mēdz teikt, ka “Daugava” atsvēra vismaz veselu karavīra pulku.” (Turpat, 284. lpp.)

Rainis kā politiķis, stratēģis ir unikāla personība Latvijas vēsturē. Viņa neatlaidīgo centienu un darbu loma reizēm ir izšķiroša, daudz lielāka nekā mūsdienās spējam iedomāties. Viņa personības ietekme spēj reizēm ievirzīt notikumu gaitu, tā palīdz dažādu tendenču sadursmē izlauzties mūsu tautas likteņa dzīparam. Es nedomāju, ka daudz pārspilēšu, ja teikšu: nebūtu Raiņa, demokrātiskas un neatkarīgas Latvijas dzimšana būtu daudz grūtāka. Varbūt pat neiespējama... Šajā ziņā nav praktiskāka, mērķtiecīgāka politika par Raini!

Raiņa mantojums un ceļavārdi

Rainis pats ir politiķis. Cita augstāka mēroga politiķis – tautas un valsts vīrs. Ne jau velti Rainis saka tik neparastus vārdus: “Ja es nebūtu politiķis – tad es nebūtu nekas!” Ne jau velti viņam kā principu politikim kaut kas nozīmīgs ir sakāms gandrīz par katru tautai izšķirīgu jautājumu. Viņš pats sev uzliek pienākumus un pats tos pilda. Viņš nevairās ciešanu, sāpju, pārmetumu, ja vien tas nāk par labu idejām, lietai, par kuru viņš stāv un krit.

Rainis raksta: “Es esmu izpildījis savu politisko pienākumu: devis Latvijas ideju, līdzī darbodamies praktiskā politikā, esmu panācis to, ka [Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku] partija atzinusi Latvijas valsti kā patstāvīgu un sākusī līdzī strādāt uzbūves darbu, atzīdama koalīcijas ideju. .. Arī visa

Izglītības ministrs Rainis un Saeimas deputāts Mordehajs Nuroks pieņem ebreju Veselības veicināšanas biedrības “Oze” sportistu parādi Rīgā 1927.g.

nacionālā lieta ir novesta līdz galam, viņai jāuzbūvē nacionāla valsts, iekarota nu viņa ir. Nacionālai idejai jāradā, ko viņa spēj dot tautai kā organizācijas līdzeklis cilvēces lietā. .. Man jāiet tālāk, jādomā, kā cilvēce tālāk jāorganizē.” (25. sēj., 124. lpp.)

Brīvajā Latvijā Rainis ir neskaitāmu pienākumu valgos. Saeimas un domes deputāts, ministrs, teātra direktors, priekšsēdētājs, valdes loceklis un goda biedrs daudzās organizācijās. Ir gandarījums un ir mūžīga nevaļa nopietnam kultūras darbam. Rainis raksta: gribas “*tikt brīvam pašam priekš sevis*”. (Turpat, 471. lpp.) Likstu pietiek arī Latvijas Republikā. “*Demokrātija mums ir, bet tajā iekšā ir maz demokrātiskuma.*” (Runa kultūras svētku priekšvakarā 1929. gada 8. jūnijā. Grām.: *Runas un intervijas*, 360. lpp.) Politikā atkal valda veikals. Rainim – vidutājam starp pilsonību un strādniecību – neganti uzbrūk no abām pusēm. (25. sēj., 297. lpp.) Rainis ir vajadzīgs visiem un neder nevienam! “*Viss Rainis,*” raksta dzejnieka biogrāfs Jānis Kalniņš, “*neder nevienai politiskai strāvai.*” (Kalniņš, J. *Rainis: derīgais un nederīgais*. Eseja. Rīga: Signe, 1999. 6. lpp.) Rainis ir Latvijā un jūtas kā trimdā. Raiņa centieni kļūt par Latvijas prezidentu nesekmējas. Pietrūkst sociāldemokrātu partijas atbalsta. Domādams par darbu visas cilvēces organizēšanā, Rainis izdara kļūdu un atsakās kļūt par Saeimas prezidentu. (25. sēj., 294. lpp.) “*Savienot nevar. Jāaiziet sevī.*” (25. sēj., 471. lpp.) Tā bija kļūda, tā varēja būt dzejnieka un stratēģa “*otrā elpa*”.

Rainis kļūst vientulīgāks. Arī kopdzīve ar Aspaziju un draudzība ar Olgu Kliģeri aptumšojas. Rainis raksta: “.. *visur mani atstāj: politikā, dzejā, teātrī.. . Bāršanās. Vēl vairāk pesimismā. Nau sajūtas, ka varu atpūsties. Sajūta, ka viss ir beigts, ka jauna meklēšana lieka.*” (25. sēj., 371. lpp.)

Rainis smagi pārdzīvo – pēc neveiksmīgām Saeimas vēlēšanām “*piepeši visi pārstāja sveicināt*”. (Turpat, 369. lpp.) Pie vainas bija arī Raiņa biežā slimošana un nepietiekami sekmīgi veiktais ministra darbs, bet galvenais – viņa pretinieku uzbrukumi presē, apmelojumi un baumas. Rezultātā Rīgas vēlēšanu apgabalā (ne Latvijā) Rainis saņēma krietni mazāk balsu. Rainis apsver atjaunošanās iespējas:

ar jaunu sparību un smiekliem uz apvainojumu, ne ar dusmām un taisnošanos. (Turpat, 368. lpp.) Taču Latvijas Universitātes atteikums izvirzīt savu goda biedru par Nobela prēmijas kandidātu Raini dziļi sāpina. Rainis šaubās, kā tikt pāri krīzei: “*es esmu atkāpies no vientulības, lauzos uz kopību, vai bij pareizi? ... Kas mani tura? Sīkumi, Iztiikt varētu ar to mazumu.*”

Bet vai vajga? ... Vai vērts cerēt?” (25. sēj., 372. lpp. Izcēlums mans. – E.B.)

Tie ir pēdējie Raiņa vārdi viņa dienasgrāmatā. Uz Raiņa jautājumu ir arī skaidra atbilde – uz Latviju, uz tautu, tātad arī uz Raini ir vērts cerēt! “Uz cilvēci” galu galā ir vērts cerēt!

Literatūra

Rainis J. *Kopoti raksti 30 sējumos*. 22.–25. sēj. Rīga: Zinātne, 1985.–1986.

Rainis, J. *Runas un intervijas*. Rīga: Zinātne, 1993, 474 lpp.

Dobrovenskis, R. *Rainis un viņa brāļi. Viena dzejnieka septiņas dzīves*. Rīga: Karogs, 1999, 656 lpp.

Kalniņš, J. *Rainis*. Biogrāfisks romāns. Rīga: Liesma, 1977, 684 lpp.

Kalniņš, J. *Rainis: derīgais un nederīgais*. Eseja. Rīga: Signe, 1999, 166 lpp.

Viese, S. *Mūžīgie spārni. Stāstījums par Aspazijas dzīvi*. Rīga: Jaunā Daugava, 2004, 456 lpp.

Pauls Kalniņš.

“Bez demokrātijas nebūs Latvijas” Pauls Kalniņš

Pauls Kalniņš (1872–1945) – sabiedriska darbinieks, politiķis. Dzimis 1872. gada 3. martā Vilces pagastā. Beidzis Liepājas Klasisko ģimnāziju (1892) un Tērbatas Universitātes Medicīnas fakultāti (1898). Strādājis par ārstu Tukumā, Jelgavā, Rīgā un Jūrmalā. Piedalījies Jaunās strāvas kustībā. 1901. gadā kopā ar dzīvesbiedri zobārsti Klāru Kalniņu izveidojis un vadījis Latviešu sociāldemokrātu Kurzemes grupu. Pirmā pasaules kara laikā bijis kara ārsts. Pēc Krievijas 1917. gada Februāra revolūcijas aktīvi iesaistījies politiskajā dzīvē un kļuvis par vienu no LSDSP līderiem. Piedalījies Demokrātiskā bloka izveidē, bijis Tautas padomes un Latvijas Satversmes sapulces, 1.–4. Saeimas deputāts. 1925.–1934. gadā – Saeimas priekšsēdētājs. Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma P. Kalniņš četrus mēnešus pavadījis Centrālcietumā un mājas arestā. Vācu okupācijas laikā iesaistījies nacionālās pretošanās kustības organizācijā Latvijas Centrālā padome. Miris 1945. gada 26. augustā Becavas ciemā (Austrija).

Pēc Kārļa Ulmaņa valsts apvērsuma un autoritārās diktatūras nodibināšanas Saeimas ilggadīgais priekšsēdētājs, pazīstamais demokrāts Pauls Kalniņš nonāca Centrālcietuma vieninieku kamerā. Arests notika ļoti rupji: aizsargi ielauzās viņa mājā Mežaparkā, izdauzīja logus, sagrāba apjukušo politiķi aiz apkakles un burtiski izrāva no dzīvokļa. Pret P. Kalniņu un vēl trim pazīstamiem sociāldemokrātu deputātiem, tostarp Paula Kalniņa dēlu Bruno Kalniņu, inscenēja odiozu tiesas prāvu. Apsūdzība bija smieklīga: Komunistiskās Internacionāles (Kominternes) uzdevumā P. Kalniņš esot grasījis izzagt “...Latvijas armijas mobilizācijas plānus”. Bet visiem bija zināms, ka Pauls Kalniņš pārstāvēja sociāldemokrātijas labējo spārnu, kurš negribēja ne dzirdēt par jēlcādu sadarbību ar nelegālo Latvijas Komunistisko partiju vai Kominterni.

Kara tiesas sēde sākās 1934. gada 26. novembrī. Ar kara ministra ģenerāļa Jāņa Baloža rīkojumu tā notika aiz slēgtām durvīm. Kā savās atmiņās stāsta pazīstamais sociāldemokrātu politiķis Fēlikss Cielēns, apsūdzētais Pauls Kalniņš savu īso runu beidzis ar vārdiem: “Uz apsūdzēto sola

šodien Kara tiesā nevajadzētu vis sēdēt man un trim citiem Latvijas Republikas deputātiem, bet gan tiem, kas patiesi pastrādājuši smagu noziegumu, laužot ar tautas asinīm izcīnīto demokrātisko Satversmi.” Kara tiesas priekšsēdētājs pulkvežleitnants J. Palkavnieks viņam aizrādījis: “Apsūdzētais Paul Kalniņ, es jūs saucu pie kārtības, jo jūs aizskārāt pastāvošo likumīgo valdību.” Uz to Pauls Kalniņš droši atcirtis: “Tādas diemžēl mums nav!” (Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. III, Stokholma: Memento, 1964, 27. lpp.)

Demokrātiskā parlamentārā Latvijas Republika, ko Pauls Kalniņš kopā ar citiem latviešu politiķiem bija izlolojis, dibinājis un veidojis, tika iznīcināta.

Par demokrātisku Latvijas valsti ārsts Pauls Kalniņš runāja, jau dzīvojot emigrācijā, kur viņš pirmo reizi nonāca pēc Jaunās strāvas sagrāves 1897. gadā un pēc tam vēlreiz kā 1905. gada revolūcijas dalībnieks. Emigrācijā Šveicē Pauls Kalniņš vienmēr biedriem uzsvēra, ka jāmācās no Eiropas tautām, kā veidot demokrātisko iekārtu mūsu dzimtenē. “Bez demokrātijas nebūs Latvijas,” viņš bieži atkārtoja.

Citāti no atmiņām par Paulu Kalniņu

“Ar cieņu ikviens latvietis noliec savu galvu šī demokrātiskās Latvijas cīnītāja priekšā: demokrātiskā latvju tauta neaizmirsīs Dr. Paula Kalniņa darbus un nopelnus Latvijas labā.”

Bīskaps J. Rancāns, Saeimas viceprezidents.
(Rancāns, J. *Rakstu izlase*.
Toronto, 1977, 122. lpp.)

“Ar Dr. P. Kalniņa nāvi latviešu tauta ir zaudējusi vīru, kas visu mūžu cīnījies par savas tautas brīvību un tiesībām. Cīņā par demokrātijas ideāliem viņš vienmēr drošsirdīgi stāvējis savā sargpostenī, riskēdams pat ar savu dzīvību. Tāds lai Dr. P. Kalniņš dzīvo latviešu tautas piemiņā!”

J. Breikšs, bij. Saeimas sekretārs, Latvijas
Centrālās padomes loceklis
(*Tautai un brīvībai*. Rakstu krāj.
Dr. Paula Kalniņa piemiņai.
Stokholma, 1952, 100.–101. lpp.)

“Dr. Pauls Kalniņš, būdams pārliecināts demokrāts, visu savu mūžu cīnījās par demokrātiju un savas tautas labāku nākotni... Viņš palika pie demokrātiskās ideoloģijas un ieauga Latvijas neatkarības idejā.”

J. Silis, bij. LSDSP CK loceklis
(*Tautai un brīvībai*. Rakstu krāj.
Dr. Paula Kalniņa piemiņai.
Stokholma, 1952, 85. lpp.)

“Pašdisciplīna, mēra izjūta, atturība, noslēgtība, pieklājība – tādas bija Paula Kalniņa rakstura īpašības.”

J. Kreicbergs, Kurzemes deputāts Krievijas
I Valsts domē
(*Tautai un brīvībai*. Rakstu krāj.
Dr. Paula Kalniņa piemiņai.
Stokholma, 1952, 78. lpp.)

Pauls Kalniņš 1915. gadā.

1917. gada septembrī, vācu okupētajā Rīgā, dažādu politisko organizāciju pārstāvju privātās tikšanās vainagojās ar Demokrātiskā bloka izveidi, kam bija ievērojama loma neatkarīgās Latvijas valsts tapšanā. Pauls Kalniņš bija tā dibinātāju vidū. Kopā ar sociāldemokrātu Frici Menderu un Latviešu Zemnieku savienības pārstāvjiem Kārli Ulmani un Miķeli Valteru viņš piedalījās arī Latvijas neatkarības rezolūcijas izstrādāšanā. Tajā viņi faktiski atteicās no tolaik vēl populārā lozunga “Brīvā Latvija brīvā Krievijā”, prasot, lai Latviju atzītu par patstāvīgu valsti. (*Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. R., 1928, 56. lpp.) P. Kalniņš bija viens no priekšparlamenta – Tautas padomes – organizētājiem. LSDSP vārdā viņš runāja svinīgajā Latvijas proklamēšanas aktā 1918. gada 18. novembrī, uzsverot, ka sociāldemokrāti “atrod par nepieciešamu pabalstīt neatkarīgās Latvijas valsts ideju, kas radusies pasaules kara vētrās.” (*Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g.* Rīga: Astra, 1918, 20. lpp.)

1920. gada 1. maijā sanāca demokrātiski ievēlētā Latvijas Satversmes sapulce. P. Kalniņš vadīja lielāko parlamenta frakciju – LSDSP, par kuru vēlēšanās bija balsojusi vairāk nekā trešā daļa no visiem vēlētājiem. Satversmes sapulces laikā P. Kalniņam

kā Satversmes izstrādāšanas komisijas loceklim bija lieli nopelni jaunās valsts pamatlikuma sagatavošanā. Nebūdams jurists, viņš tomēr labāk par daudziem profesionālajiem juristiem pazina veco un jauno demokrātisko Eiropas valstu konstitūcijas, un viņa padoms viena vai otra panta formulējumā aizvien bija vietā.

1922. gadā sanāca pirmā Saeima. Par tās priekšsēdētāju ievēlēja sociāldemokrātu Fridrihu Vesmani. Kad 1925. gada februārī viņu iecēla par sūtni Londonā, LSDSP ierosināja par Saeimas priekšsēdētāju ievēlēt Paulu Kalniņu. Par viņu balsoja ne tikai LSDSP deputāti, bet arī ne viens vien centrisko un pat labējo partiju pārstāvis, jo pieredzējušā politiķa autoritāte parlamentā bija pietiekami liela.

Tomēr P. Kalniņa kreisās pārliecības, arī skarbās atklātības, dažreiz neiecietības dēļ daļa deputātu uz jauno Saeimas vadītāju vēl raudzījās ar zināmu neuzticību. Taču drīz visi deputāti pārliecinājās, ka viņš prot saglabāt absolūtu objektivitāti. P. Kalniņa laikabiedrs, Demokrātiskā centra deputāts Jānis Breikšs, kas ilgu laiku strādāja par Saeimas sekretāru, vēlāk atzīmēja: "Vadīt Saeimas sēdes, kad politiskās kaislības dažkārt sita augstu vilni, bija ļoti grūts un atbildīgs uzdevums. Šo grūto priekšsēža uzdevumu Pauls Kalniņš veica priekšzīmīgi. Pat politiskie pretinieki atzina, ka šim amatam viņš bija kā radīts." (*Tautai un brīvībai*. Rakstu krāj. Dr. Paula Kalniņa piemiņai. Stokholma, 1952, 100. lpp.) Līdzīgās domās bija Saeimas priekšsēdētāja biedrs (vietnieks) bīskaps Jāzeps Rancāns, kurš nebūt nesimpatizēja sociāldemokrātiem: "Dr. P. Kalniņš bija īsts likumības un demokrātiskās iekārtas sargs. Viņš augsti vērtēja tautas brīvību, demokrātiskās tiesības un pienākumus un vienmēr centās stiprināt likumdevējas Saeimas cieņu un autoritāti. .. Viņš sauca pie kārtības ikvienu deputātu, kas pārsteidzās vārdos vai darbos, neskatoties uz to, pie kādas partijas vai nogrupējuma tas piederēja. To ar gandarījumu atzina visi, kas vēroja un izprata Dr. P. Kalniņa darbību un rīcību brīvās Latvijas Saeimā." (Rancāns, J. *Rakstu izlase*. Toronto, 1977, 120.–121. lpp.)

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka deputāti dāvāja savu uzticību P. Kalniņam arī 2., 3. un 4. Saeimā. Tādējādi līdz 1934. gadam P. Kalniņš bija viens no Latvijas parlamentārās demokrātijas spilgtākajiem reprezentantiem.

1930. gada aprīlī sociāldemokrāti izvirzīja Paula Kalniņa kandidatūru Valsts prezidenta vēlēšanās. Pirmajā balsošanas kārtā nevienai no izvir-

Pauls Kalniņš.

zītājām kandidatūrām nebija vairākuma: Alberts Kviesis (Latviešu Zemnieku savienība) – 47 balsis, Pauls Kalniņš (LSDSP) – 36, Ernests Miezijs (Strādnieku un zemnieku frakcija) – 6 balsis. Pēc vairākām balsošanas kārtām tomēr uzvarēja A. Kviesis. Pirmo reizi labējo partiju pārstāvim izdevās ieņemt augstāko amatu valstī. Ar to bija izdarīts pirmais solis, varbūt vēl ne pārāk manāms, valsts politiskajā attīstībā projām no demokrātijas – jo pirmie prezidenti bija nākuši no demokrātiskā centra vides. Tie varēja pildīt savdabīga tilta lomu starp pilsoniski un sociālistiski orientētajām iedzīvotāju daļām, valsts augstākajā amatā – samierinošu un regulējošu lomu. P. Kalniņš kandidēja uz Valsts prezidenta amatu arī 1933. gada vēlēšanās, konkurējot ar A. Kviesi un Strādnieku un zemnieku frakcijas pārstāvi Miķeli Biti, bet jau pirmajā balsošanas kārtā A. Kviesis ieguva 52 deputātu balsis.

Jāpiezīmē, ka Latvijas parlamentārajā periodā no visiem LSDSP līderiem tieši rietumnieciskajam intelektuālim P. Kalniņam visvairāk bija raksturīga plašākā, valstiskākā pieeja Latvijas demokrātijas procesu atbalsta veicināšanā. Viņa nopelns ir arī tas, ka 20. gs. 20. gados LSDSP bija samērā konstruktīvā opozīcijā un pat divas reizes piedalījās ar saviem pārstāvjiem valdībā.

1934. gada 1. maijā Satversmes sapulces sanāksšanas dienai veltītajā svinīgajā pasākumā P. Kalniņš atgādināja, ka vajag sargāt "tos ideālus, par kuriem cīnījās un krita Latvijas labākie dēli, sargāt Latvijas demokrātiskās republikas pamatus un viņas neatkarību." (*Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas*. IX sesija. R., 1934, 38. sl.)

Arī pēc K. Ulmaņa apvērsuma visu diktatūras laiku P. Kalniņu raksturoja pašcieņas pilna stāja. Viņš palika uzticīgs Latvijas Satversmei. Latvijas

Satversmes diena 1. maijā viņam bija vienmēr svinami svētki, un pie viņa vasarnīcas Mežaparkā tanī dienā bija vienmēr redzami uzvilkts Latvijas karogs. Demokrātiski noskaņotie laikabiedri ar atzinību un cieņu uztvēra šo rīcību.

1940. gadā, kad Latvijā ienāca Sarkanā armija, daži sociāldemokrātu partijas līderi naivi domāja, ka varēs atjaunot demokrātisko iekārtu valstī un sāka sadarboties ar jaunās varas pārstāvjiem, tādā vai citādā veidā pēc būtības veicinot Baltijas sovjetizāciju. P. Kalniņam ilūziju nebija: “Tā ir okupācija, krievi nāks ar savu iekārtu. Tas ir Latvijas neatkarības gals.” Komentējot 1940. gada vasarā samērā plaši izplatīto viedokli, ka varbūt lielinieki ir mainījušies uz labo pusi, viņš teica: “Jā, viņi ir mainījušies un ir iemācījušies labāk maukt nagus, neko citu.” (Gore, I., Stranga, A. *Latvija: Neatkarības mijkrēslis*. 1939. gada septembris – 1940. gada jūnijs. R., 1992, 143. lpp.) Pieredzējušais politiķis labi saprata, ka sasaukt Saeimu un atjaunot tās darbību iebrucēji neļaus.

P. Kalniņam gāja secen gan padomju, gan vācu nacistiskās okupācijas represijas. Viņš palika uzticīgs demokrātiskās Latvijas Republikas ideāliem un nesadarbojās ar svešajām varām. Taču viņš nebija tikai pasīvs notikumu vērotājs. 1942. gada februārī P. Kalniņš piedalījās sociāldemokrātu nelegālās organizācijas darbības atjaunošanā, bet 1943. gada augustā – nacionālās pretestības kustības organizācijas Latvijas Centrālā padome (LCP) dibināšanā. LCP pamatmērķis bija atjaunot demokrātisku Latvijas Republiku. P. Kalniņš aizstāvēja domu, ka cīņai par Latvijas Republikas atjaunošanu jābalstās uz neatkarības, demokrātijas un partiju sadarbības principiem. Šos principus konsekventais demo-

krāts Pauls Kalniņš saprata kā jaunās Latvijas valsts ideoloģiju.

Tā kā saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi “ja Valsts prezidents atsakās no amata, nomirst vai tiek atsaukts pirms viņa amata laiks izbeidzies, Valsts prezidenta vietu izpilda Saeimas priekšsēdētājs..” (52. pants), Pauls Kalniņš kā likumīgs Valsts prezidenta aizstājējs LCP sēdē 1944. gada 8. septembrī parakstīja dokumentu par Latvijas valsts atjaunošanu, pilnvarojot pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes dēlu profesoru Konstantīnu Čaksti uzņemties Latvijas valdības sastādīšanu “piemērotā vietā un laikā”.

Tomēr bija jau par vēlu. Jau 1944. gada aprīļa beigās okupanti K. Čaksti un vairākus citus LCP darbiniekus bija arestējuši, 12. jūlijā *Gestapo* apcietināja arī P. Kalniņa dēlu B. Kalniņu. Kad Rīgai jau tuvojās Sarkanā armija, LCP 1944. gada septembrī deleģēja P. Kalniņu uz ārzemēm, cerot, ka viņam varbūt izdosies, stājoties sakaros ar Zviedrijas Sarkanā Krustu, dabūt Vācijas piekrišanu sieviešu un bērnu evakuācijai no Rīgas uz Zviedriju. Bet Baltijas jūrā ar bēgļiem pārpildīto motorlaivu “Gulbis” aizturēja vācu kara kuģis. Zviedrijas vietā P. Kalniņš kopā ar sievu Klāru Kalniņu nokļuva Gotenhāfenā (Gdiņā).

Vēlāk Kalniņu ģimene nonāca Drēzdenē, tad pārcēlās uz Lustenavu pie Reinas, kuras otrā krastā bija redzami Šveices kalni, lai no turienes ātrāk varētu nokļūt jaunības trimdas zemē. Bet atļauju iebraukt Šveicē, kuru jaunībā viņš uzskatīja par demokrātijas zemes ideālu, viens no ievērojamākiem Latvijas demokrātiem tā arī nesaņēma. Pauls Kalniņš nomira 1945. gada 26. augustā Becavas ciemā, netālu no Šveices robežas.

Literatūra

Tautai un brīvībai. Rakstu krāj. Dr. Paula Kalniņa piemiņai. Stokholma: Dr. Paula Kalniņa piemiņas fonds, 1952. 160 lpp.

Kalniņš, B. *Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi*. Stokholma: Memento, 1993, 247 lpp.

Pauls Šīmanis.

Vācbaltiešu demokrāts Pauls Šīmanis

Pauls Šīmanis (*Schiemann*, 1876–1944) – jurists, politiķis un žurnālists. Dzimis 1876. gada 17. (29.) martā Jelgavā turīgu vācbaltiešu ģimenē. 1901. beidzis Ķelnes Universitāti un 1902. g. Greifsvaldes Universitātē ieguvis *Dr. jur.* grādu. 1903. gadā kļuvis par Tallinas vācu laikraksta “*Revalsche Zeitung*” redaktoru, no 1907. gada vadījis lielāko Rīgas vācu avīzi “*Rigasche Rundschau*”. Liberālis, demokrāts. 1919.–1933. g. Latvijas vācbaltiešu kopienas ievērojamākais līderis. Tautas padomes, Latvijas Satversmes sapulces un 1.–4. Saeimas deputāts. No 1925. g. viens no Eiropas mazākumtautību Nacionalitāšu kongresa vadītājiem. Miris 1944. g. 23. jūnijā Rīgā.

1944. gada 26. jūnijā, kad Otrā pasaules kara Austrumu fronte atkal tuvojās Latvijas robežai, Rīgā Jēkaba kapos pulcējās demokrātiski domājošu ļaužu kopa, lai guldītu zemes klēpī pēc smagas slimības mirušo izcilo Latvijas politiķi un žurnālistu vācbaltieti Paulu Šīmani. Atvadu vārdus teica bijušais Latvijas Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš, kas labi pazina nelaiķi. Runātājs cildināja viņa mūža gājumu, cilvēcību, toleranci un principalitāti, turklāt uzsvēra: “Viņš bija latviešu tautas draugs.” (*Vilhelma fon Rīdigeras atmiņas, glabājas Vācijā, Kēnigsvinterā.*) P. Šīmaņa draugs vācbaltietis Verners Vestermanis savā īsajā uzrunā uzsvēra aizgājēja konsekvēnto cīņu pret politisko varmācību un avantūriskumu. Klātesošie vācu drošības dienesta aģenti nervozi sarosījās. Viņi jau bija brīdinājuši Doma baznīcas mācītāju Maksī Stenderu, ka Šīmaņa bērēs nedrīkst paust Lielvācijas varai nepatīkamas domas. Šīmanim pirms nāves bija noteikts mājās aresta stāvoklis. Tikai slimības dēļ viņš nenonāca cietumā vai koncentrācijas nometnē – par visai atklāti pausto Hitlera “vadoņības” nopelumu.

Okupantu avīzes neveltīja Šīmaņa aiziešanai viņšaulē ne vārda. Toties Latvijas antinacistiskās nacionālās pretestības dalībnieki nosūtīja uz Zviedriju informatīvu ziņojumu par Šīmaņa apbedīšanu un pavadītāju pausto pretestības garu. Drīz

ši informācija nonāca Šveicē. 1944. gada 17. jūlijā visā Eiropā plaši pazīstamā avīze “*Neue Zürcher Zeitung*” (“Jaunā Cīrihes Avīze”) publicēja piemiņas rakstu par Paulu Šīmani. Tajā bija akcentēts viņa demokrātisms un antinacisms, kā arī secināts, ka ievērojamā vācbaltiešu politiķa izvadīšana iezīmējusi pēdējo akordu vācbaltiešu kopienas 700 gadu ilgajā vēsturē.

Tam varētu piekrist ar piebildi, ka šo kopienu sagrāva nevis karš, bet gan PSRS un Vācijas noziedzīgā politika – abu valstu pārstāvji 1939. gada rudenī slepeni bija vienojušies par Baltijas vāciešu izceļošanu no PSRS ietekmes sfēras un Ā. Hitlera 1939. gada oktobrī bija izdevis direktīvu par vācbaltiešu pārvešanu uz vācu armijas okupēto Rietumpoliju. P. Šīmanis šo “pavēli” nosodīja un personiski atsacījās izpildīt. 1939. gada 7. novembrī viņš nosūtīja Latvijas Valsts prezidentam Kārlim Ulmanim telegrammu, kurā bija teikts: “Mirkli, kad Latvijas vācu tautības pilsoņi tiek spiesti pamest savu dzimteni, tie Latvijas vācieši, kas nolēmuši labās un ļaunās dienās līdz galam palikt kopā ar visiem saviem līdzpilsoņiem, kalpot vecajai tēvzemei, apvienojas saucienā: “Dievs, svētī Latviju!”” (Šīmanis, P. *Eiropas problēma*. Rakstu izlase. Rīga: Vaga, 1999, 4. lpp.)

To rakstīja cilvēks, kas bija asi kritizējis jebkuru nacionālismu Latvijā, arī Latvijas valdību po-

Māja Doma laukumā 1a, kur atradās avīzes „*Rigasche Rundschau*” redakcija. Trešajā stāvā bija P. Šīmaņa kabinets.

litiku attiecībā pret mazākumtautībām, cīnījies par opozīcijā esošās vācbaltiešu kopienas interesēm. Un tomēr palicis Latvijas patriots. Kā demokrāts.

* * *

Pauls Šīmanis bija viens no tiem nedaudzajiem vācbaltiešiem, kuri jau 1918. gada nogalē pārgatavību sadarboties ar 18. novembrī proklamēto Latvijas Republiku. No Berlīnes, kur viņš tolaik darbojās vairākās avīzēs, uz Liepāju sūtītā korespondencē Šīmanis aicināja savus tautiešus izlīgt ar dzimtenes iedzīvotāju vairākumu – latviešiem, atbalstīt viņu jaundibinātās demokrātiskās valsts celtniecību.

Bet vācbaltiešu vairākums nebūt nevēlējās atzīt latviešu politisko dominanti, neticēja latviešu tautas spējai vadīt valsti, nodrošināt tās attīstību. Viņuprāt, tāda pozitīva loma vēsturiski piederēja tikai Baltijas vāciešiem. P. Šīmaņa priekšlikumu iedibināt Latvijā vācu mazākumtautības nacionāli kulturālo autonomiju vācbaltiešu elite izsmēja. Bet Šīmanis darbojās. 1919. gada pavasarī viņš Berlīnē nodibināja sabiedrisku komiteju no lielnieku varas atbrīvoto Latvijas pilsētu iedzīvotāju atbalstīšanai. Par 3 miljoniem marķu tika nosūtīta pārtika Rīgai. Šajā pasākumā viņam palīdzēja ebreju kopienas pārstāvji.

Pēc Cēsu kaujām (1919. g. 19.–23. jūnijā) vācbaltiešu radikāli nacionālistiskā vadība saļodzījās. Par Vācbaltiešu Nacionālās komitejas priekšsēdētāju kļuva barons Vilhelms Firkss. Viņš aicināja P. Šīmani atgriezties Latvijā un uzņemties avīzes „*Rigasche Rundschau*” (“Rīgas Apskats”) galvenā

redaktora pienākumus, bet 1917. gadā nodibinātā Vācbaltiešu demokrātiskā partija ievēlēja viņu par savu priekšsēdētāju.

P. Šīmaņa vadībā „*Rigasche Rundschau*” sāka dialogu ar Latvijas valsti un latviešiem. Agrāko ambiciozo un ultimātīvo vācu prasību vietā nāca priekšlikumi un viedokļi par valsts uzbūvi, likumiem, minoritāšu tiesībām. Savos ievadrakstos redaktors aicināja vācbaltiešus pārtraukt cīņu par agrāko privilēģiju atgūšanu un vienoties ar latviešiem par kopīgu nākotni. Šo publikāciju kopsecinājumi izteikti 1921. gada 5. novembra rakstā “Baltieši Latvijā”: “Jaapzinās, ka esam tikai Latvijas koptautas neliela daļa... 1905. gada [baiļu] psiholoģija jānomaina ar 18. novembra psiholoģiju. Mēs, vācbaltieši, esam ieinteresēti šādā pārmaiņā ne mazāk kā latvieši.” Vienlaikus tika uzsvērts, ka minoritātes stāvoklis un statuss prasa arī cīnīties par savas vācu kultūras, valodas un vēsturiskās atmiņas saglabāšanu, pret jebkuru nacionālistisku diktātu un asimilācijas draudu no valsts iestāžu puses.

Pats P. Šīmanis rādīja sadarbības un konstruktīvas cīņas paraugus, darbojoties Latvijas Tautas padomē, Satversmes sapulcē un četrās Saeimās, arī Rīgas domē. Ar viņa aktīvu līdzdalību 1919. gada augustā Tautas padomē tika panākts latviešu un minoritāšu kompromiss jautājumā par Latvijas Republikas pilsonības piešķiršanu. To saņēma visas personas, kas šeit pastāvīgi dzīvojušas līdz Pasaules karam, resp., pirms 1914. gada 1. augusta. Ar P. Šīmaņa atbalstu 1919. gada decembrī tika izstrādāti arī Latvijas izglītības sistēmas principi, tostarp mazākumtautību (nacionālo minoritāšu) tiesības veidot savas skolas ar autonomu pārvaldi.

Toties rūgtus brīžus sagādāja valodu lietošanas tiesību risinājums. 1919. gada augustā P. Šīmanis tika ievēlēts par Tautas padomes Nacionalitāšu komisijas priekšsēdētāju. Komisija atbalstīja viņa sagatavoto likumprojektu par valodu lietošanu pašvaldībās. Par referentu Tautas padomes plenārsēdē izvirzīja ievērojamo latviešu politiķi Marģeru Skujenieku (toreiz – sociāldemokrātu). Projektā bija paredzēts, ka tajās pilsētās, kur vairāk nekā 20% pilsoņu ir krievi, vācieši vai ebreji, pārvaldē jālieto ne tikai latviešu, bet arī šo pilsoņu dzimtā valoda; pagastos paredzēja 50% normu. 1919. gada 23. augusta plenārsēdē Tautas padome tam nepiekrita. Virsroku guva latviešu deputātu vairākuma viedoklis, ka vienīgā valsts pārvaldes valoda visā Latvijas teritorijā būs latviešu valoda, jo citādi nevar veidot Latvijas nacionālo valsti. Turpretī P. Šīmanis

un viņa domubiedri bija pārliecināti, ka par pamatu jāklūst Latvijas koptautai ar vairākām valodām municipālā līmenī. Nevienai Latvijas parlamentārai institūcijai nebija pieņemams arī P. Šīmaņa viedoklis, ka augstākai valsts varai jābūt par neitrālu šķīrējtiesnesi etnisko kopumu strīdos. Tomēr, izstrādājot Latvijas Satversmi, tās deputātu vairums 1922. gadā vienojās, ka konstitūcijai jādeklarē visas valsts varas piederība pilsoņu kopumam – Latvijas tautai. P. Šīmanis bija dedzīgs šī kompromisa piekritējs. Latvijas Saeimā viņš guva lielu autoritāti ar prasmi argumentēt katru savu viedokli.

1927. gada decembra valdības krīzes dienās, kad latviešu partijas ilgi nespēja savstarpēji vienoties, Valsts prezidents Gustavs Zemgals lūdza P. Šīmani uzņemties Ministru kabineta sastādīšanas misiju. Viņš varēja rēķināties ar 51 Saeimas deputāta atbalstu. Taču pieredzējušais politiķis lēsa, ka šādas valdības stabilitātei nepieciešams vismaz 54 deputātu atbalsts. Citādi vācietis Latvijas premjera krēslā sēdētu visai īsu laiku. Tā bija reālistiska atbildīga politika attieksme.

Latvijas parlamenta vēsturē spilgti ierakstīta P. Šīmaņa 1932.–1933. gada diskusija ar izglītības ministru Ati Ķeniņu, kas prasīja minoritāšu vidusskolu pilnīgu pāreju uz mācībām latviešu valodā. Viņaprāt, katram, kas beidza ģimnāziju, vajadzēja kļūt par pārliecinātu latvieti. P. Šīmanis pierādīja, ka tāda administratīva asimilācija provocē valsts un lielāko minoritāšu konfliktu, ir pretrunā ar mazākumtautību tiesībām saglabāt savu inteliģenci, sagatavot savas kultūras turpinātājus.

Atis Ķeniņš, neguvis Saeimas un valdības vairākuma atbalstu tik radikālai izglītības pārmaiņai, atkāpās no sava augstā posteņa.

P. Šīmanim savā politiskajā dzīvesceļā nācās iziet arī caur ļoti kritiskām joslām. Tā tas, piemēram, bija 1919. gada rudenī Pāvela Bermonta un Rīdīgera fon der Golca armijas agresijas dienās. Daudzi vācbaltieši toreiz domāja, ka jaunā Latvijas valsts neizturēs šo triecienu. Viņu frakcija Tautas padomē sākotnēji nolēma ieturēt neitralitāti. P. Šīmanis pakļāvās. Vēlāk viņš paskaidroja, ka vācbaltieši grūtos brīžos “iekšķīgi ir pieejami tikai aicinājumam uz vienprātību un apvienošanu, bet ne aicinājumam uz šķelšanos...” (Šīmanis, P. Baltijas vāci un Latvijas valsts. Grām.: *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. R., 1927, 47. lpp.) Tomēr visai drīz P. Šīmanis publiski distancējās no bermontiādes un atbalstīja Latvijas armijas pretuzbrukumu. Runājot Tautas padomes sēdē 1919. gada 9. decembrī, viņš

Paula Šīmaņa Saeimas deputāta apliecība.
1928. gada 27. novembris.

sacīja: “Ja šodien Latvijas armija uzvaroši stāv pie Kurzemes robežām un Latvija ir kungs šai mīlotajā un tik ilgi cietušajā tēvijas daļā, tad .. tas nozīmē uzvaru pār katra veida nacionālu imperiālismu.” Turklāt tas tika teikts brīdī, kad Latvija oficiāli bija kara stāvoklī ar Vāciju. P. Šīmanis vienmēr nosodījis vācu militārisumu.

1920. gadā P. Šīmanis tika ievēlēts apvienotā Vācu-baltiešu partiju komitejā un no 1923. līdz 1933. gadam bija tās priekšsēdētājs. Šajā laikā notika pakāpeniska vācbaltiešu tuvināšanās Latvijas valstij, iekļaušanās tās nacionālajā sabiedrībā. Bet tas nebija nepārtraukts ceļš. 1931.–1932. gadā, kad M. Skujenieka pilsoniskā nacionālistiskā valdība panāca vācu luterāņu draudzei piederošās Rīgas Doma (Māras) baznīcas nodošanu latviešu luterāņiem, atkal uzliesmoja nacionāls konflikts. P. Šīmanis, runājot Saeimas sēdē 1931. gada 17. novembrī, secināja, ka Skujenieka nacionālās integrēšanās “parole” noved pie abpusēja naida “paroles”, pie “sīka kara valsts pilsoņu starpā”. Viņš centās to novērst. Gan personīgā sarunā mēģinot pārliecināt Ministru prezidentu par nepieciešamību nošķirt politiskās un reliģiskās intereses, gan pārliecinot vācu reliģiskos pārstāvjus “nepārnest politisko cīņu uz dievnamiem”, netraucēt latviešu valodas ienākšanu Doma dievkalpojumos. Savukārt M. Skujenieks apsoliya Šīmanim, ka Pētera baznīca netiks “latviskota”.

Latviešu un vācbaltiešu izlīguma procesu apturēja Ā. Hitlera nākšana pie varas Vācijā. Latvijā tika izveidota vācu nacionālsociālistu organizācija, kas pildīja tā gribu. Nacisti pieprasīja, lai vācbaltieši atzīst viņu fireru par vienīgo vācu tautas vadoni visā pasaulē. P. Šīmanis kategoriski noraidīja to

un atsacījās arī mainīt avīzes “*Rigasche Rundschau*” toleranto liberālo kursu, nosodīja hitleriešu antisemitismu. Vēstulē Dr. Vinkleram Berlīnē viņš paskaidroja: “Savu [demokrātisko] pārliecību esmu paudis 25 gadus un netaisos nonākt pretrunā pats ar sevi.”

Ar intrigām un ideoloģisku spiedienu uz vācbaltiešiem nacisti panāca, ka tajā pašā 1933. gadā P. Šīmanis bija spiests atkāpties no saviem sabiedriskajiem amatiem un aizbraukt no Latvijas. Viņš apmetās Vīnē, vairāk nekā četrus gadus cīnījās pret nacistu tieksmi pārvērst visas Austrumeiropas vācu minoritātes par hitleriešu “piektām kolonnām”, kuras ārdītu un grautu savas mītnes valstis, arī Latviju.

P. Šīmaņa tālaika raksti Eiropas minoritāšu presē ietver šādus ļoti svarīgus secinājumus.

1. Minoritātes dzīvē pirmajā vietā jāliek savas kultūras saglabāšana, identitātes nosargāšana. Ar politiku jānodarbojas tikai šī mērķa ietvaros.

2. Minoritātes politizēšanās sakarā ar ārvalsts, etniskās tēvzemes uzaicinājumu un nolēmumu novedīs pie minoritātes sabrukuma, traģiska gala.

3. Minoritāšu jautājumu varēs sekmīgi risināt tikai ar visu Eiropas valstu kopēju līdzdarbību un sadarbību. Tas nav tikai vienas valsts kompetencē.

Šie secinājumi nav zaudējuši savu nozīmi un tālredzību arī mūsu dienās.

Kad 1938. gadā Ā. Hitlers panāca Austrijas pievienošanu Vācijai, P. Šīmanis atgriezās Rīgā. Pret K. Ulmaņa autoritāro valdību viņš izturējās noliedzīgi, taču palika lojāls attieksmē pret neatkarīgo Latviju un cerēja uz demokrātijas atjaunošanu. Padomju okupāciju viņš uzskatīja par briesmīgu nelaimi, saistīja to ar Otrā pasaules kara norisi. Tomēr arī 1941. gada sākumā, kad daudzi Latvijā palikušie vācieši steidza izceļot, viņš vēlreiz kategoriski atteicās izmantot šo iespēju. Nacistiskais reihs, viņaprāt, nebija labāks par Staļina impēriju.

Kad 1941. gada jūlijā Rīgā ienāca vācu vērmahts, vācietis Pauls Šīmanis nebūt nepriecājās. Būdams jau smagi slim, viņš centās palīdzēt nacistu vajātiem Latvijas cilvēkiem. Viņa dzīvoklī tika slēpta un izglābta ebrejiete Valentīna Lēvenšteina, kuru mēs pazīstam kā izcilo kinozinātnieci V. Freimani. Riskantajos glābšanas pasākumos liela palīdzība bija Šīmaņa sieva Šarlote. Viņi abi apbalvoti ar Izraēlas Goda zīmi “Taisnīgais starp tautām”.

Ar Paula Šīmaņa devumu demokrātijas un humānisma labā Latvija var lepoties.

Literatūra

Šīmanis, P. *Eiropas problēma. Rakstu izlase*. Sast. D. Hennings. Rīga: Vaga, 1999, 175 lpp.

Schiemann, P. *Zwischen zwei Zeitaltern. Erinerungen 1903–1919.*, Lüneburg: Nordland Druck, 1979, 214 S.

Freimane, V. Atceroties Paulu Šīmani. *Literatūra un Māksla*, 1994, 4. nov.

Lēbers, D. A. Ceļa rādītājs uz Eiropu. Pauls Šīmanis, četrus Saeimu deputāts. *Literatūra un Māksla*, 1994, 4. nov.

Garlefs, M. Demokrāts. Patriots. Eiropietis. Paulam Šīmanim – 120. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A., 1996, Nr. 3: 86.–91. lpp.

Haidens, Dž. Minoritāšu kustības domātājs. *Diena*, 2004, 17. apr.

Mordehajs Nuroks.

Parlamenta deputāts Latvijā un Izraēlā Mordehajs Nuroks

Mordehajs (Markus) Nuroks (1879–1962) – ebreju reliģiskais darbinieks, Latvijas Republikas un Izraēlas politiķis. Dzimis 1879. gadā Tukumā. No 1906. līdz 1914. gadam bijis Jelgavas galvenais rabīns, bet 1915.–1921. gadā darbojies Ebreju bēgļu aizsargāšanas sabiedriskajā komitejā Petrogradā un Maskavā. Viens no Pasaules ebreju kongresa līdzdibinātājiem (1936). Pēc atgriešanās dzimtenē bijis 1.–4. Saeimas deputāts (1922–1934), no 1923. gada cionistu organizācijas “*Mizrachi*” (Garīgais centrs) priekšsēdētājs. 1941. gadā padomju represīvās iestādes M. Nuroku apcietināja, līdz 1942. gadam viņš atradās ieslodzījumā Rīgā un Soļiļeckas cietumā, pēc tam nometinājumā Taškentā. 1943. gadā aizbrauca no PSRS. 1949.–1962. gadā bija Izraēlas Kneseta (parlamenta) deputāts, 1952. gadā Izraēlas pasta ministrs. Miris 1962. gadā Telavivā (Izraēla).

“Sargāsim visi kopā savu demokrātisko republiku! Mēs visi kopā sastādām kopīgu Latvijas tautu. Mūsu kopīgās dzimtenes dzīvības intereses ir vienlīdzīgi dārgas mums visiem. Liktenim labpatika piešķirt mums jauku dāvanu, uz kuras ir rakstīta brīvība un neatkarība. Pūlēsimies visi šo savu brīvību un patstāvību paturēt! Mūsu eksistence nozīmē brīvu, patstāvīgu, neatkarīgu Latviju!” (*Latvijas Republikas 4. Saeimas stenogrammas*. 5. sesija 1933. g. 17. martā, 476. sl.)

Šos Latvijas valsti un tautu cildinošos vārdus no Saeimas tribīnes vācu valodā teica cienīga izskata iesirms kungs – deputāts Mordehajs Nuroks. Šim cilvēkam bija lemts kļūt par divu demokrātisku valstu – Latvijas un Izraēlas – parlamentārietu, piedaloties abu šo tautu augstāko pārstāvniecības un likumdevēju iestāžu veidošanā, aizstāvot tajās savu vēlētāju likumīgās tiesības un intereses.

20. gs. sākumā tolaik gados vēl gluži jaunais Jelgavas rabīns M. Nuroks pievērsās ebreju nacionālās atmodas jeb cionisma idejām par ebreju valsts radīšanu šīs tautas vēsturiskajā tēvzemē – Palestīnā. Viņš uzskatīja, ka tā ir labākā alternatīva cariskās Krievijas nemitīgi kurinātajai ebreju

nīšanai, bezcerības un pazemojuma pilnajai eksistencei. Reizē kā savas tautas garīgais skolotājs jaunais rabīns apzinājās, ka viņa misija ir vienmēr palikt kopā ar savu tautu un draudzi, lai kādas grūtības un ciešanas to arī piemeklētu. Pirmais pasaules karš drīz vien pārbaudīja šīs apņemšanās stiprumu. Sakarā ar ķeizarkās Vācijas karaspēka ienākšanu toreizējās Kurzemes guberņas teritorijā Krievijas armijas augstākais virspavēlnieks lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs 1915. gada 30. aprīlī izdeva pavēli par visu Kurzemes ebreju piespiedu izsūtīšanu uz Krievijas iekšējiem rajoniem, apsūdzot viņus simpatizēšanā Vācijai un pat spiegošanā tās labā. M. Nurokam kā Jelgavas kara lazarettes patronam gan bija atļauts palikt, taču viņš brīvprātīgi devās līdzī trimdā izdzītajiem tautiešiem. Nonācis Petrogradā, M. Nuroks aktīvi iesaistījās Ebreju bēgļu aizsargāšanas sabiedriskās komitejas darbā, bet pēc pārcelšanās uz Maskavu kļuva par šīs pilsētas ebreju kopienas vicepriekšsēdētāju, iemantojot pelnītu autoritāti no Latvijas izsūtīto ebreju vidū.

No Pilsoņu kara un lielinieku terora izpostītās Krievijas atgriezies Latvijā, M. Nuroks uzsāka savu sabiedriski politisko darbību. Latvija veido-

jās par demokrātisku parlamentāru republiku, kur ebreji un pārējās mazākumtautības kopā ar latviešu pamatnāciju baudīja visas pilsoniskās tiesības, varēja brīvi organizēties politiskās partijās, nacionālās minoritātes guva iespēju ar valsts finansiālo atbalstu veidot savas skolu sistēmas. M. Nuroks jaunajā Latvijas valstī saskatīja ebreju visgaišāko cerību piepildījumu. 1922. gadā viņš tika ievēlēts Saeimā no Ebreju apvienotā nacionālā bloka, drīz kļūdams par cionistu organizācijas “Mizrahi” līderi un šīs partijas frakcijas priekšsēdētāju Latvijas parlamentā.

Diemžēl savu pirmo publisko uzstāšanos Saeimas kopsēdē M. Nurokam nācās veltīt ārkārtīgi nepatīkamiem notikumiem. Laikā no 1922. gada 1. decembra līdz 9. decembrim nacionālistiski un antisemitiski noskaņotas latviešu studentu grupas Latvijas Universitātē bija uzbrukušas ebreju tautības studentiem, nelaižot viņus auditorijās, grūžot lejā pa kāpnēm un piekaujot ar spieķiem. Uz to nekavējoties reaģēja ebreju, vācu un poļu deputāti, kuri Saeimas nacionālo minoritāšu bloka vārdā iesniedza jautājumu par notikušo izglītības ministram. M. Nuroks kā šī jautājuma iniciators teica motivācijas runu. Parlamentārietis pilnīgi pamatoti norādīja, ka šādi gadījumi apkau no Latvijas Universitāti visas civilizētās pasaules acīs. Vienlaikus viņš īpaši uzsvēra, ka huligānisko daudzoņu grupai nav nekā kopīga ne ar latviešu studentu vairākumu, ne ar latviešu tautu. M. Nuroka un pārējo deputātu rīcība izrādījās ļoti iedarbīga. Bēdīgā incidenta jautājumu jau drīz vien savā sēdē izskatīja Latvijas valdība. Vainīgie un viņu publiskie atbalstītāji Latvijas preses pārstāvju vidū dabūja pēc “nopelniem”. Nesodītai ebreju fiziskai aizskaršanai un grautiņa mēģinājumiem tika pielikts punkts uz ilgiem gadiem. Latvijas valsts un sabiedrība no šī gadījuma mācījās, ka demokrātija nenožīmē visatļautību un ka visiem Latvijas pilsoņiem neatkarīgi no viņu tautības ir vienādas tiesības atbilstoši savām spējām iegūt izglītību un būt pasargātiem no tumsonīgu ļautiņu un puskriminālu elementu aizskārumiem un pazemojumiem.

Kā pārliecinātam demokrātam un lojālam Latvijas pilsonim M. Nurokam bija absolūti nepieņemama pret pašiem Latvijas valsts pamatiem vērstā komunistiskās pagrīdes darbība. Taču viņš uzskatīja, ka cīņas metodēm ar nelegālo komunistisko kustību jāatrodas stingras likumības rāmjos. Kad līdz Saeimai atnāca sūdzības par 1926. gadā Krāslavā apcietināto komunistu un viņu piekritēju

piekaušanu un spīdzināšanu nopratināšanas laikā Daugavpils politiskajā pārvaldē, M. Nuroks kopā ar Sociāldemokrātu frakcijas deputātiem panāca īpašas parlamentārās izmeklēšanas komisijas izveidošanu.

Pārstāvēdams parlamentā savu vēlētāju – Latvijas ebreju – intereses, M. Nuroks cīnījās par demokrātisku un ebreju minoritātei labvēlīgu Pavalstniecības (pilsonības) likumu, lai Latvijas pilsoņu tiesības iegūtu un varētu atgriezties dzimtenē tie ebreji, kuri pret pašu gribu Pirmā pasaules kara laikā bija izdzīti no Baltijas guberņām un ar kuriem kopīgu likteni savulaik bija dalījis pats deputāts. Visu savu pilnvaru laiku strādādams Saeimas Finanšu komitejā, M. Nuroks nemitīgi pūlējās panākt vienlīdzīgu nosacījumu radīšanu ebreju uzņēmējiem kredītu saņemšanā un vērsās pret nacionālprotekcioņa izpausmēm. Viņš atgādināja latviešu vairākuma partiju deputātiem, kādu milzīgu ieguldījumu Latvijas tautsaimniecības attīstībā un valsts kases pildīšanā ar savu darbu, iniciatīvu un godīgi maksātajiem nodokļiem dod ebreju rūpnieki un tirgotāji, aicinādams atteikties no viņu nievājošās dēvēšanas par “žīdu spekulantiem”.

Minoritāšu priekšstāvis kaismīgi aizstāvēja mazākumtautību skolu autonomiju un tiesības uz dzimtās valodas brīvu lietošanu valsts un pašvaldību iestādēs un publiskajos pasākumos. Te jāatzīmē, ka M. Nuroks visas savas Saeimā teiktās runas turēja vācu valodā ne jau tāpēc, ka nicinātu latviešu valodu vai Latvijas valsti. Tā parlamentārietis uzskatāmi demonstrēja pasaulei tās plašās tiesības un brīvības, kuras mazākumtautībām bija devusi Latvijas demokrātija. Toreiz deputāti no Saeimas tribīnes līdzās latviešu valodai varēja brīvi runāt arī krievu un vācu valodā. Uzmanība tika pievērsta nevis tam, kādā valodā cilvēks runā, bet gan tam, ko viņš saka. Deputātu absolūtais vairākums labi zināja šīs trīs valodas un atzina to par goda lietu, pamatoti uzskatot, ka valodu zināšana ir tautas priekšstāvju profesionalitātes rādītājs. Savukārt no minoritāšu deputātu mutes neizskanēja neviens pret Latvijas tautu un valsti vērstā vārds, jo viņi paši jutās tai piederīgi. Vienīgais izņēmums bija kāds komunistiskās Strādnieku un zemnieku frakcijas krievu tautības deputāts 3. un 4. Saeimā, kurš nepārstāvēja ne Latvijas krievu kopienu, ne minoritātes vispār.

Minoritāšu, visupirms jau Latvijas ebreju tiesību aizstāvēšanai M. Nuroks izvēlējās īpašu taktiku. Savās parlamenta runās viņš asi un nesaudzīgi

kritizēja valdības un to izstrādātos budžetus, uzsverot, ka aizvien mazāk un mazāk līdzekļu tiek atvēlēti ebreju skolām, ka arvien nepietiekamāku valsts atbalstu saņem ebreju uzņēmēji un sikražotāju kooperatīvi, ka valstī ir “pirmās un otrās kategorijas pilsoņi”. Taču starptautiskajās konferencēs Ženēvā, Berlīnē, Londonā un Pasaules ebreju kongresa sēdē Cīrihē, Prāgā un Ženēvā viņš nenoguris cildināja Latviju par taisnīgu ebreju jautājuma atrisināšanu, slavēja Latvijas mazākumtautību skolu iekārtu. Tādā veidā starptautiski tika popularizēta Latvijas pozitīvā pieredze attiecību veidošanā starp pamatnāciju un mazākumtautībām kā paraugs, no kura daudzām valstīm būtu jāmacās. Latvija ieguva pelnītu pasaules demokrātiskās sabiedrības atzinību, apbrīnu un cieņu.

Kad Vācijā izveidojās Ā. Hitlera vadītais nacionālsociālistiskais režīms, kurš tūdaļ pat savas cilvēknieidēju idejas sāka uzspiest arī Latvijas vācu minoritātei, un strauji savu ietekmi palielināja vietējais latviskais nacisms Latviešu tautas apvienības “Pērkoņkrusts” veidolā, M. Nuroks kopā ar sociāldemokrātiem panāca to, ka Saeima 1933. gada novembrī uzdeva valdībai izraidīt no Latvijas nacistiskās Vācijas aģitatorus un slēgt “Pērkoņkrustu”.

1934. gada 4. maijā M. Nuroks savā pēdējā runā Latvijas Saeimā teica: “.. vispirms mums jābūt skaidrībā un jāatceras, ka par visu to, kas mums tagad ir – mūsu patstāvību, mūsu valsti, mūsu neatkarību – mums jāpateicas tikai demokrātiskiem lozungiem, demokrātiskiem principiem, brīvības kustībai priekš kara, pasaules kara lozungiem un mūsu kopīgās tēvijas visu tautību asinīm. .. Satversme ir tautas vissvētākais, sevišķi vēl jaunā valstī. Kad pamati sāk šķobīties, var sagraut visa valsts ēka.” (*Latvijas Republikas 4. Saeimas stenogrammas*. 9. sesija, 1934. g. 4. maijā, 75. sl.) Jau drīz šie pravietiskie brīdinājuma vārdi sāka piepildīties – pēc 11 dienām Latvijā vairs nebija ne parlamenta, ne demokrātijas, pēc 6 gadiem uz pusgadsimtu no pasaules kartes pazuda arī Latvijas valsts. Pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma nejūtot nekādas simpātijas pret diktatorā pārtapušo savu bijušo Saeimas kolēģi un politisko oponentu K. Ulmani, M. Nuroks tomēr spēja saglabāt sev tik raksturīgo taisnprātību. 1936. gada augustā Pasaules ebreju kongresa laikā kāds Polijas ebreju delegāts K. Ulmaņa diktatūru bija raksturojis kā izteikti antisemitisku. M. Nuroks nekavējoties šos apgalvojumus turpat kongresā noraidīja un informēja par notikušo Latvijas delegāciju Tautu Savienībā. Taču, kad tajā pašā gadā

Latvijas varas iestādes M. Nuroku bija apsūdzējušas likuma par valūtas izvešanu pārkāpšanā (runa bija par cionistu organizācijas savāktās ebreju naudas pārsūtīšanu uz Palestīnu), viņš, apzinādamies savas rīcības likumību un pareizību, vērsās pēc palīdzības pie ASV Ebreju kopienas vadītāja Stefena Vaiza, kurš uzrakstīja vēstuli Latvijas sūtnim ASV un panāca pret M. Nuroku nepamatoti uzsāktās lietas izbeigšanu.

Būdam cionistisko ebreju organizāciju vadītājs, M. Nuroks organizēja ebreju izceļošanu uz Palestīnu un vadīja naudas līdzekļu vākšanu tur izveidotajām ebreju apmetnēm. Tā izrādījās vēsturiski tālredzīga un pareiza rīcība, kas tūkstošiem Latvijas ebreju paglāba no citādi neizbēgamās bojā ejas nacistu sarīkotajā holokaustā. Turklāt Palestīnā nonākušie ebreji saglabāja gaišas atmiņas par Latviju un neaizmirsā arī savu pašreizējā līderi.

Kā cionistu organizācijas “*Mizrachi*” priekšsēdētājam M. Nurokam bija ievērojama loma Pasaules ebreju kongresa vadībā, kur viņš izpelnījās īpašu autoritāti ar savu nenogurstošu darbību ebreju tiesību aizsardzībā starptautiskā mērogā. 1936.–1937. gadā M. Nuroks piedalījās Pasaules ebreju kongresa rezolūciju izstrādāšanā, kurās šī organizācija asi vērsās pret Ā. Hitleru un nacistisko režīmu Vācijā. 1936. gadā viņu ievēlēja komitejā, kas aizstāvēja ebreju tiesības tajās valstīs, kur viņi cieta no vajāšanām. Pasaules ebreju kongress sāka sarunas ar PSRS diplomātiem Tautu Savienībā, mēģinot panākt, lai Padomju Savienība atļautu lietot senebreju valodu un dotu iespēju ebrejiem, kuri to vēlētos, izceļot uz Palestīnu. Starptautiskās cionistu organizācijas uzdevumā M. Nuroks tulkoja krievu valodā attiecīgo memorandu, kuru iesniedza PSRS sūtnim Vīnē.

M. Nuroks nedevās projām no Latvijas, bet palika kopā ar Latvijas tautu un tās neatņemamo daļu – ebrejiem – arī tad, kad Latviju okupēja un varmācīgi savas impērijas sastāvā iekļāva Padomju Savienība, lieliski saprotot, ka nekas labs viņu negaida. Kā savas valsts īstens patriots un vienkārši godprātīgs cilvēks M. Nuroks noraidīja mēģinājumu viņu savervēt par čekas ziņotāju un pastāstīja par notikušo vervēšanu saviem draugiem un paziņām. 1941. gada 13. februārī M. Nuroks tika arestēts. Apcietināšanas lēmumā bija norādīts, ka viņš “izpauž valsts noslēpumu un tādā veidā izdarījis noziegumu pret valsti” – darījis zināmu atklātībai faktu, ka viņam piedāvāts kļūt par čekas ziņotāju.

Par “kontrrevolucionāru un pret PSRS vērstu noziegumu” tāpat tika atzīta visa M. Nuroka parlamentārā darbība un darbs ebreju organizācijās. Nonācis drausmīgajos apcietinājuma apstākļos, M. Nuroks neļāva čekas izmeklētājiem salauzt viņa cilvēcisko cieņu un kategoriski noliedza jebkādu savu vainu. Atzīdams vispārzināmus faktus par savu piedalīšanos ebreju starptautisko cionistisko organizāciju darbā, viņš atteicās pats sevi apmelot un vairākkārt norādīja, ka nekādu cīņu pret Padomju Savienību viņš nav veicis.

Apcietinātais turējās tik stingri, ka izmeklētājiem nācās divreiz lūgt izmeklēšanas termiņa pagarināšanu, nelīdzēja ne pratināšana naktīs, ne draudi. Kā liecinieki M. Nuroka lietā tika izsaukti ievērojamais Latvijas ebreju politiķis un tiesībzinātnieks Pauls Mincs un Rīgas pilsētas 4. slimnīcas ārsts Hermans Hiršs Vasermans. Arī šoreiz izmeklētājus gaidīja smaga vilšanās. Liecinieki, kuri labi pazina M. Nuroku, izrādījās godīgi un krietni cilvēki un liecināja tikai patiesību, kas apsūdzētajam runāja vienīgi par labu.

Karam sākoties, M. Nuroku pārveda uz Soļļeckas cietumu Čkalovas (Orenburgas) apgabālā. Lai arī nebija izdevies savākt “pierādījumus” ievērojamā Latvijas ebreju parlamentārieša un starptautisko ebreju organizāciju darbinieka “vainai”, 1941. gada 23. augustā tomēr tika sastādīts apsūdzības slēdziens, kurā M. Nuroka darbība bija kvalificēta pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58. panta 4. un 11. punkta: “palīdzības sniegšana starptautiskajai buržuāzijai cīņā pret revolucionāro kustību” un “kontrrevolucionāri organizatoriskā darbība”. Pēc šādām apsūdzībām viņam reāli draudēja augstākais soda mērs – nošaušana. Lietu sāka iztiesāt 1941. gada 15. septembrī. Taču tad notika brīnums – iedarbinātā nāves mašīna M. Nuroka priekšā pēkšņi apstājās. 1941. gada 8. oktobrī PSRS Augstākās

tiesas priekšsēdētājs pieņēma šādu lēmumu: “Lietā gan apstiprina, ka Nuroks ir starptautisko cionistu organizāciju līderis, ... Nav savākti konkrēti pierādījumi par viņa darbību pret PSRS. Pašlaik Nuroka lietā ir īpašs raksturs. Nuroks apgalvo, ka 1936. gadā Starptautiskā ebreju kongresā uzstājies pret nacismu. Nurokam ir sakari ar dažām ASV aprindām, ar Amerikas ebreju kopienas vadītāju Stefenu Vaizu, kurš savā laikā aizstāvēja Nuroku iepretim Ulmaņa valdībai. Pēc ebreju antifašistiskā mītiņa Maskavā un ASV prezidenta Rūzvelta kunga uzstāšanās preses konferencē Ņujorkā Nuroka lietas sevišķais raksturs pastiprinās, un lietas izskatīšana tiesā šādos apstākļos kļūst sarežģīta. Nuroka lietu lūdzu nosūtīt saskaņošanai PSRS iekšlietu tautas komisāram Berijam.” 1942. gada 9. aprīlī M. Nuroks tika atbrīvots no ieslodzījuma. Izcilā Latvijas ebreju demokrāta dzīvību glāba viņa paša stingrā stāja, izturība, drosme, bet īpaši viņa nerimtīgais darbs ebreju tiesību aizstāvēšanā, kas viņam bija devis pasaules atzinību. Varenais staļiniskais režīms izrādījās bezspēcīgs 62 gadus vecā Latvijas ebreju rabīna priekšā, kura aizstāvībai cēlās starptautiskā sabiedriskā doma un lielvalstu vadītāji.

M. Nurokam bija lemts pieredzēt vēl viena viņa un ebreju tautas sapņa piepildījumu – Izraēlas valsts izveidi. Ebreji viņu atkal izraudzīja par priekšstāvi savas jaunās valsts parlamentā, kur M. Nuroks vēlreiz iesaistījās demokrātijas pamatu izveidē.

Tagad, pēc ilgiem ciešanu un drausmīgu pārbaudījumu gadiem, piepildījies vēl viens M. Nuroka sapnis – atjaunojusies demokrātiska Latvijas Republika, kuru tās ebreju parlamentārietis vienmēr bija aizstāvējis. Jācer, ka arī Latvijas valsts attiecības ar tās mazākumtautībām kļūs tādas pašas un vēl labākas nekā M. Nuroka laikā un Latvija atkal kļūs par cilvēcības, tolerances un tautību savstarpējās sapratnes zemi, paraugu visai pasaulei.

Literatūra

Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. Otrais, papildinātais izd. Rīga: Elpa, 2002, 274 lpp.

Holokausta izpētes problēmas Latvijā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 2. sēj., 407 lpp.

Izcilas ebreju personības Latvijā. Tekstu autors G. Smirins. Rīga: Nacionālais apgāds, 2003, 127 lpp.

Meletijs Kaļistratovs.

Krievu minoritātes tiesību aizstāvis – padomju represiju upuris *Meletijs Kaļistratovs*

Meletijs Kaļistratovs (*Калустратов*, 1896–1941) – sabiedrisks darbinieks. Dzimis 1896. gada 15. maijā Daugavpilī vecticībnieku ģimenē. 1914. gadā absolvējis Ilūkstes Skolotāju semināru. Piedalījies Pirmajā pasaules karā, Krievijas Pilsoņu kara laikā karojis balto pusē. Aktīvi iesaistījies jaundibinātās Latvijas valsts politiskajā dzīvē – bijis Latgales vecticībnieku deputāts 1.–4. Saeimā. Konsekventi aizstāvējis Latvijas krievu iedzīvotāju intereses un iestājies par valsts demokrātisko attīstību. Pēc K. Ulmaņa diktatūras nodibināšanas deviņus mēnešus atradies Liepājas aizturēto nometnē. Pēc Latvijas inkorporācijas PSRS sastāvā 1940. gadā tika arestēts, savu vainu viņam inkriminētajos noziegumos neatzina. 1941. gada 23. jūnijā Daugavpils cietumā čekisti viņu bez tiesas sprieduma nošāva.

Meletijs Kaļistratovs piedzima 1896. gada 15. maijā Daugavpils Vecajā priekšpilsētā vecticībnieku ģimenē. Pabeidzis Ilūkstes Skolotāju semināru, viņš gatavojās kļūt par lauku skolotāju. Taču liktenis lēma citādi. Sākās Pirmais pasaules karš, un jauneklis nokļuva frontē. Karš, impērijas bojāeja, boļševiku apvērsums viņu, tāpat kā miljoniem citu cilvēku, ierāva politisko notikumu virpulī. M. Kaļistratovs pieslējās balto kustībai un iestājās kņaza A. Līvena vienībā, kas vēlāk tika iekļauta ģenerāļa N. Judeniča armijā. Pēc tās sagraves Kaļistratovs atgriezās dzimtajā Daugavpilī un aktīvi iesaistījās jaunās Latvijas valsts politiskajā dzīvē. 1920. gadā viņu ievēlēja Daugavpils pilsētas domē, bet 1922. gadā daudziem par pārsteigumu – Saeimā.

M. Kaļistratovu ievēlēja no “Vecticībnieku saraksta” (pirmskara Latvijā krievu minoritātes politiķi vēlēšanās startēja vairākos sarakstos, tostarp pēc konfesionālas pazīmes izveidotos). Parlamentā viņš mērķtiecīgi un nenogurstoši aizstāvēja ne tikai vecticībnieku, bet arī visu Latvijas krievu intereses. Jau pirmajā runā Saeimā viņš pauda savu uzticību tautu mierīgas sadzīvošanas idejai un uzsvēra, ka vecticībnieki ir lojāli Latvijas valstij. Savā deputāta

darbībā M. Kaļistratovs galvenokārt pievērsās agrārajam jautājumam un krievu minoritātes izglītošanas problēmām. Par to nav ko brīnīties, jo viņa elektorāts galvenokārt bija Latgales vecticībnieku zemnieki, no kuriem vairums bija neizglītoti vai mazizglītoti cilvēki. 1920. gadu sākumā tikai 42% Latvijas krievu prata lasīt. Vēl sliktāks stāvoklis bija Latgalē. Tāpēc M. Kaļistratovs vairākkārt izvirzīja jautājumu par krievu skolu tīkla paplašināšanu Latgalē. Visā savas deputāta darbības laikā viņš uzstājās pret mēģinājumiem pārskatīt 1919. gada likumu par mazākumtautību skolu iekārtu, kas garantēja mazākumtautībām tiesības iegūt izglītību, arī vidējo, dzimtajā valodā.

1. Saeimas darba beigās M. Kaļistratova autoritāte krievu aprindās bija ievērojami pieaugusi. Viņš piederēja pie tiem cilvēkiem, kas tiecās iet kopsoli ar laiku. Ar savu izturēšanos viņš grāva priekšstatu par vecticībniekiem kā par cilvēkiem, kas ieslēgušies savā lokā un nepieņem pārveidojumus. Viņš atteicās no vecticībniekiem tradicionālās bārdas, par ko ne reizi vien saņēma pārmetumus no ticības brāļiem. Jau 20. gadu sākumā viņš viens no pirmajiem pārgāja uz jauno krievu ortogrāfiju. Neizceldamies ar sevišķu reliģiozitāti,

“...Novērojama daļas līdzšinējās Kaļistratova partijas biedru atkrišana no minētās partijas, bet uzticamākie, līdz ar pašu Kaļistratovu, ved individuālu aģitāciju starp lauku krievu tautības iedzīvotājiem, mēģinot tos noskaņot pret radušos stāvokli un paredzamiem valdības rīkojumiem. Kaļistratovs un viņa aģitatori aizrāda kreisi noskaņotiem krieviem un arī līdzīgi noskaņotiem citu minoritatu iedzīvotājiem, ka no tagadējās valdības esot sagaidāma tikai visāda veida minoritatu apspiešana, norādot, ka šāda kārtība ilgi nepastāvēšot. Atzīmējams, ka Kaļistratovs sevišķi pēdējā laikā ap sevi pulcina pilnīgi komunistiskus elementus un ka savus tuvākos palīgus savam pretvalstiskajam aģitācijas darbam, izraudzījis par komunistisku darbību tiesātos...”

No Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona priekšnieka ziņojuma Politiskās pārvaldes priekšnieka kungam 1934. gada 1. jūnijā

“... TIEKAPSŪDZĒTS Kaļistratovs Meletijs Arhipovičs... PAR TO, ka, būdams baltās armijas dienestā oficiera pakāpē, aktīvi cīnījies pret padomju varu. Tāpat izrēķinājies ar personām, kas atbalstījušas padomju varu. 12 gadus būdams Saeimas deputāts, aktīvi darbojies krievu baltgvardu kontrrevolucionārajos grupējumos. Bijis korespondents avīzē “Novj”, veicis tajā pretpadomju aģitāciju, kas vērsta uz Padomju Savienības autoritātes graušanu, tāpat Saeimā piedalījies buržuāziskajos grupējumos un tādējādi nodevis darba tautas intereses. Ir kontrrevolucionārās organizācijas “Krievu zemnieku darba partija” organizators un vadītājs Latvijā...”

No LPSR Valsts Drošības tautas komisariāta apsūdzības M. Kaļistratovam 1941. gada 12. maijā

M. Kaļistratovs nenogurstoši aizstāvēja ne tikai savas konfesijas, bet arī Latvijas Pareizticīgo baznīcas intereses. Viņš, piemēram, uzstājās pret Rīgas Alekseja pareizticīgo klostera atsavināšanu un nodošanu katoļiem, kā arī pret pareizticīgo kapelas nojaukšanu Stacijas laukumā 1925. gadā. Visas savas politiskās karjeras gaitā viņš konsekventi aizstāvēja Rīgas Krievu Drāmas teātra intereses un bija tā mecenāts.

2. Saeimas vēlēšanās M. Kaļistratovs bija neapšaubāms “Vecticībnieku saraksta” līderis. No jauna kļuvis par deputātu, viņš darbojās drosmīgāk un pārliecinošāk. Kaut gan parlamentā viņu aizēnoja aktīvais pareizticīgo arhibīskaps Jānis Pommers, vecticībnieku aprindās prioritāte joprojām bija Kaļistratovam. Noraizējies par krievu iedzīvotāju tiesisko stāvokli, deputāts kritizēja labējo partiju jauno taktiku, ko izteica sauklis “Bez mazākumtautībām!”, jo bija pārliecināts, ka tas ir mēģinājums nostādīt šīs tautības otrās šķiras pilsoņu stāvokli un varētu bremsēt demokrātijas attīstību valstī. M. Kaļistratovs kopā ar citiem mazākumtautību deputātiem nesekmīgi centās panākt likumprojekta par nacionālās un kultūras autonomijas pieņemšanu. M. Kaļistratova politiskās simpātijas skaidri atklājās 1927. gadā, kad pie varas bija kreisi centriskā M. Skujenieka valdība, kurā piedalījās arī sociāldemokrāti. Krievu deputātu pozīcija attieksmē pret šo valdību atšķīrās. M. Kaļistratovs bija starp tiem, kas atbalstīja minēto valdību līdz pat tās krišanai 1927. gada decembrī. Kaut gan viņam nācās atzīt, ka arī t.s. kreisā valdība nav attaisnojusi cerības, viņš mēdza teikt: “Ja jūsu priekšā ir tie, kas vienmēr liek šķēršļus krievu elementāro prasību īstenošanas ceļā, un tie, kas apņemas nedalīt cilvēkus pēc tautības un, pastāvot zināmam spiedienam, dažkārt piekāpjas, – tad krievu deputātiem jāatbalsta pēdējie.” Tas tomēr nenozīmēja, ka M. Kaļistratovs būtu bijis tuvs kreisajām partijām, ko viņam mēdz pārmet politiskie konkurenti. Populārajā krievu avīzē “Segodņa” viņš rakstīja, ka krievu iedzīvotāji negrib redzēt Latvijā komunistu eksperimentus, bet labējās partijas, kas mēdz klaigāt par komunisma briesmām, neko nedara, lai neļautu pieaugt neapmierinātībai krievu trūcīgo iedzīvotāju slāņos (“Segодня”, 1927, 30. nov.).

Virknē jautājumu M. Kaļistratova pozīcija nesaskanēja ar viņa kolēģa, vecticībnieku deputātu profesora I. Jupatova nostāju. 1928. gada augustā Vislatvijas vecticībnieku kongresā notika šķelšanās. “Labējā spārna” piekritēji (Stepans Kirilovs,

Ivans Jupatovs, Ivans Zavoloko u.c.), redzēdami, ka palikuši mazākumā, atstāja kongresu. Uz 3. Saeimas vēlēšanām vecticībnieki gāja ar diviem sarakstiem. M. Kaļistratovs vadīja “kreisos vecticībniekus” un ne tikai pats trešo reizi kļuva par deputātu, bet arī palīdzēja par tādu kļūt savam jaunības draugam G. Jeļisejevam. No “labējiem vecticībniekiem” par deputātu ievēlēja S. Kirilovu.

M. Kaļistratovs joprojām bija pats populārākais vecticībnieku deputāts. Viņš allaž bija gatavs doties uz vistālākajiem Latvijas nostūriem, lai uzklausītu zemnieku sūdzības, lai ar konkrētu rīcību vai padomu palīdzētu saviem vēlētājiem. Tāda deputāta rīcība tolaik daudziem nepatika, sevišķi kolēģiem Saeimā, kas uzskatīja, ka viņu pienākumos ietilpst tikai piedalīties Saeimas sēdēs vai strādāt komisijās. Kaļistratovu apvainoja populismā. Taču M. Kaļistratova elektorāts galvenokārt bija mazizglītotie krievu vēlētāji, kas īpaši neorientējās politikā, tādēļ šādas viņa aktivitātes palīdzēja pārvarēt plaису starp “tautu” un “varu”.

Laikabiedri dažādi izturējās pret Kaļistratovu. Piemēram, krievu aprindās pazīstamais žurnālists un pedagogs Henrihs Grosens vēlāk – emigrācijā Šveicē – raksturoja viņu kā “tipisku provinces pilsetas mītiņu oratoru”, kas iedomājies sevi par kreiso un centies turēties tuvāk sociāldemokrātiem (Г. Гроссен. Жизнь в Риге. *Даугава*, 1994, №1: с. 164). Kaļistratovu kritizēja arī sociāldemokrāti, kas viņu sauca par īstu sava laika pārstāvi, kuram nav nekādu politisku uzskatu. (А. Петревиц, Я. Рудзис. *С кем пойти?* Двинск, 1928, с. 32) Toties pirmskara Latvijā populārākā krievu avīze “*Segodņa*”, atskatoties uz M. Kaļistratova desmit darba gadiem Saeimā, uzsvēra, ka viņš pastāvīgi un aktīvi aizstāvējis krievu minoritātes intereses visās jomās, un nekādi kreisie vai labējie novirzieni nav spējuši novirzīt viņu no šī ceļa. (“*Segodņa*”, 1933, 25 февр.) Skaidrs ir viens – M. Kaļistratovam bija sava niša politikā, un viņš to prasmīgi izmantoja. Jāatzīmē, ka Kaļistratovs pārdzīvoja diezgan nozīmīgu savu politisko uzskatu evolūciju kreisā, demokrātiskā virzienā, aiziedams no monarhistiski noskaņotajiem līveniešiem – krievu baltgvardiem, kuri Anatola fon Līvena vadībā Brīvības cīņu laikā bija piedalījušies Latvijas atbrīvošanā no lieliniekiem.

1931. gadā M. Kaļistratovs ceturto reizi kļuva par Saeimas deputātu. Pirmskara Latvijas vēsturē viņš bija vienīgais krievu politiķis, kas izpelnījies tādu godu.

2. Saeimas prezidijs. No kreisās: M. Kaļistratovs (sekretāra biedrs), P. Juraševskis (sekretārs), A. Alberings (priekšsēdētāja 1. biedrs), P. Kalniņš (priekšsēdētājs), J. Rancāns (priekšsēdētāja 2. biedrs) un A. Petrēvics (sekretāra 2. biedrs).

Apguvus bagātu politisko pieredzi, viņš nojauta, kādas briesmas sevī slēpj galējs nacionālisms. Pēc Ā. Hitlera nākšana pie varas Vācijā M. Kaļistratovu īpaši satrauca nacistisko noskaņojumu rašanās Latvijā, Latviešu tautas apvienības “Pērkoņkrusts” paustā klajā ksenofobija. Savos rakstos presē un runās Saeimā viņš apelēja pie demokrātijas: “Mums, krievu demokrātiem, šobrīd, kad fašistiskās organizācijas paceļ galvu, jābūt ar tiem, kas ir par demokrātiju.” (“*Сегодня*”, 1933, 12 авг.) un uzsvēra, ka viņam “nav pieņemams rasisms un neiecietība pret citādi domājošiem”. (“*Сегодня*”, 1933, 22 авг.) Saeimas ārkārtas sesijas gaitā 1933. gada 22.–23. augustā, kad tika apspriests jautājums par “Pērkoņkrusta” darbības aizliegšanu, M. Kaļistratovs asi kritizēja tos, kas mēģināja mest pār vienu kārti “Pērkoņkrustu” un sociāldemokrātisko jaunatnes organizāciju “Strādnieku Sports un Sargs”. (“*Сегодня*”, 1933, 24 авг.)

4. Saeimai (un Latvijas demokrātijai kopumā) liktenīgas kļuva debates par izmaiņām Satversmē 1933.–1934. gados. Tās liecināja par Latvijas politiskās sistēmas nestabilitāti un vispārēju uzticības krīzi parlamentārās demokrātijas principiem. Debašu laikā M. Kaļistratovs atkal pierādīja, ka ir demokrātijas pusē. Viņš uzsvēra, ka valsts gaida saprātīgu un taisnīgu varu, un ne tikai stipru varu. Deputāts aicināja mazākumtautības, arī krievus, “padomāt, vai pēc stipras varas nenāks netaisnīga vara”. (“*Сегодня*”, 1933, 8 ноября) Skaidrs ir viens – Kaļistratovs negrasījās pamest politisko skatuvi un

gatavojās jaunām Saeimas vēlēšanām. 1933. gada aprīlī viņš bija izveidojis savu partiju – Krievu zemnieku darba partiju. Bet 1934. gada 15. maijā valsts apvērsums pārtrauca valsts demokrātisko atbilstību, likvidēja parlamentāro iekārtu un tās obligāto atribūtu – politiskās partijas.

Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms darīja galu vairāku Latvijas politiķu, tostarp arī M. Kaļistratova, karjerai. Kaut arī pēc Saeimas atļaušanas bijušais deputāts pasteidzās apsveikt jauno varu, tas neglāba viņu no diktatora nežēlastības. Varas iestādes apvainoja Kaļistratovu, ka viņš, būdams Saeimas deputāts, nodarbojies ar valstij naidīgu aģitāciju un pulcinājis ap sevi kreisi noskaņotus elementus. 1934. gada 8. jūnijā viņu arestēja un ievietoja Liepājas nometnē (kopā ar viņu tur bija 21 bijušais parlamentārietis). 1935. gada 29. martā M. Kaļistratovu atbrīvoja, bet viņam vajadzēja parakstīties par atteikšanos no politiskās darbības.

Kā bijušais deputāts M. Kaļistratovs saņēma pieklājīgu pensiju. Tomēr nodrošinātā, mierīgā un vienmērīgā dzīve nedeva viņam gandarījumu. Iekšlietu ministrijas arhīva materiāli liecina, ka bijušos politiķus, tostarp arī Kaļistratovu, uzraudzīja policija. No tiem pašiem avotiem redzams, ka

Kaļistratovs turpinājis tikties ar saviem domubiedriem un sarunās kritizējis pastāvošo varu.

Ar drūmām priekšnojautām M. Kaļistratovs sagaidīja Latvijas pievienošanu PSRS. 1940. gada 9. oktobrī pēc LPSR Valsts Drošības tautas komisariāta Daugavpils pilsētas nodaļas lēmuma M. Kaļistratovs tika arestēts. Par bijušā Saeimas deputāta mūža pēdējiem mēnešiem saglabājušās tikai fragmentāras ziņas. No tām redzams, ka viņu apsūdzēja par to, ka Krievijas Pilsoņu kara gados viņš bijis balto armijas virsnieks un it kā piedalījies lielinieku varas atbalstītāju sodīšanā. M. Kaļistratovam tika inkriminēts arī tas, ka Saeimā viņš ietilpis buržuāziskos grupējumos un tādējādi “nodevis darba tautas intereses”, kā arī dibinājis “kontrrevolucionāru partiju”. M. Kaļistratovs nenoliedza, ka brīvprātīgi iestājies balto armijā, bet pārējās apsūdzības noraidīja. Galīgais lēmums šajā lietā bija jāpieņem PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Sevišķajai apspriedei, taču 1941. gada 22. jūnijā sākās karš. Vācieši strauji tuvojās Daugavpilij. Pirms pilsētas atstāšanas čekisti nošāva lielāko daļu Daugavpils cietumā ieslodzīto, arī M. Kaļistratovu. Tā 45 gadu vecumā aprāvās dzīve vienam no vispazīstamākajiem un īpaši Latgalē cienītam krievu politiķim.

Literatūra

Кузнецов, С. Русское меньшинство в политической жизни Латвии (1919–1934). В кн.: *Русские Прибалтики. Механизм культурной интеграции (до 1940 г.)*. Вильнюс, 1997, с. 168–179.

Фейгмане, Т. *Русские в довоенной Латвии на пути к интеграции*. Рига: Балтийский русский институт, 2000, с. 16–171.

Фейгмане, Т. Депутаты – старообрядцы в Латвийском Сейме. В кн.: *Русские в Латвии*. Рига, 2002, вып. 3, с. 183–204.

Bīskaps un valstsvīrs
Jāzeps Rancāns.

Baltais bīskaps ar rudzupuķi *Jāzeps Rancāns*

Jāzeps Rancāns (arī Jezups Rancāns; 1886–1969) – Latvijas Romas katoļu baznīcas bīskaps, valstsvīrs, politiķis, zinātnieks un sabiedriskais darbinieks.

Dzimis 1886. gada 25. oktobrī Ludzas apriņķa Zaļmuižas (Nautrēnu) pagasta Liuziniku sādžā Latgales lauksaimnieku Franča un Joannas astoņu bērnu ģimenē. Apmēram deviņu gadu vecumā sācis apmeklēt vietējo pagastskolu, gadsimtu mijā mācījies Ludzas divgadīgajā apriņķa skolā. 1904. gadā kā eksternis absolvējis Kronštates ģimnāziju un četrus gadus mācījies Mogiļevas Garīgajā seminārā. 1912. gadā absolvējis Pēterburgas Katoļu garīgo akadēmiju. Pirmā pasaules kara laikā bijis 10. armijas kapelāns, pēc saindēšanās ar indīgajām gāzēm Prūsijas frontē atbrīvots no karadienesta. No 1916. gada līdz 1918. gadam – Petrogradas Garīgā semināra profesors.

Bijis visu četru Latvijas Republikas Saeimu deputāts, 2.–4. Saeimā ievēlēts par Saeimas priekšsēdētāja 2. biedru (vietnieku). 1944. gadā septembrī devies trimdā uz Vāciju, 1951. gadā izceļojis uz ASV. Ilgus gadus pildījis kapelāna pienākumus veco ļaužu mītnē Grandrapidsā (Mičiganas štats). Miris 1969. gada 2. decembrī, apbedīts Grandrapidsas Augšāmcelšanās kapsētas bīskapu nodalījumā. 1995. gadā 3. jūnijā pārapbedīts Aglonas bazilikas kriptā.

Jāzepa Rancāna bagāto un ražīgo mūžu raksturo sazarotas aktivitātes vairākās dzīves jomās, kas nesaraujami saistītas ar Latvijas vēsturi un tautas likteni. Latgales zemnieka dēla dzīves gājums no garīgā semināra audzēkņa līdz bīskapam un valstsvīram atklāj izcilu personību, kas visu savu neatlaidību, darbaspējas un iegūtās zināšanas izmantoja neatkarīgās Latvijas valsts un tautas labā.

Pēc Ludzas apriņķa skolas beigšanas, sava krusttēva, garīdznieka un pazīstamā sabiedriskā darbinieka Nikodema Rancāna (1870–1933) atbalstīts, jauneklis mērķtiecīgi uzsāka teoloģijas studijas. Par priesteri J. Rancāns iesvētīts 1911. gadā Pēterburgā, bet pēc gada Pēterburgas Garīgajā akadēmijā ieguvis teoloģijas maģistra grādu. Plašāk dzimtenē pazīstams J. Rancāns kļuva 1914. gada vasarā, kad pavadīja vizitācijā pa Latgales katoļu draudzēm Mogiļevas arhibīskapa V. Kļučinski. Bijušais 2. Saeimas deputāts, banku darbinieks

Francis Zeps savās 1971. gadā publicētajās atmiņās aprakstījis vizitāciju Varakļānu draudzē, kad pārpildītajā baznīcā uz paaugstinājuma kāpa “jauns, stalta auguma baznīckungs, kurš spēcīgā balsī un tīrā latgaļu dialektā uzrunāja draudzi arhibīskapa vārdā. Viņa balss bija skaidri sadzirdama pat attālākajos baznīcas stūros. Līdz šai dienai draudze bija pieradusi dzirdēt leišu vai poļu baznīckungu mācības kropļotā latgaļu dialektā. Tādēļ saprotams, ka baznīckunga Rancāna parādīšanās draudzes priekšā bija kā jaunas zvaigznes uzlēkšana, – bija notikums, kuru bieži pieminēja draudzes locekļi daudzus vēlākos gadus.” (*Bīskaps Jāzeps Rancāns*. Dzīve un darbs. H. Tihovska red. Toronto: Astras apgāds, 1973, 150. lpp.)

1924. gada 4. maijā J. Rancānu, kuram tolaik bija tikai 38 gadi, konsekreja par bīskapu. Latvijas Katoļu baznīca uzticēja viņam dažādus atbildīgus uzdevumus, piemēram, arhibīskapa A. Springoviča

Bīskaps Jāzeps Rancāns.

uzdevumā jaunais bīskaps 1928., 1933. un 1938. gadā brauca uz Romu ar ziņojumiem pāvestam.

Liels ir J. Rancāna ieguldījums katoļu jauniešu izglītošanā. Jau studiju laikā viņš parādīja izcilas spējas un apguva latīņu, franču, vācu, krievu, poļu un lietuviešu valodu. Mogiļevas Garīgā semināra audzēkņiem viņš mācīja latviešu valodu, bet vēlāk tika iecelts par Pēterburgas Garīgā semināra profesoru. 1918. gadā Mogiļevas arhibīskapa uzdevumā J. Rancāns trīs reizes ieradās vācu okupētajā Latgalē, lai organizētu Aglonas Garīgo semināru. Kopš tā dibināšanas 1920. gadā līdz 1938. gadam J. Rancāns bija Garīgā semināra un pēc tam Teoloģijas augstskolas profesors un rektors. Liels bija viņa ieguldījums Teoloģijas augstskolas pārveidošanā par Latvijas Universitātes Romas katoļu teoloģijas fakultāti 1938. gadā. Līdz 1940. gadam J. Rancāns bija tās dekāns un LU profesors.

Trimdā J. Rancāns pārstāvēja Latvijas Katoļu baznīcu kā piltiesīgs Rīgas palīgbīskaps. Viņš vienmēr bija visas pasaules bīskapu un Romas kūrījas amatpersonu sarakstā. Tā bija sevišķa Romas pāvesta labvēlība Latvijas Katoļu baznīcai. No 1962.

gada līdz 1965. gadam bīskaps J. Rancāns piedalījās augstāko garīdznieku apspriedē – II Vatikāna koncilā. Viņa ieteikumiem bija izšķiroša nozīme, lai par bīskapu Latvijai 1964. gadā tiktu iesvētīts Julijans Vaivods (1895–1990).

J. Rancāns kā valstsvīrs un politiķis piedalījies visos Latvijas valsts tapšanas un attīstības posmos. Jau Pirmā pasaules kara gados J. Rancāns iesaistījās savu novadnieku aktivitātēs Petrogradā. 1915. gadā viņš līdz ar citiem dibināja Latgaliešu palīdzības biedrību karā cietušajiem, veica biedrības kasiera pienākumus. Šai biedrībai bija nozīmīga loma latgaliešu inteliģences pulcēšanai apvienotās Latvijas veidošanā. Kā Latgaliešu palīdzības biedrības pārstāvis viņš piedalījās Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejā, kur iepazinās ar sava laika izcilākajiem latviešu sabiedriskajiem darbiniekiem – Vili Olavu, Jāni Čaksti, Arvedu Bergu, valsts domniekiem Jāni Goldmani un Jāni Zālīti. Latgaliešu palīdzības biedrībā dzima un veidojās ideja par Latgales atdalīšanu no Vitebskas guberņas un apvienošanu ar pārējiem latviešu apdzīvotajiem novadiem. Sakaru dibināšanai ar pārējām latviešu organizācijām un vispārēja Latgales kongresa saaukšanai tika izveidota komisija, kuras viens no aktīvākajiem locekļiem bija J. Rancāns. Viņš bija arī viens no galvenajiem referentiem vēsturiskajā Latgales pagastu, pilsētu pašvaldību, draudžu un biedrību kongresā Rēzeknē 1917. gada 9.–10. maijā. Kongress apsprieda un pieņēma ierosinājumus par šķirto latviešu tautas novadu apvienošanu, paturot un nodrošinot Latgalei pašvaldību tiesības, latgaliešu valodas brīvību, tāpat ticības brīvību skolās un baznīcā. Latgales kongresa lēmumi gatavoja ceļu nākotnē – brīvai, neatkarīgai un demokrātiskai Latvijai.

Rēzeknes kongresā J. Rancāns tika ievēlēts Latgales Pagaidu zemes padomē un vēlāk tika pilnvarots piedalīties Latviešu pagaidu nacionālās padomes (LPNP) darbā. Tā kā priesteris labi pārzināja vairākas valodas, viņš tika iekļauts LPNP Ārlietu nodaļā. Jau pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas Pagaidu valdība 1919. gada 4. oktobrī nosūtīja viņu speciālā sūtņa statusā uz Romu attiecību nodibināšanai ar Svēto Krēslu (Vatikānu). 1919. gada novembrī J. Rancāns tikās ar pāvestu Benediktu XV, nodibināja kontaktus ar vairākiem ietekmīgiem kardināliem, draudzīgo valstu diplomātiskajiem pārstāvjiem. Romā un ārzemēs izplatījās plaša informācija par jauno Latvijas valsti. Tā tika panākta Latvijas valstij un Latvijas katoļiem

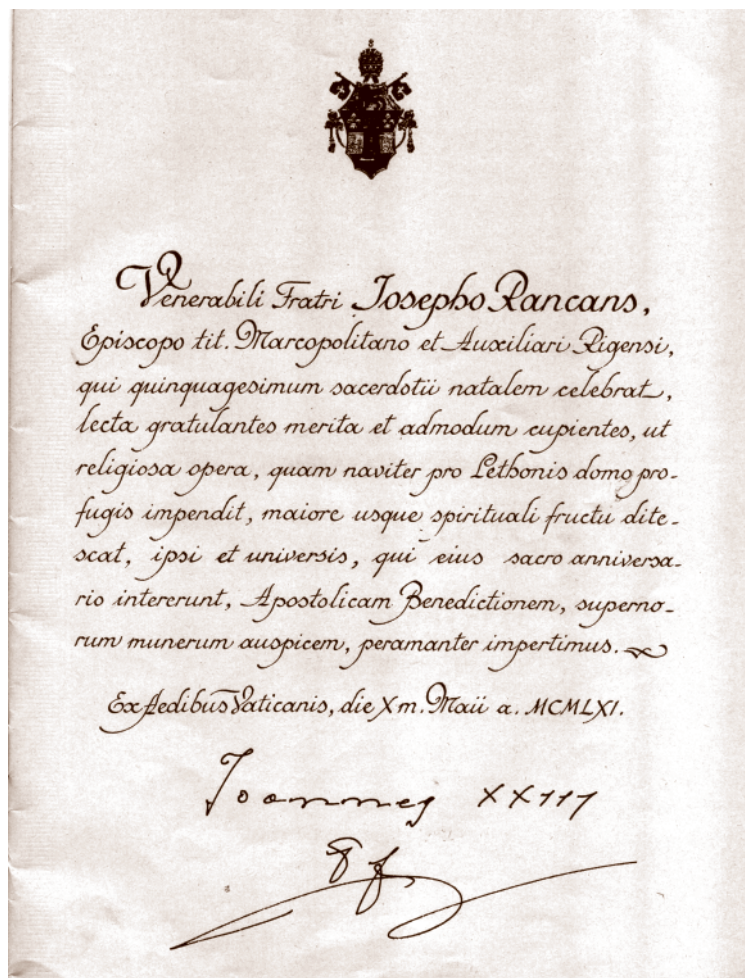
labvēlīga Romas pāvesta attieksme. 1920. gada 16. janvārī Vatikāns atzina Latvijas neatkarību *de facto*. Tā paša gada 9. jūnijā tika apstiprinātas Rīgas bīskapijas robežas, iekļaujot tajā Latgales, Vidzemes un Kurzemes katoļu draudzes. Sākās sarunas par Latvijas valsts un Romas pāvesta līguma – konkordāta – noslēgšanas pamatprincipiem. Konkordāta noslēgšana 1922. gada 30. maijā un tā ratificēšana Latvijas Satversmes sapulcē bija arī liels diplomāta J. Rancāna nopelns.

Sevišķu ievērību pelna J. Rancāna parlamentārā darbība, kas aptver divpadsmit gadus Latvijas Saeimā. Viņš bija visu četru Saeimu deputāts no Latgales kristīgo zemnieku un katoļu partijas, kā arī šīs likumdošanas iestādes otrais vicepriekšsēdājs 2., 3. un 4. Saeimā. J. Rancāns bija referents vairāku nozīmīgu likumprojektu lietās. Piemēram, Saeimā plaši debatēja par atlīdzību muižniekiem par atsavināto zemi agrārreformas gaitā. Saeimas vairākums ar sociāldemokrātiem priekšgalā uzskatīja, ka vēsturiskā taisnīguma vārdā muižniekiem nav maksājama nekāda atlīdzība. Turpretim J. Rancāna vadītā frakcija atzina, ka neliela atlīdzība tomēr būtu vajadzīga. Frakcijas vadītājs savā runā sevišķi uzsvēra ētisko momentu likumdošanā un noraidīja atreibības jūtas un aicinājumus uz vēsturisko revanšu, kas būtu vērsti pret vāciešiem un poļiem – lielākajiem zemes īpašniekiem. Vienmēr aktuālajā valsts budžeta jautājumā J. Rancāns vadījās no lietderības un taupības principa, tāpēc neuzstājās ar nebeidzamām prasībām Latgales vajadzību apmierināšanai. Tajā pašā laikā lietišķās diskusijās viņa partija un domu biedri panāca, ka skolu remontiem un ēku atjaunošanai Latgalei piešķīra 18 milj. latu no 37 milj. latu kopsummas.

Savās runās Saeimā J. Rancāns pieskārs galvenokārt nacionālpolitiskiem, reliģijas un kultūras jautājumiem. Tā kā viņš labi orientējās arī dažādās tiesību jomās, Saeima viņu iesaistīja parlamentārajās izmeklēšanas komisijās, dažādu konvenciju apspriešanā. Latvijas parlamenta prestižu stiprināja J. Rancāna līdzdalība starptautiskajās parlamentāriešu tikšanās reizēs Bernē un Ženēvā.

Kopš 2. Saeimas J. Rancāns izpelnījās daudzu deputātu cieņu par godprātīgu Saeimas priekšsēdētāja biedra pienākumu pildīšanu. Būdams stingrs un nelokāms savos principos, J. Rancāns nebija agresīvs, bet ieguva piekritējus ar savu iecietību un labsirdību, runu akadēmisko noskaņu.

Kā pārliecināts demokrāts J. Rancāns neatbalstīja K. Ulmaņa 1934. gada 15. maija valsts

Pāvesta Jāņa XXIII apsveikums J. Rancānam priesterības (50 gadi) un dzīves (75 gadi) jubilejā 1961. gadā.

apvērsumu, bet arī aktīvi pret to neuzstājās. Viņš uzskatīja, ka apvērsums ir noticis K. Ulmaņa personīgās godkārības dēļ un jaunais režīms netiks vērsti pret tautu. Pēc vairākiem gadiem trimdā sarunā ar politiķi Ādolfu Klīvi par demokrātijas trūkumiem J. Rancāns izteicies: “Ja nebūtu sācies karš, kaut kādu parlamentu jau Ulmanis būtu sastādījis, kas nebūtu labāks, ne sliktāks par bijušo.” (*Bīskaps Jāzepe Rancāns. Dzīve un darbs*, 137. lpp.)

Nacistu okupācijas gados J. Rancāns, būdams uzticīgs neatkarīgās un demokrātiskās Latvijas ideāliem, līdz ar citiem politiķiem, zinātnes un kultūras darbiniekiem iekļāvās nacionālās pretestības kustībā – Latvijas Centrālajā padomē (LCP). Tā oficiāli nodibinājās 1943. gada 13. augustā un apvienoja tos politiskus spēkus, kas atzina Latvijas Republikas 1922. gada Satversmi. Vēsturnieks prof. E. Andersons norāda, ka “nebija problēmas ar Kristīgo zemnieku un katoļu partijas pārstāvja un pēdējās Saeimas priekšsēža 2. biedra bīskapa J. Rancāna piesaistīšanu nacionālās pretošanās

kustībai.” (Andersons, E., Siliņš, L. u.c. *Latvijas Centrālā padome. Latviešu nacionālās pretestības kustība*. 1943–1945. Upsala: LCP, 1994, 32. lpp.) J. Rancāna dzīvoklī bieži notika LCP sēdes, arī pēdējā sanāksme Latvijā 1944. gada 8. septembrī, kad brīvībā palikušie vadošie LCP darbinieki (LCP priekšsēdētājs K. Čakste un vairāki citi LCP darbinieki tobrīd jau bija apcietināti) pieņēma deklarāciju par Latvijas valsts atjaunošanu pēc nacistu padzīšanas. LCP turpmākā darbība risinājās ārzemēs – Zviedrijā un Vācijā. J. Rancāns kļuva par LCP faktisko vadītāju. Kā vēsta dokumenti, LCP pēckara gados ar vēstulēm, memorandiem un protestiem vērsās pie valstsvīriem Eiropā, Sabiedroto armijas virspavēlniecības, lai ziņotu par latviešu bēgļu un karagūstekņu traģisko likteni. Daudzus dokumentus parakstīja J. Rancāns.

Izmantojot iespējas, ko deva augstais garīdznieka stāvoklis, J. Rancāns apmeklēja prominentus baznīcas vadītājus, viesojās Anglijā, Beļģijā, Šveicē, Holandē, Francijā, Itālijā un Īrijā. Visur viņš stāstīja par Latviju un tās tautas likteni. 1946. gadā bīskaps J. Rancāns bija vizītē pie Romas pāvesta Pija XII, apmeklēja 1946. gada Parīzes Miera konferenci un ANO Ģenerālo asambleju.

Klāt nāca vēl viens būtisks pavērsiens – pēc prezidenta K. Ulmaņa deportācijas un nāves (miris 1942. gada 20. septembrī Krasnovodskā), pēc Saeimas priekšsēdētāja Paula Kalniņa nāves (miris 1945. gada 26. augustā Austrijā) un Saeimas priekšsēdētāja 1. biedra Kārļa Pauļuka nāves (miris 1945. gada 21. janvārī Bauskas pagastā) saskaņā ar

Satversmi par Valsts prezidenta vietas izpildītāju kļuva 4. Saeimas priekšsēdētāja 2. biedrs – bīskaps Jāzeps Rancāns. Šo faktu atzina neatkarības laika Latvijas politisko partiju līderi un parlamentārieši trimdā speciālā paziņojumā 1947. gada 26. aprīlī. Kā nelokāms patriots, demokrāts un pienākuma cilvēks J. Rancāns neatteicās uzņemties grūto misiju. Tomēr daļai latviešu politiķu un trimdas organizāciju bija citāds viedoklis valsts interešu pārstāvēniecības jautājumā, tāpēc J. Rancāns aicināja visus trimdas latviešus kopējam darbam un demokrātiskās Latvijas pamatlikuma atzīšanai.

Sakarā ar latviešu pastiprinātu izceļošanu no Eiropas uz ASV un Kanādu radās nepieciešamība koncentrēt aktivitātes tur, kur izvietojās trimdas tautas vairākums. Tā 1951. gada martā J. Rancāns pārcēlās uz ASV, Mičiganas štatu. Pēc baznīcas augstākās vadības ieteikuma viņš ar politiku vairs oficiāli nenodarbojās, kaut arī simboliski Amerikas latviešu sabiedrībai viņš joprojām bija Latvijas valsts augstākais pārstāvis.

Dziļā pateicībā par J. Rancāna mūža darbu katoļu garīdznieki, kas bija pulcējušies uz bīskapa izvadišanu 1969. gada 6. decembrī, ierosināja dibināt bīskapa Jāzepa Rancāna fondu. Oficiāli fonda darbību uzsāka 1970. gada 7. novembrī. Fonda padomi veido pārstāvji no Austrālijas, Lielbritānijas, Vācijas, Kanādas un Amerikas latviešu katoļu organizācijām. Fonda mērķis ir godināt izcilo baznīcas un Latvijas valstsvīru un sniegt atbalstu organizāciju un atsevišķu darbinieku aktivitātēm, kas veicina J. Rancāna pausto ideju izplatību.

Literatūra

Bīskaps Jāzeps Rancāns: rakstu izlase. H. Tihovska red. Toronto: Astras apgāds, 1977, 291 lpp.

Viņa Ekselence bīskaps Jāzeps Rancāns. 1911 – 12. jūnijs – 1961; 1886 – 25. oktobris – 1961. Divkāršās jubilejas izdevums. Čikāga: Draugs, 1961, 64 lpp.

Bīskapa Jāzepa Rancāna fonda rakstu krājums. Informācijai un pārdomām. Sakārt. P. Daugavietis. Toronto: Bīskapa Jāzepa Rancāna fonda valdes izd., 1971, 96 lpp.

Bīskapa Jāzepa Rancāna fonda rakstu krājums. Informācijai un pārdomām. Sakārt. P. Daugavietis. Mičigana: Bīskapa Jāzepa Rancāna fonda valdes izd., 1972, 198 lpp.

Bīskaps Jāzeps Rancāns: dzīve un darbs. H. Tihovska red. Toronto: Astras apgāds, 1973, 274 lpp.

Andersons, E., Siliņš L. u. c. *Latvijas Centrālā padome. Latviešu nacionālās pretestības kustība*. 1943–1945. Upsala: LCP, 1994, 496 lpp.

Čakuls, J. *Latvijas Romas katoļu priesteri. 1918–1995. Uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996, 431 lpp.

Klāra Kalniņa Sociālistiskās Internacionāles kongresā Marseļā 1925. gadā.

Aizēnotā valsts dibinātāja Klāra Kalniņa

Klāra Kalniņa (1874. g. 25. februārī Jēkabnieku pag. – 1964. g. 22. decembrī Stokholmā, Zviedrijā) – sabiedriska darbiniece, viena no LSDSP dibinātājiem. Beigusi Jelgavas meiteņu ģimnāziju (1896), studējusi Tērbatas Universitātē. Zobārste. Piedalījies Jaunās strāvas kustībā. 1901. gadā kopā ar dzīvesbiedru ārstu Paulu Kalniņu izveidoja Latviešu sociāldemokrātu Kurzemes grupu. Pēc Krievijas 1917. gada Februāra revolūcijas aktīvi iesaistījās LSDSP darbībā un sieviešu kustībā, bija Latvijas Tautas padomes locekle un Latvijas Satversmes sapulces deputāte. Vadīja LSDSP Sieviešu centru un rediģēja tā izdoto žurnālu “Darba Sieviete”, bija arī Sociālistiskās Internacionāles Sieviešu komitejas prezidija locekle. Pēc Otrā pasaules kara, dzīvojot trimdā Zviedrijā, piedalījās starptautiskajā sociāldemokrātiskajā sieviešu kustībā.

Likteņa joki mēdz būt ne tikai nežēlīgi, bet arī pagalam bezgaumīgi. Par to diemžēl nācās pārliecināties Klārai Kalniņai, spožai intelektuālei un izcilai Latvijas politiķei un enerģiskai sava dzimuma tiesību aizstāvei. Lielā mērā tieši sieviešu solidaritātes trūkums (Latvijas pilsonēm izmantojot savas balsstiesības, kas citviet Eiropā toreiz vēl šķita kas ārkārtējs) aprāva parlamentārās politikas karjeru, tik daudzsoļi aizsāktu Tautas padomē un Satversmes sapulcē.

“Tikai vienā virzienā vēlēti bija noteikti izrādījuši savu gribu – visos apgabalos visu partiju sarakstos bija svītrotas sievietes, pat tās, kas savu vēlēti aprindās bija populāras, kā sociāldemokrātiem Aspazija un Klāra Kalniņa, Latgalē Valerija Seile. Tā pirmajā Saeimā neievēlēja nevienu sievieti, kaut gan vēlēti vairākums bija sievietes,” ar patiesu nemieru savos citādi egocentriskajos memuāros Latvijas Republikas 1. Saeimas vēlēšanas 1922. gadā atceras Klāras Kalniņas partijas biedrs un radnieks Fēlikss Cielēns. “Politiskās darbinieces par šādu iznākumu dibināti ļoti sašuta un izteica pārmērus vīriešiem, kas savas politiskās tumsības dēļ ir svītroyuši sievietes, domādami, ka tām pietāv māja un bērnu audzināšana, bet ne politiskais kaujas

lauks. Pēc trim gadiem tomēr noskaidrojās, ka šis pārmērus bija pavisam nedibināts. 1925. gadā 2. Saeimas vēlēšanās Centrālā vēlēšanu komisija izdarīja visos vēlēšanu iecirkņos slepenu novērošanu, kā balso vīrieši un sievietes. Visos vēlēšanu lokālos cieši blakus bija novietotas divi urnas – vienā no tām vēlēšanu iecirkņa priekšsēdis ielaida vīriešu pasniegtās aploksnas, bet otrā sieviešu. To izdarīja tik veikli un neuzkrītoši, ka neviens nepamanīja šo balsu šķirošanu. Centrālā vēlēšanu komisija uzdeva saviem darbiniekiem konstatēt, kā vīrieši un sievietes svitroyuši sieviešu vārdus. Izrādījās, ka vīrieši ļoti maz to darījuši, bet sievietes ļoti daudz.” (Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. 3, Stokholma: Memento, 1998, 153. lpp.)

Tikai 1931. gadā Latvju sieviešu nacionālās līgas priekšiece, rakstniece Berta Pīpiņa, kas 4. Saeimas vēlēšanās balotējās no Demokrātiskā centra partijas saraksta, kļuva par pirmo sievieti – deputāti Latvijas parlamentā. Bet Klārai Kalniņai, joprojām cienītai partijas biedru vidū un aktīvai LSDSP pārstāvei starptautiskajā sieviešu kustībā, šī vēlēti “greizsirdības tendence” traucēja ieņemt godam pelnīto vietu Latvijas Republikas dibinātāju panteonā. Mūsdienās pavirša vēstures interesen-

ta prātā viņa ir pilnībā nobīdīta sava prominentā vīra Paula Kalniņa (1872–1945), ilggadējā Saeimas priekšsēža, un dēla Bruno Kalniņa (1899–1990), kolorītā pirmskara Latvijas politikas “brīnumbērna”, ēnā.

Viņa piedzima 1874. gada 25. februārī Jēkabnieku pagasta (Jelgavas apriņķī) Vanču māju saimnieka ģimenē kā Anna Luīze Klāra Veilande. Klāra izglītojās Dorotejas meiteņu skolā Jelgavā (1887–1890), vēlāk – pilsētas meiteņu ģimnāzijā, kuru absolvēja 1896. gadā, ar pārtraukumiem studēja zobārstniecību Pēterburgā un Rīgā, līdz 1910. gadā Tērbatas Universitātē ieguva zobārstes tiesības. (Pati gan atzina, ka stomatoloģiju bijis grūti savienot ar interesi par filozofijas un sociālajām studijām.) Uzsākto zobārstes praksi bieži pārtrauca viņas politiskās darbības raisītās konsekvences.

Dubultais – cara ierēdņu un vācu muižniecības – nacionālais spaidis pievērsa no Rietumiem iepļūdušajām sociālisma idejām pat turīgo saimnieku atvases, kas savā dzimtenē jutās tikpat beztiesīgas kā tēvu sviedrētie kalpi. Iegūtā izglītība un naidīgie arodi šo izjūtu pastiprināja, reizē liekot arī meklēt izeju. Savās atmiņās Klāra Kalniņa raksta, ka Dorotejas meiteņu skolā atklāti tika kultivēta audzēkņu pārvācošana, viņā modinot spīvu vēlmi sargāt latvietību. Vienlaikus meitene pamanīja, ka ne tikai vācu skolotāji, bet arī pārtikušie tautieši kā postošus ģimenes vērtībām nosoda sieviešu centienus izglītoties, strādāt un piedalīties sabiedriskajā dzīvē. Tolaik skolnieču un studenšu vidū kļuva populāras dzimumu vienlīdzības un vispārējās labklājības idejas, savukārt pirmo sabiedriskās darbības pieredzi viņas, līdzīgi kā citi topošie latvju politiķi, guva pašdibinātās literārās un diskusiju grupās. Klāra, sākusī ar līdzdalību Dorotejas meiteņu skolas pulciņā “Austra”, kas izplatīja savu rokraksta izdevumu “Vārpas”, jau kā ģimnāziste un studente iesaistījās Jaunās strāvas kustībā, laikrakstā “Dienas Lapa” un strādniecības izglītošanās centienos. 1895. gadā Veilandes jaunkundze satika medicīnas studentu no Tērbatas Universitātes – Paulu Kalniņu, kurš trīs gadus vēlāk kļuva par viņas vīru gandrīz pusgadsimtu ilgajā emancipētu Eiropas intelektuāļu parauglaulībā.

Klāra Kalniņa bija starp tiem, kuri organizēja pirmās sociālistiskās ideoloģijas adeptu grupēšanos un kala plānus partijas izveidei. Kaut arī pēc Jaunās strāvas sagrāves 1897. gadā arī Kalniņi bija nonākuši cara žandarmērijas redzeslokā, Pauls Kalniņš

paguva uzsākt ārsta praksi Tukumā, kur 1899. gada pavasarī nāca pasaulē viņu vienīgais dēls Bruno Haralds. Taču jau tajā pašā gadā ģimenei nācās pārcelties uz Lietuvas robežmiestu Žagari, jo sakarā ar jaunstrāvnieku arestiem Pauls Kalniņš uz diviem gadiem administratīvā kārtā tika izraidīts no Baltijas guberņām. Atgriezušies Latvijā, Kalniņi 1901. gadā veidoja un vadīja tobrīd domubiedru vidū respektēto Kurzemes (Jelgavas) sociāldemokrātu grupu, kas uzturēja sakarus ar Pārdaugavas un Liepājas strādniekiem. Grupu veidoja Jelgavas rūpnīcu darbinieki, ģimnāzisti, Zemgales pagastu lauksaimnieki, amatnieki, skolotāji, vēlāk arī laukstrādnieki – tā bija pirmā sociāldemokrātu organizācija, kas propagandēja sociālismu ārpus pilsētām. 1903. gadā Klāra kopā ar vīru, vairoties no policijas represijām, emigrēja uz Vāciju, vēlāk uz Šveici. Tur viņi izdeva analītiskas brošūras un vadīja Kurzemes grupas Cīrihes sekciju, kas 1904. gadā pievienojās jaunajai LSDSP. Latvijā Kalniņi atgriezās tikai 1905. gada rudenī. Klāra un Pauls toreiz principiāli, nerēķinoties ar to, cik viņu viedoklis ir nepopulārs, nostājās pret terora izmantošanu partijas taktikā. 1906. gadā sākās jauna trimda, bet jau pēc gada ģimene atgriezās Latvijā, lai Majoros uzsāktu ārstu praksi un vienlaikus veiktu partijas nelegālo darbu. (Klāras partijas segvārds bija “Svava”, savukārt Paula – “Ekters”).

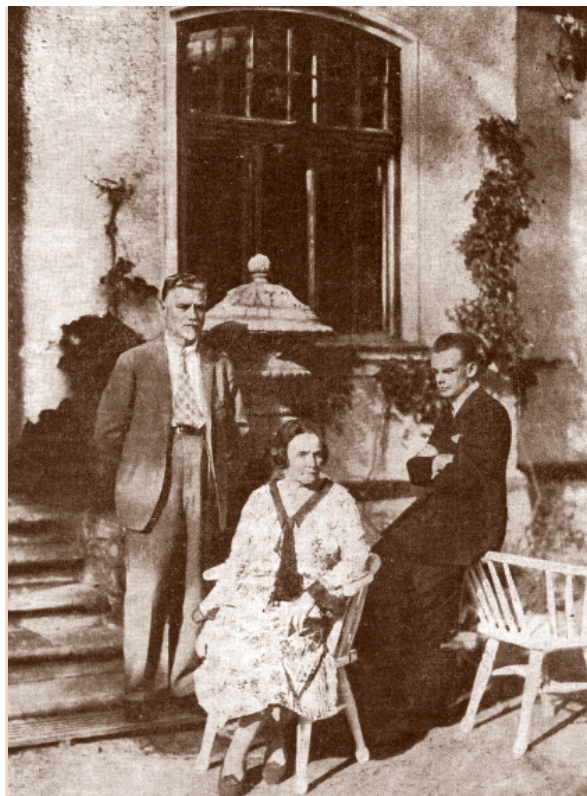
Klāra Kalniņa kļuva par Latvijas sociāldemokrātijas Centrālās komitejas locekli (1907–1911), pievienojās sociāldemokrātu avīzes “Cīņa” izdevniecības grupai (1907–1909) un rediģēja to “mazinieciskā” (neboļševiskā) ievirzē. Vēlāk viņa pārraudzīja citus nelegālos izdevumus, kā arī rakstu krājumus “Ciba”, “Jaunais Pūrs” u.c. Dzimtajos Vančos viņa, tāpat kā Kurzemes grupas laikos, atkal iekārtoja pagrīdes tipogrāfiju. To pārzināja Klāras māsa Katrīna Šulce, kuras vīrs jau bija apcietināts par pretvalstisku darbību (arī Katrīnu policija arestēja un nometināja Sibīrijā). Kā atceras F. Cielēns, Klārai bijušas četras māsas, visas ļoti aktīvas un nonkonformistiskas sievietes. Iepazīnis Kalniņu ģimeni 1910. gadā, F. Cielēns raksturo pirmos iespaidus sev ierakstā stilā: “Spiritualā, jaukā blondīne Klāra, kurai toreiz bija 36 gadi, izskatījās kā *charmante femme de trente ans* (apburoša trīsdesmitgadīga sieviete [fr.] – Red.). Viņa tomēr bija tik vīrišķīga, ka vienmēr dominēja ar savu enerģisko stāju un politisko talantību katrā klātesošā sabiedrībā.” (Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. 2, Stokholma: Memento, 1997, 21. lpp.) Dēls

par māti izsakās vēl bargāk: “Māte bija jautra, skaļa, runīga un mīlēja dziedāt, bet reizē bija arī iedomīga un diezgan nesavaldīga, kad dusmojās. Liekas, ka daži personiski konflikti, kas viņai bija ilgākus gadus, piemēram, ar Miķeli Valteru, bija pa daļai radušies šādā sakarībā.” (Kalniņš B. *Vēl cīņa nav galā...* Stokholma: Memento, 27. lpp.)

No 1911. līdz 1914. gadam, Krievijas impērijas saimnieciskā uzplaukuma un politiskās liberalizācijas laikā, Klāra darbojās vairākās legālajās sociāldemokrātu avīzēs. Cielēns piemetina – abi Kalniņi centīgi strādājuši arī pamatprofesijā un Majoros uzcēlušī sev māju, uz kuru konsultēties braukuši partijas biedri no Rīgas, tur notikušas LSD CK sēdes. Aizrautīgo strādniecības interešu pārstāvju laulātais pāris neuzskatīja par vajadzīgu kaunēties no komforta un pilsoniskā dzīvesveida. Viss bija pašu darbā nopelnīts, praktizējot arodā, kas spēja sagādāt iztiku pat trimdā un juku laikos.

Pirmā pasaules kara sākumā, kad P. Kalniņš tika mobilizēts un dienēja kā kara ārsts, sieva un Bruno pārcēlās pie viņa uz Helsinku garnizonu. 1916. gada beigās māte ar dēlu atgriezās Latvijā (tēvs uz šejieni, uz Daugavas fronti, bija pārsūtīts jau agrāk), vēlāk pārcēlās uz Petrogradu, kur Klāra atrada darbu Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas preses birojā, bet Bruno sāka tieslietu studijas. Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas Klāra kopā ar vīru un dēlu darbojās Rīgas Strādnieku deputātu padomē, bija tās izdevuma “Ziņotājs” līdzstrādniece. 1917. gada augustā Rīgas domes vēlēšanās – pirmajās plaša mēroga demokrātiskajās vēlēšanās Latvijā – Klāra un Pauls Kalniņi tika ievēlēti Rīgas domē.

Būdami tuvi Vācijas sociāldemokrātu līderiem un Rietumu tradīcijai, Kalniņi pauda Pasaules kara nomāktajai latviešu sabiedrībai šķietami nepieņemamus “internacionālistu” uzskatus, kas reizē atbalstīja un noliedza Ļeņina lozungus – viņi gan vēlējās tūlītēju mieru “bez kontribūcijām un aneksijām” (cerot uz vācu strādnieku solidaritāti, Latviešu strādnieku sociāldemokrātiskās organizācijas uzdevumā Klāra, Pauls un Bruno piedalījās vācu kareivjiem domāto revolucionāru aģitācijas materiālu izstrādē), gan iebilda pret tolaik boļševiku pilnībā sagrābtās LSD sludinātajām dogmām par pilsoņu kara un proletariāta diktatūras nepieciešamību. Ideālisms un uzticība demokrātijas principiem, nevainojamā reputācija un cieši personiskie kontakti ar Eiropas kreisās kustības ideologiem pašsaprotami izvirzīja viņus 1918. gada jūnijā atjaunotās demokrātiskās LSDSP līderos.

Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš ar kundzi Klāru un dēlu Bruno pie savas mājas Mežaparkā 1926. gadā.

No 1918. līdz 1922. gadam Klāra Kalniņa bija LSDSP Centrālās komitejas locekle. Būdama LSDSP pārstāve Latvijas Tautas padomē, viņa kopā ar P. Kalniņu un F. Menderu izstrādāja neatkarības izsludināšanai veltīto partijas deklarāciju un (kā vienīgā delegāte sievietē) piedalījās valsts proklamēšanas ceremonijā 1918. gada 18. novembrī, bet 1920. gadā tika ievēlēta Latvijas Satversmes sapulcē. “Klāra Kalniņa, elegantā tērpā un modernā frizūrā teatrāli gāja soli nostāk [no vīra], it kā gribēdama pasvītrot, ka viņa šajā augstajā namā ienāk nevis kā Paula Kalniņa laulātā draudzene, bet gan kā patstāvīga politiska darbiniece.” (Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. 3, 92. lpp.) Varbūt F. Cielēna memuāri šeit tiek citēti pārmērīgi daudz, taču šķiet, ka viņam vienīgajam, rakstot tieši smalko aprindu hronista tonī, izdodas mūs pārliecināt: Klāra Kalniņa bija nevis laķēta svētbilde, bet pilnasinīgs un apskaužams cilvēks. Cielēna aprakstītie 1926. gada Ziemassvētki zemnieksētā – kā diplomātisko medību vainagojums, K. Kalniņai sevi aplicinot kā veiklai deļotājai modernos ritmos, politiķes biogrāfijā ir tikpat svarīgi kā viņas tulkoto marksisma kanonu vai pašas daudzo publikāciju uzskaitījums.

Līdztekus balsojošo sieviešu “greizsirdībai” bija vēl viens iegansts, kas aprāva Klāras Kalniņas klātbūtni valsts celtniecībā. LSDSP biedri jutās noguruši no oponentu ironijas, ka partija ir “Kalniņu ģimenes uzņēmums”. Māte piekāpās par labu ambiciozajam dēlam, kurš, šķiet, ar uzviju mantoja Veilandu enerģisko un pašapzinīgo raksturu. Viņa pati ilglaicīgi darbojās LSDSP Rīgas komitejā (1921–1934), nodibināja un līdz apvērsumam vadīja LSDSP Sieviešu centru (no partijas biedriem 1933. gadā 26 procenti bija sievietes – Kalniņš, B. *Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi*. 2. izd. Stokholma: Memento, 1993, 166. lpp.), kā arī darbojās Rīgas domes Veselības komitejā. Tāpat bija minētā centra izdotā žurnāla “Darba Sieviete” galvenā redaktore, laikraksta “Lauku Darbs” līdzstrādniece (1926–1931), aktīva publiciste partijas laikrakstā “Sociāldemokrāts” un žurnālā “Jaunais Laiks”, rakstot par politiskiem, sociāliem, sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības jautājumiem. Daudzus gadus viņa strādāja Latvijas Arodbiedrību centrālbirojā, bija starp LSDSP delegātiem 1923. gadā atjaunotās Sociālistiskās Internacionāles kongresos. Tāpat 1923. gadā Klāra Kalniņa tika ievēlēta Sociālistiskās Internacionāles Sieviešu komitejā un no 1930. gada bija tās prezidija locekle.

15. maija režīms viņai izvērtās pazemojumu un ciešanu virknē. Kopā ar citām kreisajām politiķēm Klāra Kalniņa tika vairākas nedēļas internēta – turklāt kāda tenku lapele savās “reportāžās” par represētajām ķengājās tik histēriskā degsmē, ka neērti jutās paši ulmanieši. Vīrs un dēls bija apcietināti un tika tiesāti, līdz ārzemju politiķu spiediens panāca viņu atbrīvošanu. Bijušais ziedu dāvētājs visās viņas vārda dienās – reiz pagastskolas biedrs Kārlis Ulmanis no Pikšu mājām – ignorēja Klāras lūgumu dot Kalniņiem kaut tik daudz tiesību, cik savulaik saviem pretiniekiem deva cara režīms.

Pēc atbrīvošanas no cietuma 1937. gadā Bruno emigrēja uz tēva dienesta laikā iepazīto Somiju, bet vecāki dzimtenē aizvadīja dzīvi izolācijā. Atšķirībā no citiem sociāldemokrātiem Kalniņu pāris neizjuta revanša tieksmes. Ādolfs Šilde raksta, ka Ulmaņa režīma laikā abi laulātie kopā ar dažām citām LSDSP autoritātēm vairījās no daļa partijas biedra pretulmaniskām avantūrām, kas tika finansētas par PSRS naudu. (Šilde, Ā. *Latvijas vēsture. 1914–1940*. Valsts tapšana un suverēna valsts. Stokholma: Daugava, 1976, 682. lpp.) 1940. gadā viņi kategoriski uzstāja pret LSDSP biedru iesaistīšanos Padomju Latvijas struktūrās, lai tādējādi nelegitimizētu okupantu manipulācijas. Un atkal agrākajiem domubiedriem viņi bija tie, kuri “neizprata momentu” un “peldēja pret straumi”, palikdami uzticīgi savai valstij un tās demokrātiskajai Satversmei. Pat dēls kādu laiku bija sovjetizētās Latvijas Tautas armijas galvenais politvadītājs!

Pārcietuši Baigo gadu, Kalniņi iesaistījās nacionālās pretošanās kustības organizācijā Latvijas Centrālā padome (LCP). 1944. gadā, šķiet, vienīgā LCP organizētā laiva, ko pārtvēra nacisti, bija tieši tā, kurā atradās Klāra un Pauls Kalniņi. Tā viņi nokļuva nevis Zviedrijā, uz kuriem abus bija deleģējusi LCP, bet gan Vācijā. Pēc vīra nāves (1945) Klāra Kalniņa emigrēja uz Zviedriju. Tur piedalījās LCP atjaunošanā (tās darbs gan ātri apsīka), bija Latvijas PEN kluba biedre (no 1947. gada) un LSDSP Ārzemju nodaļas balsts līdz savai nāvei 1964. gada 22. decembrī. 1951. gadā viņa kā viena no LSDSP delegātiem piedalījās kara laikā izjukušās un atkal izveidotās Sociālistiskās Internacionāles (SI) atjaunošanas kongresā, pēc tam darbojās SI radītajā Sociālistisko sieviešu starptautiskajā padomē.

Šī sieviete ir tik daudz devusi savai tautai un valstij! Viņa būtu devusi vēl vairāk. Bet to nu mēs varam tikai minēt. Un nožēlot.

Literatūra

- Kalniņa, K. *Liesmainie gadi*. Atmiņu vija. Stokholma: LSDSP Ārzemju komitejas izdevums, 1964, 142 lpp.
- Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. 1.–5. grāmata, 2. izd. Stokholma: Memento, 1997–1999.
- Kalniņš, B. *Latvijas sociāldemokrātijas piecdesmit gadi*. 2. izd. Stokholma: Memento, 1993, 247 lpp.
- Kalniņš, B. *Vēl cīņa nav galā... I. 1899–1920*. Stokholma: Memento, 1983, 278 lpp.
- Stranga, A. LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā. Rīga: Autora izdevums, 1998, 286 lpp.

Konstantīns Čakste.

Latvijas Centrālās padomes priekšsēdētājs Konstantīns Čakste

Konstantīns Čakste (1901–1945) – tiesību zinātnieks. Dzimis 1901. g. 26. jūlijā Rīgas apriņķa Bulduros zvērināta advokāta, vēlākā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes un viņa sievas Justīnes ģimenē. Pēc Rīgas 2. vidusskolas beigšanas 1920. gadā K. Čakstes turpmākā dzīve galvenokārt saistīta ar Latvijas Universitāti: viņš absolvējis Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāti (1925), aizstāvējis habilitācijas darbu (1931) un sekmīgi virzījies pa akadēmiskās karjeras kāpnēm no jaunākā asistenta līdz profesoram.

1942. gadā prof. K. Čakste iesaistījās nacionālajā pretošanās kustībā nacistiskajam okupācijas režīmam, 1943. gadā tika ievēlēts par nacionālās pretošanās kustības organizācijas Latvijas Centrālā padome priekšsēdētāju. 1944. gada aprīlī tika arestēts, ieslodzīts vispirms Rīgas Centrālcietumā un Salaspils koncentrācijas nometnē, bet 1944. gada septembrī nonāca Štuthofas koncentrācijas nometnē netālu no Dancigas (tagad Gdaņska Polijā). Miris 1945. g. 21. februārī.

Konstantīnam Čakstem Latvijas Republikas laikā daudzi paredzēja spožu akadēmisko nākotni. Viņš bija talantīgs jurists, kurš sekmīgi nodarbojās ar pedagoģisko un zinātnisko darbu Latvijas Universitātē. Politiskajā dzīvē Konstantīns Čakste aktīvi neiesaistījās, lai gan kā Latvijas Republikas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes dēls viņš bez pūlēm varētu uzsākt nopietnu politisko karjeru. Tāpat kā visai Latvijas tautai, liktenīgais brīdis profesora K. Čakstes dzīvē pienāca 1940. gada vasarā, kad Latvija zaudēja savu valstisko neatkarību.

Lai gan oficiāli K. Čakste nekad nekļuva par politisko darbinieku, viņš prata rīkoties kā valstsvīrs un bija gatavs uzpurēties dzimtenes labā. Divu totalitāro okupācijas režīmu – komunistiskās Padomju Savienības un nacionālsociālistiskās Vācijas – apstākļos viņš saglabāja uzticību demokrātiskajai Latvijai un bija gatavs cīnīties par to. Pazīstamais advokāts un rakstnieks Andris Grūtups par to raksta: “Konstantīns Čakste bija cilvēks, kurš neklausīja tos, kas teica – labāk ir neko nedarīt, labāk pasēdēt un pagaidīt, labāk neriskēt, jo kas gan

tur var sanākt. Mēs taču esam tik mazi, tik vāji, ko mēs vispār varam. K. Čakste bija cilvēks, kas teica “mēs varam.” (Grūtups, A. Stāsts par nacionālo pašapziņu un aizdomīgumu. *Diena*, 2002. 27. dec.)

Jau 1940. gada vasarā K. Čakste nespēja pasīvi lūkoties uz Latvijā notiekošo. Viņš sāka darboties Demokrātisko latviešu vēlēšanu grupā, kas Maskavas inscenētajās Saeimas vēlēšanās 1940. gada jūlijā nesekmīgi mēģināja izveidot alternatīvu komunistiskajam Latvijas darba tautas blokam. Vēlāk gatavoja rakstus pagrīdes avīzei “Tautas Balss”.

1942. gadā, kad Latvijā bija izveidojies nacistiskās Vācijas okupācijas režīms, K. Čakste kopā ar citiem demokrātisko ideju paudējiem un aizstāvjiem iesaistījās nacionālajā pretošanās kustībā. Šajā šķietami bezcerīgajā laikā viņš uzskatīja, ka nepieciešams rīkoties, lai apvienotu spēkus kopējam mērķim – brīvai, neatkarīgai un demokrātiskai Latvijai, tādēļ pakāpeniski nodibināja sakarus ar citu pretošanās grupu vadītājiem. Viens no šīs kustības aktīvajiem dalībniekiem – bijušais Latvijas ārlietu ministrs sociāldemokrāts Fēlikss Cielēns

Štuthofas koncentrācijas nometnes t.s. Nāves vārti.

(1888–1964) – vēlāk rakstīja: “Ne tikai savas grupas, bet visu pretestības kustības dalībnieku acīs viņš kļuva par politisku vadoni, kuram dabiski pienāksies kļūt par atjaunotās demokrātiskās Latvijas Republikas pirmo Ministru prezidentu, jo viņam piemita visas īpašības, kādas nepieciešamas demokrātiskam valstsvīram, – viņš bija inteliģents, enerģisks un godīgs.” (Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. 5. grāmata: Latvija Eiropas traģēdijā. Stokholma: Memento, 1999, 102.lpp.)

Lai nodibinātu vienotu nacionālās pretošanās kustības organizāciju, vispirms nācās pārvarēt labējās Zemnieku savienības un kreisās Sociāldemokrātiskās partijas politisko darbinieku asās savstarpējās pretrunas. K. Čakste ieņēma centrisku pozīciju un neizrādīja īpašas simpātijas nevienai no šīm partijām, tāpēc, lielā mērā pateicoties viņa autoritātei, bijušos parlamentārās iekārtas laika nesamierināmos pretiniekus izdevās apvienot kopīgā politiskā organizācijā. Filologs un aktīvs LCP dalībnieks Leonids Siliņš (1916–2005) secinājis: “Grūtajos okupācijas apstākļos Latvijā, kā boļševiku, tā vācu, sākot ar 1940. g. līdz 1945. g., nebija daudz tādu personību ar skaidru nacionālu stāju, skaidriem demokrātiskiem principiem un tīru, politiski neaptraipītu pagātņi, turklāt visā Latvijā labi pazīstamu vārdu, bet arī vārdu, kas bija pazīstams un respektēts ārzemēs. Visas šīs īpašības bija prof. K. Čakstem.” (Andersons, E., Siliņš, L. u.c. *Latvijas Centrālā padome. Latviešu nacionālā pretestības kustība*. 1943–1945. Upsala: LCP, 1994. 5. lpp.)

1943. gada 13. augustā Rīgā nelegāli sapulcējās sabiedriskie darbinieki, kuri pārstāvēja pirmskara pēdējās Saeimas četras lielākās politiskās partijas: Latvijas sociāldemokrātisko strādnieku parti-

ju, Zemnieku savienību, Demokrātisko centru un Latgales kristīgo zemnieku un katoļu partiju. Viņi nodibināja nacionālās pretošanās kustības organizāciju Latvijas Centrālā padome (LCP) un ievēlēja par tās priekšsēdētāju K. Čaksti. LCP mērķis bija atjaunot līdz 1934. gada apvērsumam pastāvējušo parlamentāro iekārtu un koordinēt cīņu pret abām okupācijas varām. LCP bija viens no galvenajiem nacionālās pretošanās kustības politiskajiem spēkiem Latvijā Otrā pasaules kara laikā. Organizācija orientējās uz Rietumu demokrātiskajām lielvalstīm ASV un Lielbritāniju, informēja tās par notikumiem Latvijā un atspēkoja uzskatu, ka latvieši masveidā brīvprātīgi sadarbojas ar hitleriešiem un kļuvuši par kolaboracionistiem. LCP pastāvīgi atgādināja Rietumiem Latvijas tiesības uz neatkarību un paļāvās uz to atbalstu brīvības un demokrātijas atjaunošanā. Diemžēl cerības uz 1918.–1919. gada situācijas atkārtošanos nepiepildījās, jo Otrā pasaules kara noslēgumā starptautiskais stāvoklis vairs nebija labvēlīgs Latvijai.

Kara gados apstākļi veidojās tā, ka LCP darbojās tikai latviešu tautības politiķi, jo Latvijas Republikas laika skaitliski lielāko minoritāšu politiski aktīvais slānis 1943. gadā bija sagrauts. Vācbaltieši bija atstājuši dzimteni 1939.–1941. gadā, gandrīz visi ebreji gāja bojā holokaustā, bet krievu tautības politiskos darbiniekus 1940.–1941. gadā bija arestējuši padomju represīvie orgāni.

Sākot ar 1943. gada vasaru, K. Čakstes dzīve bija cieši saistīta ar LCP, jo viņš veica lielu daļu no šīs organizācijas praktiskā darba. LCP bija septiņas komisijas: ārlietu, militārā, informācijas, juridiskā, saimnieciskā, līdzekļu vākšanas un sakaru uzturēšanas, un gandrīz visās ļoti aktīvi darbojās K. Čakste.

Kopš studiju gadiem K. Čakste bija akadēmiskās vienības “Austrums” biedrs. Kā tas parasts katrā nelegālā grupā, viņš varēja uzticēties tikai labi pazīstamiem cilvēkiem, tādēļ “Austrums” kļuva par LCP aktīvistu kalvi. K. Čakstem kā daudzpusīgai personībai bija ne mazums draugu juristu, vēsturnieku, rakstnieku, filozofu, politiķu u.c. aprindās, un tie cik spēja palīdzēja viņam pagrīdes darbā.

K. Čakste okupācijas apstākļos nekad nezaudēja ticību Latvijas nākotnei. Jurists Arvīds Jaunarājs atceras: “Kad Latvijā valdīja okupācijas vara un vēl sēdēju savā mirtiesneša iecirknī Andreja Pumpura ielā, reiz prāvu starpbrīdī pie manis bija iegriezies Konstantīns Čakste... Saruna novirzījās uz to, kas mūs nākotnē sagaida. Kad mēs izteicām pesimistis-

kas domas, Konstantīns Čakste mums atbildēja apmēram šādiem vārdiem: “Es gan esmu pilnīgi pārliecināts, ka Latvija būs atkal, bet tikai es nezinu, vai mēs to piedzīvosim.” (Andersons, E., Siliņš, L. u.c. *Latvijas Centrālā padome*, 395. lpp.)

K. Čakste bija vienisprātis ar F. Cielēnu, ka LCP veidojošās politiskās partijas bija vismaz daļēji atbildīgas par parlamentārās un demokrātiskās iekārtas bojāeju Latvijā, jo nespēja ne vairot Saeimas autoritāti, ne arī pretoties 1934. gada Ulmaņa apvērsumam. Abi sabiedriskie darbinieki 1944. gada sākumā nolēma sagatavot politisku manifestu jeb deklarāciju, ko vēlāk akceptēja pārējie LCP vadītie dalībnieki un parakstīja politiķi, rakstnieki, literāti, garīdznieki un citi Latvijā pazīstami cilvēki. Manifesta teksts nosodīja abas okupācijas varas un deklarēja tautas gribu atjaunot Latvijas Republikas faktisko suverenitāti atbilstoši 1922. gada Satversmei. K. Čakste un viņa domubiedri savāca 190 parakstus. Bija vajadzīga patiesi liela pilsoniskā drosmē, lai 1944. gada sākumā nacistu okupācijas režīma apstākļos parakstītu šādu dokumentu. LCP dalībnieki šo manifestu vispirms nogādāja Rietumos un pēc tam mēģināja iesniegt nacistu okupācijas varas iestādēm. Diemžēl Latviešu leģiona ģenerālinspektors Rūdolfis Bangerskis, ko viņi bija izraudzījušies par starpnieku, atteicās šo dokumentu pieņemt.

1944. gada aprīļa beigās sākās nacistu okupācijas iestāžu represijas pret LCP. Kā viens no pirmajiem 29. aprīlī tika apcietināts K. Čakste. Profesors bija informēts par iespējamo arestu, tomēr negrāsījās bēgt uz Zviedriju un nevēlējās pat uz īsu laiku mainīt savu dzīves vietu Latvijā un slēpties. Lai glābtu citus organizācijas dalībniekus, K. Čakste

uzņēmās visu atbildību par nacistiem tobrīd jau zināmo organizācijas darbību. K. Čaksti vispirms ievietoja Gestapo mītnē Rīgā, Reimersa ielā, bet pēc pratināšanām nogādāja uz Rīgas Centrālcietuma 2. korpusu. Pat ieslodzījumā K. Čakste prata saglabāt savu optimismu un humoru. Viņš vienmēr bija možs, daudzkreiz uzmundrināja citus arestētos un pēc iespējas allaž centās palīdzēt tiem, kuri bija zaudējuši ticību nākotnei.

1944. gada 1. septembrī K. Čakste kopā ar LCP vicepriekšsēdi Bruno Kalniņu (1899–1990) un LCP ģenerālsēdētāju Ludvigu Sēju (1885–1962) no Rīgas Centrālcietuma tika nosūtīts uz Salaspils koncentrācijas nometni, kur dzīve bija vēl smagāka netīrības, parazitāru un sliktās pārtikas dēļ. Salaspils nometnē K. Čakste neatradās ilgi, jo Sarkanās armijas uzbrukuma dēļ viņu kopā ar citiem ieslodzītajiem 10. septembrī kājām aizdzina uz Rīgas ostu un ar kuģi aizveda uz Dancigu. Pēc divām dienām kuģis sasniedza galamērķi, un jau 14. septembrī K. Čakste un viņa likteņa biedri nonāca netālu no Dancigas esošajā Štuthofas koncentrācijas nometnē.

Visiem, kurus nacisti nogādāja šajā milzīgajā ieslodzījuma vietā, kas 1945. gadā aizņēma 120 ha, bija jāiziet cauri t.s. Nāves vārtiem. Ieslodzītos pie ieejas sagaidīja SS virsnieks ar brutālu un cinisku uzrunu, kas parasti sākās ar vārdiem: “No šā brīža jūs vairs neesat cilvēki, jūs esat tikai numurs. Izejot caur vārtiem, jūs esat visas tiesības zaudējuši. Jums ir palikusi tikai viena tiesība un iespēja – izlidot caur skursteni.” Ar pēdējo bija domāta nometnes krematorija.

Konstantīna Čakstes vēstule no Štuthofas koncentrācijas nometnes sievietei 1945. gada 1. janvārī.

Stutthof, d. 1-1-45
Meine liebe Frau,
heute ist Neujahr, ich wünsche dir,
besser gesagt uns, die nächsten
Weihnachten uns weiter allen zusam-
men zusammen zu feiern können.
Diese Weihnachten hast du sehr einsam
und verlassen gefühlt. Die Kinder
hatten auch wenig Freunde. Aber ich
hoffe, dass diese Weihnachten die letzte
Weihnachten waren. Darum - aus
meinem Gedanken

K. Čakste saņēma numuru 86 192, kas turpmāk aizstāja viņa vārdu un uzvārdu.

1945. gada sākumā Štuthofas koncentrācijas nometnei strauji tuvojās Sarkanā armija, tāpēc ieslodzīto kolonnas tika dzītas projām viņiem nezināmā virzienā. Laiku no 1945. gada 25. janvāra līdz 5. februārim K. Čakste kopā ar citiem arestētajiem nepārtraukti pavadīja ceļā, praktiski bez uztura un 20 grādu aukstumam un dziļajam sniegam pilnīgi neatbilstošā apgērbā. Lai gan K. Čakstes spēki izsīka, arī gājiena laikā viņš centās saglabāt vīrišķību.

1945. gada 5. februārī ieslodzīto kolonna sasniedza pagaidu nometni Lauenburgas apriņķa Genšas (Gansa) miestīnā. Šeit smagi slimais K. Čakste nedaudz atlaba, tomēr drīz vien viņa veselības stāvoklis kļuva kritisks. Naktī no 21. uz 22. februāri profesors mira. Ieslodzītie latvieši un lietuvieši viņu apglabāja Genšas nometnes tuvumā, novietojot uz kapa vairākus akmeņus un koka krustu, lai varētu atrast šo vietu pēc kara. 1951. gadā poļu varas iestādes K. Čaksti pārapbedīja Gdaņskas apgabala Kašubska Krepas masu kapā.

K. Čakstes mūža pēdējais cēliens bija pierādījums tam, ka demokrātiskas Latvijas idejai viņš kalpoja ne tikai vārdos, bet arī darbos, ziedojot tai savu dzīvību. K. Čakstes kolēģis LU docents Benno Ābers rakstīja: "Tā vēl pirms Otrā pasaules kara beigām traģiskos apstākļos aizgāja bojā vīrs, kura lielākais sapnis bija uz kara drupām celt jaunu patstāvīgu Latvijas valsti, kur valdītu tauta demokrātiskā, tiesiskā iekārtā. Vīrs, kura dzimtas saknes norādīja uz izcilu vietu latvju nācijā. Vīrs, ko lielāko latv[iešu] politisko partiju līderi bija izraudzījuši

par savu vadītāju un nākamo Latvijas Ministru prezidentu. Konstantīns Čakste arī nešaubīgi ticēja, ka latvju tautai neatkarību atgūt palīdzēs Rietumu sabiedrotie. Tāpēc arī Latvijas Centrālā padome K. Čakstes vadībā centās jau kara laikā nodrošināt sadarbību ar Rietumu nācijām, uzņemoties vislielāko risku vācu okupācijas apstākļos. Savā politiskajā ticības apliecībā un rietumu orientācijā profesors Konstantīns Čakste nepārprotami bija latvju tautas lielā vairākumu gribas un noskaņojuma pārstāvis un dedzīgs, nesavtīgs cīnītājs šo nacionālo ieceru īstenošanai." (Andersons, E., Siliņš, L. u.c. *Latvijas Centrālā padome*, 94. lpp.)

LCP izveidošana un darbība parādīja, ka Latvija ir viena no Rietumu demokrātijām, un tai bija morāla nozīme gan toreiz, gan mūsdienās. K. Čakstes ieguldījums cīņā par mūsdienu brīvības ideāliem ir milzīgs. LCP nevardarbīgā pretošanās nacistu un vēlāk arī padomju okupācijas varai nebija veltīga. Latvijas Republika savu valstisko neatkarību 1991. gadā atguva, ejot pa ceļu, ko pusgadsimtu iepriekš bija iecerējusi LCP un tās priekšsēdis K. Čakste. Dzejnieks Jānis Peters pamatoti atzīmē: "Nedomāju, ka es te tagad kādu poētismu veidošu, bet Konstantīna Čakstes cīņa sasauca ar Atmodas cīņas veidu 80.–90. gadu mijā, kādu izvēlējās Baltijas telpa, – dziesmotā, parlamentārā un barikāžu revolūcija. Konstantīna Čakstes un viņa līdzbiedru cīņa, kas sākās 1943. gadā un kam zināmā mērā var piedēvēt naivumu, vainagojās ar panākumiem 1991. gada 21. augustā." (Čakste bīstamāks par Ulmani. *Forums*, 2003, 14.–21. marts.)

Literatūra

Andersons, E., Siliņš L. u.c. *Latvijas Centrālā padome. Latviešu nacionālā pretestības kustība. 1943–1945.* Upsala: LCP, 1995, 496 lpp.

Auziņš, A. *Konstantīns Čakste.* Rīga: Jumava, 2004, 108 lpp.

Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 231 lpp.

Jansons, J. Profesora Konstantīna Čakstes ieguldījums Latvijas tiesību zinātnes attīstībā. *Latvijas Vēsture*, 2003, 2: 26.–39. lpp.

Lerhis, A., Ancāns, P. Konstantīns Čakste – zinātnieks un latviešu nacionālās pretestības kustības organizētājs. *Latvijas Vēsture*, 2003, 2: 13.–25. lpp.

Siliņš L. Latvieši Štuthofas koncentrācijas nometnē 1942–1945. Rīga, 2003, 358 lpp.

Siliņš, L. *Nacistiskās Vācijas okupanti: mūsu tautas lielās cerības un rūgtā vilšanās.* Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2001, 307 lpp.

Žanis Lipke. 20. gs. 60. gadi.

“Latvijas Vallenbergs” Žanis Lipke

Žanis (Jānis) Lipke (1900–1987) – strādnieks. Dzimis 1900. gada 1. februārī Jelgavā, luterticīgs. Pirmā pasaules kara laikā devies bēgļu gaitās uz Krieviju, kur iestājies Sarkanās armijas latviešu strēlnieku vienībā. Pēc atgriešanās Latvijā 1919.–1920. gadā dienējis Latvijas armijas Latgales Artilērijas pulkā. Precējies ar Johannu Lipki (dzim. Novickis), bērni Anna, Alfrēds un Zigfrīds Ojars. 20.–30. gados strādājis par dokeri un citos darbos Rīgas ostā. Nacistu okupācijas laikā kopā ar dzīvesbiedri Johannu izglābīs no nāves 55 ebrejus. 1977. gadā saņēmis Izraēlas Goda zīmi “Taisnīgais starp tautām”. Miris 1987. gada 14. maijā, apglabāts Meža kapos Rīgā.

“Žani dažkārt dēvē par Latvijas Vallenbergu. Pielīdzinājums visā pasaulē pazīstamajam Budapeštas ebreju glābšanas akciju organizatoram, kura vārdā nosauktas starptautiskas organizācijas un fondi, ir pagodinošs, taču neprecīzs: Raulu Vallenbergu sargāja oficiāls Zviedrijas diplomāta statuss, viņš reizē bija ASV prezidenta Bēgļu palīdzības komitejas pārstāvis, viņa rīcībā bija ļoti ievērojami naudas līdzekļi un sakari starptautiskajās finanšu aprindās. Lipke turpretī bija pilnīgi neaizsargāts, viņam nebija ne statusa, ne līdzekļu, tikai liela vēlēšanās glābt un neapšaubāmi spožs organizatora talants.” (Vestermanis, M. *Pretdarbība holokaustam Latvijā*. www.ebreji.lv/lv/piemina/glabeji)

Saskaņā ar muzeja “Ebreji Latvijā” vadītāja Marģera Vestermaņa pēdējos desmit gados savāktajām ziņām nacistu okupācijas laikā Latvijā ir izglābti aptuveni 400–450 ebreju. Līdz šim ir zināmi vismaz 220 ebreju slēpšanas gadījumi, kuros bijuši iesaistīti vairāk nekā 400 glābēju. Taču īstenībā to ir pat vairāk, jo lielākā daļa glābēju un izglābto ir miruši, neatstājot par sevi nekādu ziņu. Visvairāk, personīgi – 44, bet ar savu draugu palīdzību kopā 55 vai pat 56 cilvēkus, izglāba Žanis Lipke, pazīstamākais no Latvijas ebreju glābējiem. Tagad gan visi Ž. Lipkes izglābtie ebreji jau ir miruši.

Ž. Lipke bija unikāla personība, to vairākkārt ir apliecinājuši cilvēki, kam bija lemts viņu iepazīt tuvāk – gan Žaņa un viņa sievas Johannas izglābtie ebreji, gan latvieši, kas viņam palīdzēja veikt šo riskanto un pārdrošo misiju. Ebreju disidentu kustības aktivists Dāvids Zilbermans savulaik bija vienīgais, kurš intervēja Žani Lipki un viņa izglābtos ebrejus. Cilvēki, kas pazina Lipki, vienmēr ir teikuši: Žanis bijis unikāls, leģendārs, pašreizējais drošsirdis un neglābjams fantazētājs, viņš bijis dvēseles aristokrāts, mākslinieks, leģendārs varonis, kas staigājis pa naža asmeni, un viņam vienmēr blakus stāvējis viņa sargeņģelis. Cilvēki, kurus izglāba Žanis Lipke, vienmēr uzdevuši sev jautājumu: kas viņš bija un kas viņu mudināja rīkoties tik pārdroši laikā, kad lodi pierē varēja dabūt vienkāršāk par dienišķās maizes rīcienu?

Atbildēt uz šo jautājumu nav nemaz tik viegli. Ž. Lipke nepiederēja Latvijas Republikas politiskajai vai intelektuālajai elitei, kuru īpaši skāra padomju un nacistu represijas, tāpat kā arī kolaborācija ar šiem režīmiem Otrā pasaules kara laikā. Viņš nebija arī augsti izglītojies humānists vai demokrātijas un cilvēktiesību aizstāvis – teorētiķis. Strādādams par dokeri Rīgas ostā, viņš bija iemantojis autoritāti Rīgas ostas strādnieku vidū, taču nebija komunist,

Žanis un Johanna Lipkes. 20. gadi.

nepiederēja arī nevienai citai kreisi noskaņotai politiskai organizācijai. Viņš bija vienkāršs cilvēks, kura godaprāts un cilvēkmīlestība acīmredzot lika rīkoties tā un ne citādāk. Viņa uzdrīkstēšanās konkrētajos vēsturiskajos apstākļos bija tā, kas šodien ļauj nosaukt Ž. Lipki par unikālu personību.

Atbildi uz iepriekš uzdoto jautājumu var palīdzēt rast arī holokaustu pārdzīvojošā Izaka Drizina stāstītais, ka viņš Žanīm bijis pilnīgi svešs cilvēks un nav varējis saprast, “kāpēc viņš to dara, kad apkārt notiek slepkavošana. Parādās cilvēks kā brīnums – ar mieru glābt nāvei nolemtos. Naudu viņš neņēma, komunisti viņš nebija, un nevarēju saprast, kāpēc viņš uzņēmās tādu nastu un katru dienu sevi pakļāva nāves briesmām. Es viņa rīcību sapratu tikai tad, kad viņš mūs izveda no Rīgas uz Dobeles pagastu pie Rozentāliem, kur jau priekšā bija četri ebreji, mēs klātpienācēji bijām trīs, kopā septiņi. Žanis apgūlās siena pantā blakus atvestajiem ebrejiem un teica: “Tagad esmu priecīgs, esmu atvedis septiņus cilvēkus. Bet kas ir septiņi? Būtu septiņdesmit vai septiņi simti cilvēku! Ziniet, puīši, es tūlīt braukšu atpakaļ, vedīšu atkal cilvēkus.” Tad es sapratu, kāpēc Žanis glābj cilvēkus.” (I. Drizina atmiņu stāstījums režisora Rodrigo Rikarda dokumentālajā filmā “Žanis un citi”, 2000.)

Jau pašā nacistu okupācijas sākumā Ž. Lipke pie sevis slēpa pazīstamus un nepazīstamus cilvēkus – ebrejus, bet vēlāk palīdzēja izvairīties no iesaukšanas vācu armijā arī daudziem saviem draugiem – latviešiem. 1941. gada rudenī viņš sāka strādāt par krāvēju “Sarkanajos spīķeros” Maskavas ielā pie Rīgas Centrāltirgus, kas radīja iespēju palīdzēt ebrejiem, kurus dzina darbā no Rīgas geto uz tur ierīkotajām vācu gaisa spēku noliktavām. Pēc masu slepkavībām Rumbulā 1941. gada 30. novembrī un 8. decembrī, kad nogalināja ap 24 000 Latvijas un 1000 ārzemju ebreju, Ž. Lipke drudžaini sāka meklēt patvērumu vēl dzīvi palikušiem ebrejiem. Vairāk nekā 20 cilvēku Žanis, viņa sieva Johanna un vecākais dēls Alfrēds paslēpa Rīgā vairākās speciāli ierīkotās slēptuvēs. Viņš iekārtoja īpašas paslēptuves un pagaidu mītnes gan pie sevis mājās, gan pretī kinoteātrim Lāčplēša ielā, zem kafejnīcas “Flora” Brīvības ielā, Avotu ielā 75, Stabu ielā 61, Miera ielā 15 un citur.

Lipke prata pulcināt ap sevi arī daudzus cilvēkus, bez kuru palīdzības viņš nebūtu varējis veikt tik plaša mēroga glābšanas pasākumus. Rīgas jahtklubā viņš pat iegādājās jahtu, ar kuru plānoja slepus pārvest pāri uz Zviedriju 15–20 ebrejus. Šī iecere gan beidzās neveiksmīgi, jo, kad Žanis kopā ar diviem Rīgas geto ieslodzītajiem gatavojās to izmēģināt, viņus iztraucēja policija. Pastiprinoties iekrišanas draudiem, Ž. Lipke lika lietā visu savu izdomu un ierīkoja cilvēku paslēptuves viņa paziņām labi zināmajā Dobeles apkārtnē. Ebreji tika slēpti 10 kilometrus no Dobeles attāļajā Annasmuižā, bet speciālas to slēptuves ierīkotas “Miltiņu”, “Mežmaku” un “Rešņu” mājās. 1943. gada sākumā Ž. Lipke pārgāja darbā uz Rīgas ostu, kur strādāja par velkoņa bocmani, bet vēlāk iekārtojās darbā kantorī Marijas ielā 101, kas nodarbojās ar darbaspēka vervēšanu lauku darbiem un deva iespēju Žanīm netraucēti braukāt pa provinci un iekārtot jaunas apdraudēto cilvēku slēptuves.

Mazāk ir zināms, ka ne visi Ž. Lipkes pūliņi vainagojās ar panākumiem. Bija arī gadījumi, kad geto ieslodzītie ebreji atteicās bēgt, nespēdami pamest nelaimē sev tuvos cilvēkus un tautiešus. Tā, piemēram, Ž. Lipke mēģināja glābt arī Rīgas geto ieslodzīto pasaulslaveno medicīnas profesoru Vladimīru Mincu (1872–1945). Atbildot uz Ž. Lipkes aicinājumu bēgt no geto, V. Mincs atsūtīja viņam zīmīti: “Paldies, dārgais draugs! Es nekad to neaizmirsīšu. Bet saprotiet, ka es nevaru atstāt geto savus slimniekus. Es viņiem esmu ļoti vaja-

dzīgs, viņi visi bez manis taču aizies bojā. Attiecībā uz sevi jau sen esmu izlēmis – kas notiks ar manu tautu, tas notiks arī ar mani...”

Žaņa Lipkes un viņa ģimenes liktenis ir spilgts piemērs ne tikai šī izcilā latvieša godaprātam un varonībai, aizstāvēt un glābtot savus ebreju tautības līdzpilsoņus, bet arī Latvijas valsts un tautas traģēdijai divu totalitāru režīmu – nacistiskās Vācijas un komunistiskās Padomju Savienības – okupācijas apstākļos. Pēc Latvijas valsts iznīcināšanas 1940. gada 17. jūnijā Ž. Lipkes meita Anna, maldīgi cerējot uz labāku nākotni, iestājās un aktīvi darbojās komjaunatnē un 1941. gada vasarā pēc Vācijas-PSRS kara sākuma devās uz Krieviju līdz Sarkanajai armijai. Pēc nacistu okupācijas varas izveidošanās Lipkes mājā iebruka latviešu palīgpoli-
cisti un meklēja Annu, bet, jaunieti neatraduši, me-
žonīgi piekāva viņas ģimeni. Turpretī Annas brālis Alfrēds, kurš kara gados arī daudz palīdzēja savam tēvam slēpt nāves briesmās nonākušos ebrejus, vēlāk tika iesaukts Latviešu leģionā. Otrais pasaules karš zināmā mērā izšķīra Lipkes ģimeni. Karam beidzoties, Anna atgriezās Latvijā, bet, nelaimīgi iemilējusi kādu padomju virsnieku, vēlāk izdarīja pašnāvību. Alfrēds kara beigās sagaidīja Vācijā, bet vēlāk pārcēlās uz dzīvi Austrālijā.

Žanis Lipke (vidū) kopā ar izglābtajiem ebrejiem. 60. gadi.

Kad Ž. Lipke padomju laikā gribēja apciemot savu dēlu Sidnejā, viņam vienmēr tika atteikta izbraukšanas atļauja. Tomēr ar savu neatlaidību viņš panāca savu un 1977. gadā guva iespēju nokļūt Austrālijā. Tur, Sidnejā, Izraēlas sūtnis tad arī svinīgi pasniedza Ž. Lipkem medaļu ar uzrakstu “Kas izglābis viena cilvēka dzīvību, tas izglābis pasauli” un uzaicināja viņu ierasties Izraēlā. “Aukstā kara” un Padomju Savienības anticionistiskās politikas apstākļos līdz pat 80. gadiem starp PSRS un Izraēlu nepastāvēja diplomātiskās attiecības, tādēļ Ž. Lipke izmantoja iespēju un no Austrālijas devās uz Izraēlu. Telavivā viņu sagaidīja tūkstošiem cilvēku un uz rokām nesa pa pilsētas ielām. 1977. gadā Ž. Lipke iestādīja savā un savas sievas vārdā nosauktu piemiņas koku Pasaules Taisnīgo alejā Jeruzālemē.

Visu pēckara laiku, kad Ž. Lipke ar sievu Johannu turpināja klusi dzīvot nelielajā namiņā Balasta dambī Ķīpsalā, viņš nesaņēma nekādus padomju apbalvojumus un atzinību, jo uz viņa paveikto pat skatījās ar neuzticību un aizdomām. Arī patiesa holokausta vēstures pētniecība, tostarp Ž. Lipkes biogrāfijas publiskošana padomju laikā nebija iespējama. Taču, to ko Ž. Lipkem liedza totalitārā komunisma sistēmas ierobežojumi, daudzkārt kompensēja daudzu cilvēku – viņa izglābto ebreju un to tuvinieku – neviltotie un pastāvīgie pateicības un mīlestības apliecinājumi. Nerakstīta tradīcija bija, ka ikkatru gadu Ziemassvētkos un Jāņos izglābtie ebreji ar savām ģimenēm vienmēr pulcējās pie viņa Ķīpsalā.

Kara laika pārdzīvojumi bija iedragājuši Ž. Lipkes veselību. 60. gados viņš sāka slimot ar sir-

Piemineklis Žanī Lipkem Meža kapos Rīgā.

di un pārcieta vairākkārtējus infarktus. Viņu ārstēja Rīgas labākie ebreju ārsti. Slimnīcas pieņemšanas istabā nepārtraukti zvanījis telefons un cilvēki jautājuši: “Kā jūtas slimnieks Lipke?” Ārsti un medmāsas brīnījās, kā vienkāršam pensionāram var būt tik daudz ciemiņu – ārsti, juristi, inženieri, mūziķi un pat draugi no ārzemēm. Ž. Lipke mira pēc devīta infarkta 1987. gada 14. maijā, un arī pēdējā gaitā Meža kapos Rīgā viņu pavadīja simtiem cilvēku.

Pateicoties Žaņa Lipkes personības vēsturiskajai nozīmei, tā kalpo par izcilu humānisma un tolerances paraugu mūsdienu Latvijas sabiedrībā. Žaņa Lipkes varoņdarbs ir spilgts vispārcilvēcisko vērtību simbols ne tikai Latvijā, bet arī aiz tās robežām. Pēdējos gados tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība Žaņa Lipkes piemiņas iemūžināšanai un tās nostiprināšanai mūsdienu sabiedrības vēsturiskajā apziņā.

Par Žaņa Lipkes nopelniem šodien atgādina viņa vārdā 1998. gadā nosauktā iela Latgales priekšpilsētā Rīgā, blakus Ivana kapiem. Arī 2000. gadā atklātā piemiņas plāksne pie viņa mājas Ķīpsalā, Mazajā Balasta dambī 8 ar vēstījumu, ka “šajā namā dzīvojuši pasaules taisnie Žanis Lipke, viņa sieva Johanna, viņu dēli Zigfrīds un Alfrēds.

Dievišķas gaismas apmirdzēti, viņi pasniedza glābjošu roku. 1941–1944”. Pateicoties Ebreju glābēju piemiņas fondam, pašlaik turpinās darbs pie piemiņkļa izveidošanas Ž. Lipkem un visiem Latvijas ebreju glābējiem, kuru iecerēts uzstādīt Dzirnau un Gogoļa ielas stūrī Rīgā, blakus 1941. gada 4. jūlijā nodedzinātās Horālās sinagogas drupām.

Ir jāpiekrīt Latvijas Valsts prezidentes Vairas Viķes-Freibergas teiktajam par Ž. Lipki: “Viņš vadījās pēc tā likuma, kas saka mīlēt savu tuvāko kā sevi pašu, jo katrs cilvēks, kas tiek iznīcināts, tas ir uzbrukums cilvēces pamatvērtībām. Katrs pārdarījums, kas tiek jebkuram no mums izdarīts, ir uzbrukums arī mums pašiem un mūsu pašu cilvēcībai. Es priecājos, ka tiek atklāta šī piemiņas plāksne cilvēkam, kas visgrūtākajos apstākļos spēja aizstāvēt cilvēcību un glābt citu dzīvības, būdams gatavs riskēt ar sevis paša dzīvību. Un būtu jauki, ja kādu dienu šī vēsturiskā vieta varētu kļūt par piemiņas vietu vispār nākamajām paaudzēm, un lai atgādinātu mūžu mūžos, ka Latvijā ir bijuši tādi cilvēki arī tajā posmā, ar kuriem varam lepoties.” (No V. Viķes-Freibergas runas 2000. gada 21. aprīlī, atklājot piemiņas plāksni pie Ž. Lipkes mājas Rīgā, Mazajā Balasta dambī 8.)

Literatūra

Vestermanis, M. *Pretdarbība holokaustam Latvijā*. www.ebreji.lv/lv/piemina/glabeji

Zilbermans, D. Brīnumcilvēks Žanis Lipke. *Apskats*. 1989, Nr. 1, 2.

Šaitere, T. Lipkes saraksts. *Diena: Sestdiena*, 2000, 5. febr.

Neiburgs, U. Lielais Žanis. *Latvijas Avīze: Mājas Viesis*, 2005, 8. jūl.

Žanis un citi. Studijas “SCILLA” dokumentālā filma. Rež. Rodrigo Rikards, 2000.

Mutered Voices. Jan Lipke. An Unusual Man. NY, *Philosophical Library*. 1987.

Зильберман, Д. И ты это видел. Необыкновенный человек Жанис Липке NY, *Word*, 1989, p. 60.
www.ebreji.lv/lv/piemina/glabeji

Alfreds Bīlmanis.

Diplomāts starp totalitārām lielvarām *Alfreds Bīlmanis*

Alfreds Bīlmanis (1887–1948) – politiķis un diplomāts. Dzimis 1887. gada 2. februārī Rīgā. Beidzis Rīgas pilsētas ģimnāziju (1905) un Maskavas Universitātes Vēstures nodaļu (1910). Viļņas Universitātē ieguvis *Dr. phil.* grādu. Pirmā pasaules kara laikā virsnieks, vēlāk kara cenzors un pēc atvaļināšanas skolotājs. No 1920. gada Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Preses nodaļas vadītājs, no 1932. gada sūtņis Maskavā, no 1935. gada sūtņis Vašingtonā. Daudz rakstījis par vēstures un Latvijas ārpolitikas jautājumiem dažādos Latvijas un ārvalstu izdevumos. Miris 1948. gada 26. jūlijā Rehobotbičā, Delavēras štatā ASV.

Otrais pasaules karš iezīmēja principiālas pārmaiņas pasaules politiskajā kartē. Divu totalitāro valstu – Padomju Savienības un Vācijas – izraisītā globālā militārā konfrontācija prasīja neskaitāmus upurus, tika iekarotas un pārdalītas daudzas Eiropas valstis. Baltijas valstis, tostarp arī Latvija, 1940. gadā nonāca padomju okupācijā. Īsi pirms valsts okupācijas un aneksijas Latvijas vadība 1940. gada 17. maijā bija izdevusi sūtnim Londonā Kārlim Zariņam ārkārtējas pilnvaras. Ministru kabineta slepenajā lēmumā bija noteikts: ja kara apstākļu dēļ ārlietu ministram nav iespējams sazināties ar sūtņiem, K. Zariņam tiek dotas pilnvaras rīkoties valdības vārdā. Ja sūtņi K. Zariņš nomirtu vai zaudētu rīcības brīvību, ārkārtējās pilnvaras pārietu uz sūtņi Amerikas Savienotajās Valstīs A. Bīlmani. Pamatojoties uz šo dokumentu, Latvijas pārstāvniecības ārzemēs vēlāk uzturēja Latvijas tiesisko pēctecību. Vēl vairāk – ārvalstīs esošie sūtņi pēc iespējam varēja rosīgi rīkoties, lai aizsargātu neatkarīgās Latvijas tiesības un īpašumus. Viens no aktīvākajiem, redzamākajiem un konsekventākajiem Latvijas interešu aizstāvjiem šajos sarežģītajos apstākļos bija tieši A. Bīlmanis.

Kaut gan A. Kirhenšteina marionešu valdība 1940. gada jūlijā pieprasīja, lai Latvijas diplomā-

ti atgrieztos Latvijā, A. Bīlmanis, tāpat kā pārējie viņa kolēģi, ne tikai ignorēja nelikumīgās varas rīkojumu, bet arī dažādiem līdzekļiem centās pasargāt Latvijas īpašumus, lai tie nenonāktu Padomju Savienības rokās. Pirmkārt, tas attiecās uz Latvijas kuģiem, kuri, spītējot PSRS centieniem tos pārņemt, turpināja kursēt ar neatkarīgās Latvijas karogiem. Otrkārt, A. Bīlmanis izvērta ļoti rosīgu darbību, lai savā rezidences valstī – Amerikas Savienotajās Valstīs – uzskatāmi pierādītu padomju, bet vēlāk arī vācu nelikumīgo rīcību.

Atbildot uz A. Bīlmaņa aktīvo un konsekvento rīcību, A. Kirhenšteina valdība 1940. gada 29. jūlijā atcēla A. Bīlmani no amata, bet 30. jūlijā atņēma viņam, tāpat kā K. Zariņam, Latvijas pilsoņa tiesības un nolēma konfiscēt viņu īpašumus. Tomēr šāda rīcība neietekmēja ne ASV valdības nostāju pret Latvijas diplomātu, ne arī A. Bīlmaņa aktivitātes. Līdz pat savai nāvei 1948. gada 26. jūlijā viņš turpināja pildīt juridiski pastāvošās neatkarīgās Latvijas sūtņa amatu, kaut arī PSRS bija okupējusi un anektējusi Baltijas valstis.

Jāatzīmē, ka A. Bīlmanis aktīvi centās ietekmēt ASV valdības nostāju arī gados, kad Latvija atradās nacistiskās Vācijas okupācijā, uzsverot nacistu režīma noziedzīgumu. Viņš sūtīja materiālus

gan ASV valsts iestādēm, gan plašsaziņas līdzekļiem, brīdinot par acīmredzamo netaisnību, kāda varētu notikt, ja lielā Amerika ignorētu okupētās Baltijas intereses. Dažu gadu laikā viņš publicēja 21 (!) izdevumu angļu un spāņu valodā, skaidrojot Rietumu lasītājiem Baltijas valstu sarežģīto vēsturi, okupācijas apstākļus un nākotnes izredzes. Kādas viņa 1945. gadā izdotās grāmatas nosaukums runā tieši un uzskatāmi: “*Latvia between the anvil and the hammer*” (Latvija starp laktu un veseri). Latvijas Centrālās padomes – nacistu okupācijas laika pretestības organizācijas – nostāja bija arī A. Bilmaņa nostāja: viņš cīnījās par neatkarīgu un demokrātisku Latviju, noraidot sadarbību kā ar nacistiskajiem, tā arī ar padomju okupantiem. Uzskatāms apliecinājums tam bija A. Bilmaņa un K. Zariņa protesti gan pret padomju, gan pret vācu okupāciju. Viņi uzsvēra, ka Latvijas tiesisko statusu nevar grozīt vienas okupācijas nomaina ar otru.

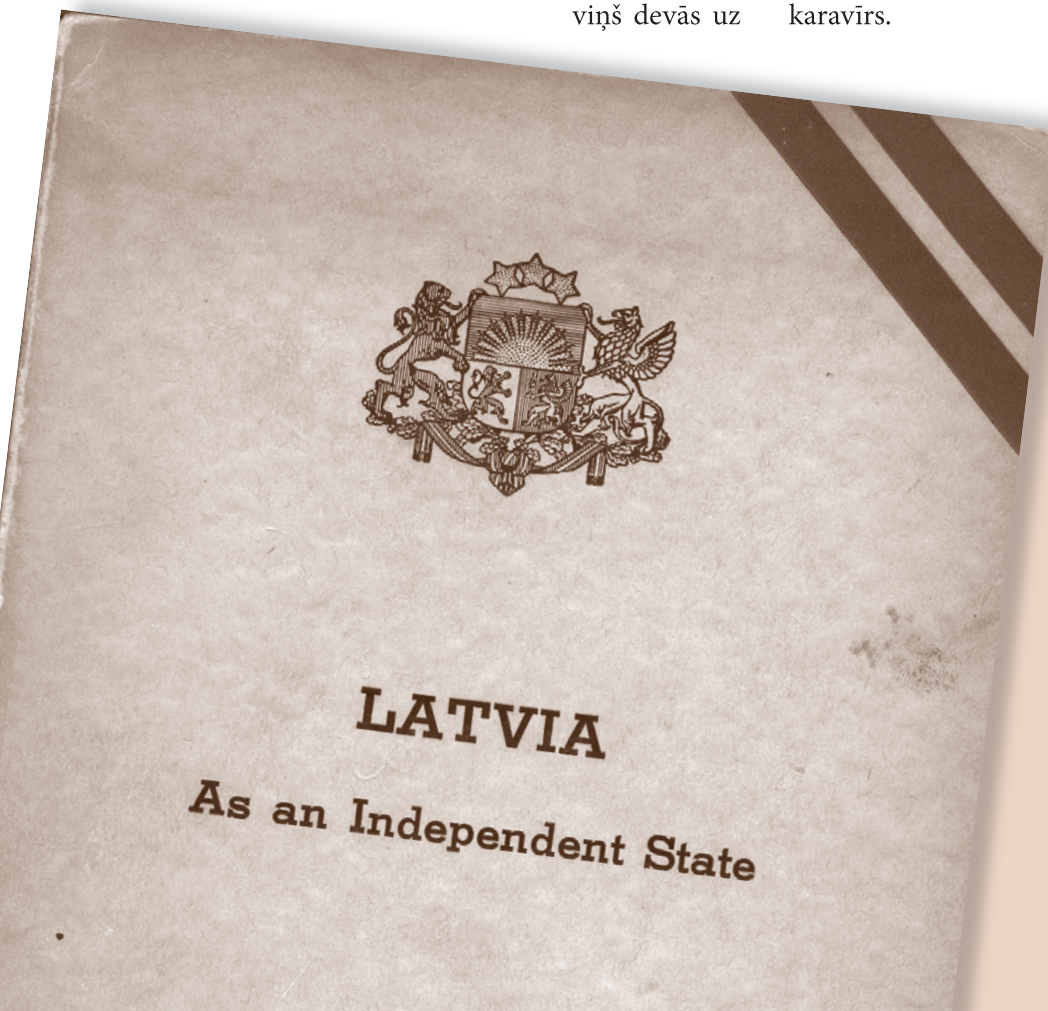
Protams, tieši demokrātijas atjaunošanas jautājumi nebija visšķaļāk paustās prasības A. Bilmaņa un citu tā laika diplomātu darbībā. Jāatceras, ka Latvija bija okupēta un ka vissvarīgākais bija jautājums par valsts neatkarības atgūšanu.

Kas bija A. Bilmanis, kā veidojās viņa personība? Kad A. Bilmanis mācījās ģimnāzijas pēdējā klasē, sākās 1905. gada revolūcija, tomēr nav ziņu, ka A. Bilmanis būtu aktīvi piedalījies šajos notikumos.

Pēc Rīgas pilsētas ģimnāzijas beigšanas viņš devās uz

Maskavu studēt vēsturi, pēc studiju beigšanas papildinājās Rietumeiropā, bet vēstures doktora grādu ieguva Viļņas Universitātē. Tajā laikā ikdienišķa parādība bija, ka augstāko izglītību ieguvušie aktīvi piedalījās sabiedriskajā dzīvē. Arī A. Bilmanis rosiģi publicējās dažādos izdevumos. Tomēr maizes darba meklējumi viņu aizveda prom no Latvijas – 1912. gadā A. Bilmanis sāka strādāt par skolotāju Kaukāzā, Erevānā, bet 1914. gadā tika iecelts par reālskolas direktoru Krasnostavā, Volīnijas guberņā (tagadējās Ukrainas teritorijā).

Pirmā pasaules kara sākumā daudzi latvieši tika iesaukti karadienestā. Arī rezerves virsnieks A. Bilmanis tika mobilizēts jau 1914. gada augustā un nokļuva vezumnieku daļā, frontes aizmugures dienestā. Viņam paveicās, jo daudzi kara sākumā iesauktie latvieši zaudēja savas dzīvības Krievijas armijai neveiksmīgajās kaujās Austrumprūsijā. Arī turpmākajā kara gaitā A. Bilmanis nebija frontes pirmajās līnijās, bet pārzināja lietvedību štābā, vadīja militārās tipogrāfijas darbu un bija militāra laikraksta redaktors. Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas tika iecelts par svešvalodu kara cenzoru, bet 1918. gada pavasarī Bilmani atvaļināja. Atrāšanās šādos aizmugures amatos neapšaubāmi skaidrojama ar mobilizētā skolotāja humanitāro izglītību un spējām strādāt ar dokumentiem un preses materiāliem, iespējams, arī ar nepietiekamajām militārajām prasmēm. Pēc būtības A. Bilmanis nebija karavīrs.

Viena no daudzajām A. Bilmaņa grāmatām – *Latvija kā neatkarīga valsts* (Vašingtona, 1947).

1918. gads bija juku laikmets Krievijas vēsturē. Simtiem tūkstošu pa visu bijušo Krievijas impēriju izkaisīto latviešu mēģināja izprast jaunus politiskos apstākļus un neapjukt. Tikai nedaudzi no viņiem bija dzirdējuši par Latviešu Pagaidu nacionālās padomes darbību un tās centieniem pēc Latvijas suverenitātes. Daudzi pievērsās lieliniecis-
mam – lielinieki solīja zemi zemniekiem un darbu strādniekiem, latviešiem turklāt tas nozīmēja arī netaisnīgā vācu muižnieku jūga likvidēšanu. Dažs pievienojās krievu pretlielinieciskajām kustībām, kuru mērķis bija atjaunot cara varu Krievijā. Pēc demobilizācijas no armijas A. Bilmanis sāka strādāt par skolotāju Rovnā, Ukrainā. Par viņa politiskajiem uzskatiem un nacionālo pārliecību liecināja aktīvā darbība vietējā latviešu nacionālajā komitejā. 1918. gadā lielākā daļa latviešu bēgļu komiteju Krievijā iestājās par latviešu apdzīvoto zemju atbrīvošanu no vācu karaspēka okupācijas, demokrātiskās Krievijas Satversmes sapulces sasaukšanu, bet nedaudz vēlāk arī par neatkarīgās Latvijas valsts izveidi. Tie latvieši, kuru mērķis bija lieliniecisma uzvara un proletariāta diktatūras izveidošana, šādās komitejās nedarbojās. 1917. un 1918. gadā daudzu latviešu politiskos uzskatus raksturoja centieni pēc demokrātijas un nacionālas patstāvības un līdztiesības. Arī A. Bilmanis kā rosīgs Rovnas latviešu darbinieks pārstāvēja šos uzskatus.

1920. gadā liela daļa latviešu bēgļu atgriezās Latvijā, tostarp arī A. Bilmanis. Jau jūlijā viņu uzai-
cināja darbā Ārlietu ministrijā. Līdzīgi kā citas jaunās valsts iestādes šo ministriju veidoja pilnīgi no

Latvijas sūtnis A. Bilmanis ar kundzi Halinu Vašingtonā.

jauna. Tomēr atšķirībā no citām jomām latviešiem nebija profesionālu darbinieku, kuriem cariskās Krievijas laikā būtu jebkāda pieredze diplomātijas jomā. Jaunās Ārlietu ministrijas veidotājiem nācās savu amatu apgūt praktiskajā darbā, nereti arī mācoties no savām kļūdām.

Diplomāta karjeras veidošanu A. Bilmanis sāka no pašas apakšas. Kā plašsaziņas līdzekļu lietpratējs un svešvalodu zinātnieks viņš tika iecelts par Ārlietu ministrijas Preses nodaļas I šķiras sekretāru un jau pēc dažiem mēnešiem paaugstināts par tās vadītāju. A. Bilmaņa tiešais uzdevums bija apkopot ārvalstīs izdoto laikrakstu ziņas un sagatavot pārskatus, kā arī darbība, ko mūsdienās sauc par publisko jeb sabiedrisko attiecību jomu. Tādējādi A. Bilmanis kļuva pazīstams plašākai sabiedrībai. 20. un 30. gados viņš sarakstīja un izdeva ne vienu vien grāmatu dažādās valodās, kurās ārzemniekiem tika stāstīts par Latvijas valsti, tās vēsturi, iekšpolitiskajiem un ārpolitiskajiem mērķiem.

Tomēr ārlietu dienesta karjeras augstākais sasniegums A. Bilmanim bija iecelšana sūtņa amatā. Sūtnis bija augstākā kādas valsts pārstāvniecības amatpersona citā valstī. Sūtņa amats pēc būtības tika pielīdzināts ministra amatam, tieši no sūtņa prasmes un veiksmes nereti bija atkarīga valsts ār-

Latvijas sūtniecība Vašingtonā 1940. gada jūlijā ar pusmastā nolaistu karogu.

politisko mērķu sasniegšana. 1932. gadā A. Bilmanis tika apstiprināts par sūtni un pilnvaroto ministru Padomju Savienībā. Neatkarīgās Latvijas diplomātiem nebija otras tik sarežģītas dienesta vietas kā Maskava. Krievijā valdošais totalitārais komunistiskais režīms ierobežoja gan pašu diplomātu sadzīvi, gan arī radīja specifiskus apstākļus profesionālo uzdevumu veikšanai. Nebūs pārspīlēti teikt, ka tie sūtni, kuri “izbaudīja” darba apstākļus tā laika Maskavā, kļuva par noteiktiem komunistiskā režīma pretiniekiem.

Tomēr ilgi A. Bilmanim nevajadzēja atrasties Krievijā. 1935. gadā viņu pārcēla uz Vašingtonu par sūtni Amerikas Savienotajās Valstīs. Reti kuram latviešu diplomātam viņa dienesta gaitu ierak-

stos ir tikai divas, bet tik nozīmīgas valstis. Tieši Vašingtonā vēlākajos gados A. Bilmanis veica nozīmīgu darbu Latvijas valsts interešu aizstāvībā.

Jāpiezīmē, ka A. Bilmanim bija ļoti labvēlīga attieksme pret jaunatnes centieniem. Mūsu rīcībā gan nav drošu ziņu par viņa ārpuskolas aktivitātēm izglītības gaitu sākumā, bet vēlākajos gados A. Bilmanis ir rosīgi izbaudījis studentu dzīvi. Raksturīgi, ka 20. gadu vidū viņš kļuva par studentu korporācijas “*Fraternitas Livonica*” filistru dibinātāju un citas studentu korporācijas – “*Tervetia*” – goda filistru, bet līdzdalība studentu korporācijā vienmēr ir nozīmējusi ciešu saistību ar studējošo jaunatni.

Literatūra

Priedītis, P. Dr. Alfreds Bilmanis diplomāts un tiesību cīnītājs. *Universitas*, 1974, Nr. 33.

Andersons, E., Siliņš, L. u.c. *Latvija un Rietumi. Latviešu nacionālā pretestības kustība. 1943–1945*. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2002, 527 lpp.

Latvijas ārlietu dienesta darbinieki. 1918.–1991. Biogrāfiskā vārdnīca. Sast. Ē. Jēkabsons, V. Ščerbinskis. Rīga: Zinātne, 2003, 438 lpp.

Neiburgs, U. Latviešu diplomāti cīņā par okupētās Tēvzemes brīvību. *Mājas Viesis*, 2005, 11. febr.

Zenta Mauriņa. 20. gs. 60. gadi.

Par demokrātisku dzīves stilu Zenta Mauriņa

Zenta Mauriņa (1897–1978) – rakstniece, latviešu literāri filosofiskās esejas žanra iedibinātāja un izkopēja. Dzimusi 1897. gada 15. decembrī Lejasciemā ārsta ģimenē. Pēc piecu gadu vecumā pārciestās bērnu triekas uz visu mūžu zaudēja iespēju staigāt. Tomēr slimība nebija nepārvarams šķērslis izglītības alkām: 1915. gadā viņa absolvēja Liepājas krievu sieviešu ģimnāziju, studēja Latvijas Universitātē filozofiju un baltu filoloģiju, bet 1938. gadā aizstāvēja filoloģijas doktores grādu par disertāciju “Friča Bārdas pasaules uzskats”. Strādāja par literatūras skolotāju un Tautas universitātes lektori, izveidoja Tautas augstskolu Mūrmuižā, kur noturēja klausītāju ļoti iemīļotus priekšlasījumus par kultūru, morāli un literatūru. 1944. gadā devās bēgļu gaitās, dzīvoja Zviedrijā un Vācijā. Lasīja lekciju ciklus Vācijas, Šveices, Itālijas un citu Eiropas valstu pilsētās. Mirusi 1978. gada 25. aprīlī Bāzelē (Šveice).

Demokrātijas izpratne Zentas Mauriņas radītajos tekstos nav šauri politiska, precīzāk sakot, tā vispār nav politizēta, bet gan uz humānām, ētiskām un vispārcilvēciskām vērtībām balstīta dzīves pozīcija, kuras pamatā ir brīvība, atbildība, morāle, cīņa pret ļaunumu un vardarbību. Patstāvīga un brīva domāšana neizslēdz solidaritāti kopības labad. Rakstnieces uzmanības centrā allaž ir latviešu tautas likteņi barbariskajā un sašķeltajā 20. gadsimtā. Nevis nespēja un vaimanas, bet gan mīlestība, prieks, saskaņas meklējumi, dialogs ir patiesas dzīves māka. Brīvība, pēc rakstnieces domām, ir daudz plašāks jēdziens nekā to izprot politiķi. Tā nevar rasties darījumos vai politiskās spekulācijās. Vēstures gaitā brīvība nerodas pati no sevis, to apliecina personības, kas ir pratušas sevi attīstīt. Tādēļ savās esejās Mauriņa lielu uzmanību pievērš dižgariem, to skaitā Dantem, Gētem, Bodlēram, Čehovam, Dostojevskim, Rolānam, Kamī, no latviešiem – Akurateram, Porukam, Bārdam, Brigaderei, Rainim un daudziem citiem, kas ir pratuši pacelties pāri ikdienībai, parādīt cilvēka attīstības iespējas un apliecināt humānisma vērtības. Stāstot par dižajām personībām, Mauriņa garīgi ietekmē

lasītājus, liekot ikkatram sākt vērtēt arī savu dzīvi. Dižgaru dzīves paraugi apliecina aktīvas dzīves vērtību, tiek noliegta ciešanu glorifikācija, pasīva pakļaušanās. Pašai Mauriņai visu savu dzīvi ir bijusi jāpārvar fiziskā nevarība un invaliditātes radītie ierobežojumi, un to viņa ir spējusi ar savu uzņēmību un garīgo darbību. Tāpēc viņas literārā balss, kas aicina cilvēkus pārvarēt savu nevarību, skan patiesi un pārliecinoši.

1971. gadā Zenta Mauriņa saņēma Vācijas fonda dāvāto Konrāda Adenauera balvu. Paužot pateicību par augsto atzinību, sirmā rakstniece esejā rakstīja: “Es uztvēru balvas piešķiršanu ne kā personīgu nopelnu, bet kā simpātijas apliecinājumu mazajai, samītajai tautai, pie kuras es pieredu.” Viņa arī atzīmē, ka K. Adenauera (1876–1967) vēsturisks nopelns ir Vācijas atdzimšana un arī tas, ka ārzemēs vairs neliek vienlīdzības zīmi starp hitlerismu un Vāciju. Un Z. Mauriņa aicina nejaukt valsts politisko režīmu ar tautas kultūru un intelektuālajām vērtībām, jo pati piedzīvojuši kultūras identifikāciju ar politisko režīmu, kad “pirmajos gados pēc kara viss vāciskais Zviedrijā tā tika nīsts, ka manas grāmatas netulkoja tādēļ,

ka tās bija rakstītas vācu valodā.” (Mauriņa, Z. Konrāda Adenauera balva. Grām.: *Zemes dziesma*. Rīga: Preses nams, 1994, 118.–121. lpp.)

Līdzīgi Mauriņa noraida centienus veidot negatīvu attieksmi pret krievu kultūru un valodu tikai tādēļ, ka Latvijā 1940. gadā ir ienākuši krievu okupanti. Neviena politiskā sistēma nav identificējama ar visu tautu un vēl mazāk ar šīs tautas valodu un gadsimtos radīto kultūru. Mauriņai pilnīgi nav pieņemama krievu identificēšana ar padomju sistēmu vai vācu – ar nacismu. Šāda pozīcija viņu paceļ pāri politiskai šausirdībai un aprobežotībai. Pret politiskajiem režīmiem viņai raksturīgs bezkompromisa protests. Boļševismā viņa apkarot to pašu ko nacismā – varmācīgo brīvības apspiešanu, necilvēcību un nežēlību.

Humānisma vērtības balsta mūsdienu pasaulē tik būtisko cilvēktiesību koncepciju. Mauriņas nostādne par cilvēku kā augstāko vērtību, par dzīvības un brīvības vērtību sasaucas ar mūsdienu cilvēktiesību filosofiski antropoloģisko pamatojumu. Pelnīti, ka 1977.g. viņai tika piešķirta Šveices Brīvības un cilvēktiesību fonda godalga. 80. dzimšanas dienā Badkrocingenes pilsēta Mauriņu iecēla par goda pilsoni un VFR Bādenes-Virtembergas zemes Izglītības ministrija par nopelniem salīdzināmā literatūrā piešķīra viņai profesora titulu. 1969. gadā rakstniece saņēma arī Pasaules Brīvo latviešu apvienības Tautas balvu par izcilu latviešu vārda un latviešu tautas brīvības centienu popularizēšanu cittautiešos un par paliekamām vērtībām literāros darbos.

Mauriņa no bērnības pilnībā pārzināja trīs valodas – latviešu, vācu, krievu – un labi izjuta to dzīvo, literāro garu. Studiju laikā viņa apguva arī franču, angļu un itāliešu valodu, bet trimdas gados Zviedrijā – zviedru valodu. Savus literāros darbus, kā arī monogrāfijas par Annu Brigaderi, Jāni Poruku, Danti un Dostojevski Mauriņa rakstīja latviešu un vācu valodā. Latviešu valodā izdotas 47 grāmatas, vācu valodā – 21 grāmata, darbi tulkoti 8 valodās. Viņa tēlaini raksta par sevi: “Man ir divas rokas, ar vienu apskauju Latviju, ar otru – ne jau Vāciju, bet vācu valodu. Pārejot no vienas valodas otrā – iekairinātība un saspringums.” (Mauriņa, Z. Valoda. Grām.: *Zemes dziesma*, 23. lpp.) Daudzvalodība atver pasaules telpu. Rakstniece daudz laika pavadīja, tulkojot no vācu un krievu valodas latviešu valodā, dažkārt tas bija jādara, lai nopelnītu iztiku. Dzīve multikulturālā un daudzvalodu vidē Mauriņu izveidoja par personību, kas aktīvi iestājas pret tau-

tu un valodu norobežošanas, pret uzskatu šaurību un nacionālo neiecietību. Savā esejā “Manas sirds saknes latviešu zemē” Mauriņa raksta: “Kopš laika gala esmu cīnījies par brīvu tautu brīvo mijiedarbību. .. Sastopoties ar vienvalodas cilvēkiem, jūtu viņu aprobežotību, vienpusību. Būtu man tikai latviskā izglītība, trimdā es būtu aizgājusi bojā, bet logi uz visām četrām pasaules pusēm sniedza man iespēju arī svešumā visgrūtākajos apstākļos nopelnīt dienišķo maizi un iekarot vietu Eiropas literatūrā.” (Mauriņa, Z. Manas sirds saknes latviešu zemē. Grām.: *Rakstnieki par rakstniekiem II*. Zvaigzne ABC, 1996, 71. lpp.) Šajā nostādnē parādās atvērtās sabiedrības (K. Popera formulējums) cilvēkiem raksturīgā dzīves izjūta, t.i., centieni savu nacionālo identitāti veidot saskarsmē ar citu tautu kultūru, paņemot no tām labāko un garīgi vērtīgāko un sniedzot citiem.

Mauriņas literārie darbi veido tiltu starp latvisko kultūru un Eiropu. Mauriņa raksta, ka viņas dzīves mērķis ir bijis latvisko kultūru iesaistīt Eiropas kultūras celtnē. Mauriņu mēdz raksturot kā latviešu balsi Eiropā. Rakstniece ir humanistiskās kultūras klasisko vērtību aizstāve, nepiemirstot rūpēties par latviskās identitātes kopšanu. Latviešu pasaules skatījums, ko rakstniece atklāj savās esējās, sakņojas tādās īpašībās kā darbs, pieķeršanās zemei, miers, spīts un daiļums. Mauriņu vada ideja dažādu kultūru vērtības uztvert kā vienas kopīgas cilvēces kultūras sastāvdaļas. Tādēļ viņas skatījumā gan ziemeļu tautu, gan krievu, vācu, itāļu un daudzu citu tautu rakstnieki ir kļuvuši latviešiem tuvi un saprotami. Taču Mauriņai ir arī pretinieki. Kā atzīmē akadēmiķis Jānis Stradiņš: “Mauriņas darbošanās bija zināmā mērā opozīcijā pret K. Ulmaņa laikā valdošo nacionālā latviskā gara kultivēšanu režīma vadītāju interpretācijā.” (Stradiņš, J. Zenta Mauriņa un Latvijas Universitāte. Grām.: *Eiropa, Latvija – kultūru dialogs*. Rīga: Nordik, 1998. 54. lpp.) Tādēļ Mauriņas literārā darbība 20. gs. 30. gados Latvijā tika kritizēta un noliegta. Rupjš vērtējums viņas darbībai tika dots trimdā izdotajā A. Švābes rediģētajā “Latvju enciklopēdijā”. Viņas garīgos centienus vācu, krievu, ebreju un citu tautu literatūras klasiku tuvināt latviešu lasītājam reizēm uztvēra kā nacionālo nodevību, jo esejiste pārāk maz pievērsoties “īsteni latviskām vērtībām”, bet pārlietu nododoties “svešu garu” apjūsmošanai. Taču patiesais motīvs Mauriņas centienos nebija noliegt latviskās identitātes aktualitāti, bet gan apstrīdēt tās interpretācijas šaurību, kas vēlējās latvis-

ko reducēt tikai uz īpašu pagātnē radītu “substrātu”, kurā citas tautas nebūtu līdzdalīgas. Mauriņas ieguldījums demokrātiska dzīves stila kopšanā ir viņas pašas – kā personības – paraugs. Tā ir spēja savā daiļradē būt politiski neatkarīgai un garā brīvai. Viņas personība ir liecība augstākajai demokrātijas vērtībai – brīvībai. Mauriņa izsakās asi: “Neviena pasaules vara nevarēja mani piespiest kaut ko slavēt tikai tādēļ, ka tas bija latvisks, vai pelt rakstnieku tādēļ, ka viņš savas piederības dēļ kādai tautai neiederējās laikmeta politiskajā konstelācijā.” (Maurina, Z. *Denn das Wagnis ist schön. Geschichte eines Lebens*. Memmingen: Maximilian Dietrich Verlag, 1990, S. 158.) Mauriņa ir viena no pirmajām, kas apzinājās latvisko kultūru kā kopējās Eiropas kultūras sastāvdaļu un vērsās pret provinciālu šaurību un aprobežotību. Viņa pati ir raksturojusi savu domu avotus – tie ir izauguši no Senās Grieķijas, Jaunās Derības un Latvju dainām.

Mauriņa, sekojot Rietumeiropas filosofijā izteiktajam 20. gs. raksturojumam, kritizē masu kultūru. Masas cilvēks apdraud demokrātiju, jo seko pūļa instinktam bez patstāvības spriedumos. Viņa piekrit Ortogam i Gasetam (kuru labi pārzināja un tulkoja viņas dzīvesbiedrs K. Raudive), ka mūsdienās ir izveidojusies hiperdemokrātija. Demokrātijas principu, uzskata Mauriņa, aizstāvēs katrs normāls cilvēks, jo šā principa jēga: visiem, kam vienādas spējas – vienādas tiesības, bet hiperdemokrātija piešķir vienādas tiesības kā gudrajam, tā muļķim. (Mauriņa, Z. *Mūsu laikmeta cilvēks. Pārdomas un ieceres*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1934, 121.–122. lpp.) Rakstnieces pārliecība vedina atzīt, ka demokrātija ir kvalitatīvas dzīves raksturojums un atbildīgas personības dzīves stils. Tā nav vienkārši vēlēšanu tiesību piešķiršana katram vai arī vienlīdzības atzīšana starp patiesību un meliem. Mauriņas esejas aicina atzīt, ka demokrātijai kā brīvai un saprātīgai dzīvei jābalstās uz vispārcilvēciskām vērtībām, uz patiesību, labo, skaisto un prasību pēc cilvēka vispusīgas attīstības. Viņas redzes lokā nav demokrātijas kā politiskās sistēmas radīšana un valsts pārvaldes izveidošana, bet gan cilvēka morāla, intelektuāla, estētiska pilnveidošana, kas ir pamats augstākminētajam. Tas, viņasprāt, ir pat būtiskāk nekā sistēmas radīšana, jo laikmetu rada cilvēki, nevis otrādi. Mauriņa atzīst, ka mūsdienās cilvēks valda pār pasauli, bet nevalda pār sevi pašu. Mūsu laikmetu viņa aplūko kā virzību no nihilisma uz apātiju un nesaista to tikai ar brutāliem politiskiem režīmiem, bet arī ar vienaldzības, garīgā tru-

luma pieaugumu. Pēc viņas domām, nevarētu teikt, ka demokrātijas atnesušas patiesību. Pirms nostiprināšanās sistēmā patiesībai vispirms jānotiek pašā cilvēkā, tāpēc ikvienam cilvēkam jāveido un jāattīsta sevi. Ļaudis izcilu vērtību pievērš materiālai labklājībai un aizmirst iekšējo dzīvi, aizmirst, ka cilvēka pirmais uzdevums ir zināt, kādam jābūt, lai būtu cilvēks. Glēvi cilvēki visu grib saņemt gatavu. Mauriņa raksta, ka masas cilvēks dzīvo no acumirkļa, apmierinoties ar to, kas ir. Caurmēra cilvēkam eksistēt tikai viņš pats, vēstures viņam nav, tradīciju nav, normu nav. Lai pārvarētu glēvumu un nevarību, viens no pirmajiem uzdevumiem ir audzināt cilvēkā atbildību. “Pirmajā cēluma pakāpē cilvēks jūtas atbildīgs par sevi pašu, savu darbu un ģimeni, uz drusku augstākas pakāpes – atbildīgs par savu tautu, uz vēl augstākas pakāpes – atbildīgs par visu cilvēci, un beidzot – par visu kosmu.” (Turpat, 128. lpp.)

Rakstniece atzīst, ka pasaules vienotības apziņa apgāro cilvēka dzīvi, palīdz saprast citus, rada pazemības izjūtu, ka noderīgs var būt arī kaut kas pilnīgi svešs. Tā vietā, lai rastos vēlme pēc rīcības un domāšanas vienādošanas, mēs iemācāmies būt iecietīgiem un gataviem sadarboties pat ar šķietami pretējiem spēkiem. Tās ir ļoti būtiskas izjūtas, lai varētu pastāvēt demokrātija.

Mauriņa savos tekstos uzsver cilvēku sadarbības un solidaritātes svarīgumu. Viņa raksta: “Cilvēks par sevi nav nekas, – viņš aug tikai attieksmē pret līdzcilvēku. Nevienam nav Es. Katrs ir mēs. Tu un Es. Raidītājs un uztvērējs.” (Mauriņa, Z. *Dzintargraudi. Zentas Mauriņas domas un atziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 45. lpp.) Viņa apgalvo, ka jauns kultūras laikmets var sākties tikai tad, kad civilizētais plēšīgais zvērs – jebkuras nācijas – *Tev* piespriedis tādas pašas tiesības kā *Man*. Arī tautām ir jāattīstās sadarbībā un satiecībā, nevis piedēvējot sev mesianiskas īpašības. “Nav izredzētu nāciju, augstākas un zemākas rases, bet tikai garīgi pārāki, dvēseliski izsmalcinātāki un garīgi neattīstīti, truli cilvēki. Kā ir patiesa un viltota mīlestība, tāpat ir arī patiesss un viltots patriotisms.” (Turpat, 84. lpp.) Mauriņas humānisms sakņojas prasībā pēc līdztiesības, attīstības un labvēlības, šķirot cilvēcisko patiesību no viltus ideoloģijām.

Būtiska iezīme viņas darbos ir prasība spēt nenoraidīt svešinieku, atzīt minoritāti, pieņemt citādo. “Mūsdienās diemžēl ir tā: jo lielāka kāda grupa, jo plašāks kolektīvs, jo vairāk šīs grupas indivīdam ir tiesības dzīvot. Kvalitāti aizstāj kvantitāte. Privātā

dzīvē savrupnieki, valsts dzīvē minoritātes, citādnieki tiek izstumti. .. Kur zūd labvēlība pret izņēmumu, tur sākas necilvēcība. .. Agresija jāpārveido iecietībā. Valoda cilvēkam dota, nevis lai pieteiktu karu, bet lai cits ar citu saprastos. (Mauriņa, Z. *Enģelis pievārtē*. Grām: *Zemes dziesma*. Rīga: Preses nams, 1994, 158. lpp.) Cilvēkus vienādo vispārcilvēciskās vērtības. Rakstniece parāda, ka ārējās formās, ieražās, svētku izdarībās, konvencijās cilvēki lielā mērā atšķiras, bet pēdējos jautājumos, dzīvības un nāves, ciešanu un prieka problēmās, latvietis, vācietis, zviedrs, indietis būtībā ir tas pats neatrisināmo miklu minētājs, neaizsargātais cilvēks. Latviešu mātes asaras par nosisto bērnu pēc sastāva ir tādas pašas kā amerikāņu vai ķīniešu asaras. Šī tēma viņas sirdī deg jau kopš grāmatas par Dostojevski sarakstīšanas.

Viena no galvenajām Mauriņas pārdomu tēmām ir ļaunums un pretestība tam. Viņa pārdzīvo latviešu tautas traģisko likteni un savās esejās analizē cilvēka spējas vardarbības apstākļos saglabāt morāli. Literāri spēcīgā formā rakstniece nosoda komunistu un nacistu teroru. Uzstājoties lekcijās, Mauriņa kā laikmeta šausmu simbolu min briesmoni ar trim rīklēm: Aušvice, Hiroshima, Vorkuta. Rakstniece liek saprast, ka demokrātiskās zemes tiks aprītas, ja netiks pārvarēta pašapmierinātība, noziedzīga varaskāre un šaursirdīga vienaldzība. Viņa neatzīst vardarbību nevienā tās formā un pretstata tai humānismu un indivīda brīvību kā eiropiskas vērtības. Aprakstot vardarbību, karu, čekistu un gestapoviešu zvērības, autore mēģina

noskaidrot, vai ļaunumu rada politiskā sistēma un tajā dzīvojošie cilvēki kļūst ļauni, vai arī indivīdos neiznīdētais ļaunums ļauj uzplaukt teroristiskām sistēmām. Viņasprāt, ļaunums ir cilvēciskas iedabas. Cilvēks ir būtne, kas atrodas starp Dievu un zvēru. Attīstoties humānistisku vērtību virzienā, cilvēks kopj sevī dievišķo, bet, to nedarot, pārvēršas par zvēru. Tautas liktenis ir atkarīgs no atsevišķām personām. Karš un miers, brīvība un verdzība nav vulkāna izvirdumi, bet gan cilvēka prāta un neprāta sekas. Ļaunuma nesēji nejūt kaunu vai sirdsapziņas ēdas, tāpēc morālā veidā ļaunumam pretoties nav iespējams. Nostāties pret ļaunumu var tikai eksistenciāli – to var izdarīt brīvs, neatkarīgs cilvēks ar patstāvīgu domāšanu un rīcību. Deportācijas, masu slepkavības, ko saucam par kariem, vergu nometnes vairojās, jo ētikas balsti bija sagrītojušies. No visiem netikumiem, pēc rakstnieces domām, vienaldzība ir visnegantākā. Personīgi iedrīkstoties, saka rakstniece, atsevišķais indivīds var nelaimi aizkavēt. Taču galējs individuālisms un egoisms Mauriņai nav pieņemams, jo tas nav savienojams ar humānismu. Kopumā Mauriņa sekmē latviešu modernisma kultūras veidošanos, sekojot Eiropas modernisma pamatnostādņem, kurās ietilpst atvērtā sabiedrība, liberālā demokrātija, individuālisms, kas balstās uz vispārcilvēcisko morāli un atbildību, racionālisms, humānisms. Mauriņas literārie darbi palīdz veidot tās jaunās garīgās pieredzes formas, kas ir vajadzīgas demokrātiskā dzīves stila izkopšanā.

Literatūra

Mauriņa, Z. *Raksti piecpadsmit sējumos*. Rīga: Daugava, 1996–.

Mauriņa, Z. *Pārdomas un ieceres. Eseju krājums*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1934, 218 lpp.

Mauriņa, Z. *Uzdrīkstēšanās. Izlase*. 1929–1944. Rīga: Liesma, 1990, 334 lpp.

Mauriņa, Z. *Domu varavīksne. Izlase*. 1944–1978. Rīga: Liesma, 1992, 333 lpp.

Eiropa, Latvija – kultūru dialogs. Zentai Mauriņai – 100. Rīga: Nordik, 1998, 374 lpp.

Sokolova, I. *Mauriņa un demokrātija*. Grām: *Par ko es domāju?* Rīga: Jumava, 1998, 202.–210. lpp.

Ivars Zavoloko. 20. gs. 60. gadu fotogrāfija.

Dzīve garīgā nomodā Ivars Zavoloko

Ivars Zavoloko (*Заволоко*, 1897–1984) – Latvijas vecticībnieku senatnes pētnieks, izdevējs un pedagogs. Dzimis 1897. gada 4. decembrī Rēzeknē dzelzceļnieka ģimenē. Studējis Maskavas Lauksaimniecības skolā, beidzis Prāgas Kārļa universitātes Krievu Juridisko fakultāti (1927). Vecticībnieku jauniešu *Krievu senatnes cienītāju* pulciņa vadītājs Rīgā (1927–1940). 20. gadu beigās – 30. gados publicēja rakstus dažādos Latvijas krievu periodiskajos izdevumos. 1940. gada novembrī apsūdzēts pretpadomju darbībā un arestēts, ilgus gadus atradies padomju spaidu darbu nometnēs un izsūtījumā Sibīrijā. Pēc atgriešanās Rīgā 1958. gadā bija Vecticībnieku baznīcas kalendāra redakcijas līdzstrādnieks (līdz 1983. gadam), pētīja un vāca senos rokrakstus un grāmatas. Miris Rīgā 1984. gada 4. martā.

Katra cilvēka dzīvē reiz pienāk brīdis, kad viņš uzdod sev jautājumu: no kurienes es nāku, kas ir mani senči, kā viņi dzīvoja un vai man jāturpina viņu aizsāktais? Dažreiz šķiet, ka mūsu pasaulē, kura dzīvo straujo pārmaiņu diktētajos ritmos, nav vietas sentimentālām apcerēm par pagātni: sadzīves tradīcijām, pasaules uzskatiem un cilvēku savstarpējām attiecībām. Mums taču ir cita dzīve, citas vērtības un citi mērķi! Tomēr arī mūsdienās pagātne bieži atgādina par sevi, to nevar nepamanīt, un tad mēs nokļūstam pagātnes Aizspogulijas gūstā, kur mūsu personiskajam skatījumam un vērtējumam ir tikpat liela nozīme kā pašām vēsturiskajām norisēm, jo galu galā pagātne eksistē vien tiktāl, ciktāl (un kā) mēs to atceramies.

Ivars Ņikiforovičs Zavoloko ir viens no nedaudzajiem Latvijas vecticībniekiem, kura vārdu pazīst ne tikai viņa dzimtenē, bet arī ārzemēs. 1968. gada vasarā Zavoloko vārds parādījās ne tikai PSRS avīzēs, bet arī Anglijas un pat Japānas izdevumos – gaužām rets gadījums tā laikā kontekstā! Vienkāršs Rīgas pensionārs bija uzdāvinājis Puškina Namam (Krievu literatūras institūtam Ļeņingradā) unikālu 17. gadsimta manuskriptu – Protopopa Avakuma (*Аввакум*, ap 1620—1682) paša sarakstīto dzīvestāstu. Zinātnieku vidē tas tika novērtēts kā izcils

notikums, bet I. Zavoloko turpināja savu kluso dzīvi Pārdaugavas mājēlē, kur nebija pat ūdensvada, nerunājot par telefonu un citiem civilizācijas labumiem. Taču aiz viņa pieticīgā mājokļa trauslajām sienām no steidzīgās pasaules slēpās laika nepieprasīta bagātība – liels daudzums drukātu tekstu un rokrakstu, vecu un jaunu grāmatu, senās ikonas un... patiesās ticības gars. Savējie zināja, ka bārdainais sirmgalvis ar vienu kāju, kurš vienlīdz gudri un aizrautīgi runāja gan par senkrievu rokrakstu atribūcijas jautājumiem, gan par biškopību, ir neviens cits kā “protopops Avakums miniatūrā”, kā Ivanu Zavoloko dēvēja 20.–30. gados, kad viņš, jauns, dedzīgi ticīgs, nedaudz stūrgalvīgs, bet mērķtiecīgs un taisnīgs, centās paveikt vienam cilvēkam neiespējamo – apvienot visus Baltijas vecticībniekus un pierādīt, ka senču kultūras pieredzei ir vieta laikmetīgajā pasaulē un ka tā varētu būt interesanta ne tikai pašiem vecticībniekiem, bet katram, kas ir atvērts dialogam ar pagātni. 1940. gada oktobrī, pusgadu pēc iesvētīšanas par vecticībnieku mācītāju, I. Zavoloko tika arestēts un apsūdzēts pretpadomju darbībā. Vairāk nekā astoņus gadus (1941–1949) viņš pavadīja Sibīrijas nometnēs un vēl deviņus gadus (1949–1958) nodzīvoja Novosibirskas apgabala Severnoje ciematā. Izdzīvot un nezaudēt cil-

Krievu senatnes cienītāju pulciņa ielūgums uz svinīgo lūgšanas brīdi sakarā ar biedrības 10 gadu jubileju. 1937. g.

vēka cieņu viņam palīdzēja ticība un gribasspēks. Viņš nekad nepadevās apstākļiem: pēc nometnes pabeidza feldšeru kursus, strādāja Severnoje ciematā par laborantu. Laimīga nejaušība palīdzēja viņam atgriezties Latvijā: par I. Zavoloko kā daudzu senkrievu rokrakstu pazinēju un pat pirmatklājēju sāka interesēties Puškina Nama speciālisti. Tā sirmgalvis guva iespēju atgriezties Latvijā un vēl ilgus gadus nodarboties ar dažādu senatnes liecību, īpaši senu rokrakstu, vākšanu un pētišanu. Taču pēc paša Zavoloko vārdiem, šis periods bija tikai loģisks turpinājums jaunībā iesāktajam.

Ivans Ņikiforovičs Zavoloko piedzima un izauga vecticībnieku ģimenē, kurā vecvecāku paaudze bija ļoti reliģioza un dievbijīga. Tieši vecvecāku ietekmē jau bērnībā zēns sāka interesēties par pagātņi, par pareizticības vēsturi un senkrievu kultūru, jo vecticībnieki bija tie, kuri no paaudzes paaudzē centās saglabāt bez pārvērtībām gan krievu Pareizticīgo baznīcas rituālus, gan savu senču sadzīves iekārtu. 17. gs. vidū patriarhs Nikons īstenoja Krievijas Pareizticīgo baznīcas reformas, bet daļa ticīgo nepieņēma labojumus dievkalpojumu

grāmatu pareizrakstībā un pašā dievkalpojuma kārtībā, jo uzskatīja, ka Baznīca nav tā joma, kurā būtu attaisnojamas kaut mazākas pārmaiņas, it īpaši tādas, kuras veic pēc pavēles “no augšas”. Tā šie ticīgie savā dzimtenē kļuva nevēlami un bija spiesti meklēt patvērumu zemēs, kur valsts vardarbīgi neiejaucās ticības lietās. Tā arī mūsdienu Latvijas teritorijā (it īpaši Latgalē, kas tolaik vēl bija Polijas sastāvā) jau 17. gs. otrajā pusē parādījās pirmie vecticībnieku ciemati un lūgšanu nami. Saglabāt savu ticību, valodu, kultūras mantojumu vecticībnieki spēja, tikai dziļi cienot savu senču pieredzi un sekojot tai. Ģimenēs kā svētus priekšmetus rūpīgi glabāja vecās lūgšanu grāmatas un ikonas – ticības spēka lieciniekus un glabātājus. Ģimenes audzināšana un draudze gandrīz divarpus gadsimtu garumā vecticībnieku atvasēm bija vienīga iespēja iegūt izglītību, jo līdz pat 1905. gada cara Nikolaja II manifestam visā Krievijas impērijā vecticībnieki tika vajāti kā neuzticami pavalstnieki, pat bargāk nekā katoļticīgie vai protestanti, pret kuru ticību cara valdība tomēr izturējās ar zināmu iecietību. Līdz 1905. gadam vecticībnieku reliģiskā dzīve bija rūpīgi slēpta no nepiederīgajiem, visi dievkalpojumi un rituāli tika veikti gandrīz slepeni, jo jebkuru vecticībnieku rīcību stingri kontrolēja valsts institūcijas.

Gan nepārtrauktās vajāšanas, gan vispārējās pārmaiņas kultūrā noveda pie tā, ka laika gaitā vecticībnieku pieturēšanās pie senču reliģiskās pieredzes pakāpeniski zaudēja savu agrāk neapstrīdamā likuma nozīmi. 20. gs. sākumā liela daļa vecticībnieku dzīvoja pilsētās un pakāpeniski aizmirsa par stingrajām ticības normām, kuras pilsētas apstākļos ne vienmēr izdevās ievērot. Taču laikposmā starp abiem 20. gadsimta pasaules kariem neatkarīgajā Latvijas Republikā vecticībnieki pirmo reizi savā vēsturiskajā pieredzē ieguva tādas pašas juridiskās tiesības kādas bija citām konfesionālajām grupām. Viņi drīkstēja brīvi paust savu reliģisko pārliecību, atklāti veikt dievkalpojumus, veidot jaunas draudzes un celt lūgšanu namus, apvienoties biedrībās un piedalīties valsts politiskajā dzīvē. Problēmas, ar kurām saskārās Latvijas vecticībnieku draudzes, galvenokārt bija saistītas ar tradicionālo ikdienas dzīves paražu saglabāšanu, reliģiskās prakses atjaunošanu un jauniešu iesaistīšanu aktīvajā reliģiskajā dzīvē.

1927. gadā pēc studijām Prāgas Kārļa universitātes Krievu Juridiskajā fakultātē Ivans Zavoloko atgriezās Latvijā. Prāgu tolaik dēvēja par “krievu Oksfordu”, jo tur koncentrējās krievu emigran-

tu intelektuālā elite, kurai patvērumu bija devis Čehoslovākijas prezidents T. Masariks, izsludinā-dams t.s. "krievu akciju" – veicināt no Padomju Krievijas izraidīto krievu pasniedzēju un zināt-nieku darbību. Tādējādi I. Zavoloko izdevās iegūt ļoti labu izglītību, kas kopumā nebija raksturīgi vec ticībniekiem, kuriem ilgu laiku vispār bija lieg-ta iespēja iegūt laicīgo izglītību. Prāgas pieredze ietekmēja ne tikai I. Zavoloko aktivitātes Latvijā 20.–30. gados, bet arī viņa dzīves pozīciju kopumā. Saskarsme ar krievu vēsturnieku, filozofu un teo-logu eliti mudināja Zavoloko domāt par vec ticīb-nieku likteni Latvijā. Tāpat kā krievu intelektuāli 20. gadu pirmajā pusē uzņēmās personisku atbil-dību par īstās krievu kultūras saglabāšanu ārpus boļševiku plosītās Krievijas robežām, arī Zavoloko atzina par nepieciešamu apvienot Latvijas un vi-sas Baltijas vec ticībniekus, lai saglabātu to unikālo kultūras mantojumu, kas izveidojies gadsimtu gaitā un ir pamats daudzu krievu cilvēku etniskajai un reliģiskajai identitātei.

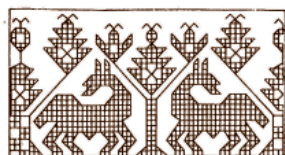
1927. g. jūnijā Rīgas Grebenščikova draudzes skolas paspārnē I. Zavoloko nodibināja vec ticībnie-

Krievu senatnes cienītāju pulciņš un svētdienas skolas bērni. Centrā baltajā kreklā – I. Zavoloko. 30. gadu pirmā puse.

ku jauniešu biedrību *Krievu senatnes cienītāju pulciņš* (Кружок ревнителю русской старины), kura darbības galvenais mērķis bija veidot vec ticībnieku nacionālo un reliģisko pašapziņu. Šāda organizāci-ja bija visai neierasta parādība diezgan noslēgtajā vec ticībnieku vidē. Tradicionāli visus priekšsta-tus par savas ticības būtību, zināšanas par reliģis-kās dzīves kārtību vec ticībnieki ieguva ģimenē un draudzē tādā apjomā, kādā šis ziņas tika nodotas mutvārdos no iepriekšējās paaudzes. I. Zavoloko vadītais pulciņš izvirzīja uzdevumu savienot senču praktisko dzīves iekārtas ievērošanu ar pētniecis-ku pieeju tās apzināšanai. Pēc I. Zavoloko domām, galvenā uzmanība jāveltī jauniešiem, jo tikai viņi spēj saglabāt senču ticību nevis kā muzeja eksponā-tu, bet kā dzīves sastāvdaļu. Tāpēc vec ticībnieku jauniešu pulciņš aktīvi uzsāka darbu uzreiz vairā-kās jomās – novadpētniecībā, izglītībā, izdevniec-ībā. Pulciņa darbība bija daudzveidīga: gan slēgti pasākumi ("garīgie vakari", lekcijas, pārrunas), gan atklāti pasākumi, kuros varēja piedalīties ikviens interesents (atklātās lekcijas, garīgās dzejas vakari, seno dievkalpojumu rokrakstu krājumu un etno-grāfisko materiālu izstādes). Tas bija I. Zavoloko nopelns, viņa ierosme un personiskā pazišanās, ka lekcijas pulciņa dalībniekiem lasīja gan Latvijas krievu intelīģences pārstāvji (rakstnieks S. Minclovs, LU tiesību zinātnieks profesors V. Sinaiskis, folklo-rists I. Fridrihs), gan ārzemju viesi (V. Zeņkovskis, *Krievu studentu kristīgās kustības (PCXД)* lideris, prof. S. Zavadskis no Belgradas *Krievu valodas pa-reizības cienītāju biedrības*, P. Muratovs no Parīzes biedrības *Ikona*). Pulciņam bija arī sava bibliotēka (ap 700 sējumu), senkrievu kultūras mantojuma

Krievu senatnes cienītāju pulciņa programma. 1935. g.

SENATNES CIENĪTĀJU PULCIŅŠ
pie biedrības „Grebenščikova skola Rīgā“

sarīko

Senatnes garīgo dzeju vakaru

(XV — XVII gad. simt.).

Vakars notiks

svētdien, 21. aprīlī 1935. g. pulksten 8 vakarā

Rīgas pilsētas krievu ģimnazijas telpās,

Aku ielā 10, Ģertrūdes baznīcas tuvumā.

Programmā piedalās 130 vec ticībnieku jaunieši.

Ievadrunu sacīs I. N. Zavoloko:

„DZĪVĀ SENATNE“.

Ieejas biļetes no Ls 1.— līdz Ls 0.20.

Sp. „Perfekt“ Rīga, Jēka ielā 5

muzejs, ikonu darbnīca, kā arī savs koris. Katru vasaru I. Zavoloko vadībā aktīvākie pulciņa dalībnieki devās ekspedīcijās pa Baltiju, lai apmeklētu vecticībnieku apdzīvotās vietas, piemēram, Latgalē un Peipusa ezera piekrastē, kā arī Karpatos (Mukačevas, Hustas rajons) un Polijā (vecticībnieku klosteris Vojnovā). Ekspedīcijās jaunieši pierakstīja vecticībnieku garīgās dzejas tekstus un melodijas, iegādājās senās rokrakstu grāmatas, vāca vecticībnieku tērpu un ornamentu paraugus, paši dziedāja garīgos dziedājumus un organizēja tikšanās – sarunas ar vietējiem vecticībniekiem. Ekspedīcijās gūtais ļāva pulciņa dalībniekiem sarīkot trīs Krievu tautas mākslas izstādes Rīgā un plašai skatītāju auditorijai domātus koncertus. Par godu pulciņa 10 gadu jubilejai Rīgā, Melngalvju namā, notika vecticībnieku dziedājumu svētki. Pulciņam bija trīs filiāles Jelgavā, Daugavpilī un Rēzeknē, kā arī kontakti ar dažādām organizācijām Latvijā un ārzemēs. Ar I. Zavoloko enerģiju un aizrautību Latvijas vecticībnieku jaunieši 30. gados iesaistījās ciešā sadarbībā ar vecticībniekiem Igaunijā un Lietuvā. I. Zavoloko uzskatīja, ka šādi tiešie sakari veicinās Baltijas vecticībnieku vienotību un palīdzēs ne tikai labāk izpētīt pagātnes mantojumu, bet arī iepazīt laikmetīgu situāciju un cilvēkus – vecticības kultūras nesējus. Turklāt galvenokārt par saviem līdzekļiem un par ziedojumiem I. Zavoloko izdeva saturā daudzveidīgu ilustrētu žurnālu *Родная старина (Dzimtā senatne; 1927–1933, 13 numuri)*, kā arī divus garīgās dzejas krājumus (1933, 1937), divus krievu izšuvumu un ornamentu albumus (1929, 1939).

Vēl viens I. Zavoloko darbības lauks 30. gados bija izglītība. Viņš aktīvi piedalījās mācību

programmas izstrādāšanā ticības mācībai, lai sekmetu vecticībnieku bērnu reliģisko audzināšanu pamatskolās. Pēc regulārām sanāksmēm Rīgas Grebenščikova vecticībnieku draudzē I. Zavoloko izdevās apkopot programmas saturu tādā līmenī, lai to 1931. g. varētu apstiprināt Izglītības ministrija, kā arī sastādīt atbilstošu mācību grāmatu, kuru akceptēja ministrija un 1932. g. izdeva Grebenščikova vecticībnieku draudze. Taču I. Zavoloko apzinājās, ka garīgo audzināšanu skolās var veikt tikai īpaši sagatavoti skolotāji. Tāpēc kopā ar saviem domubiedriem Daugavpilī viņš organizēja reliģiski pedagoģiskus kursus topošajiem ticības mācības skolotājiem. Arī *Senatnes cienītāju pulciņa* dalībnieki organizēja 1931. g. bērnu svētdienas skolu Rīgas Grebenščikova vecticībnieku draudzē, kura bija tik populāra, ka 1938. g. tajā mācījās jau 300 bērnu, daļa no viņiem dziedāja arī bērnu kori.

Lasot I. Zavoloko vēstules, veidojas iespaids, ka šim cilvēkam bija neierobežots iekšējais spēks un pārliecība, ka ar ticību, neatlaidīgu darbu un domubiedru atbalstu ir iespējams paveikt pat tādus darbus, kurus no veselā saprāta viedokļa mēs sauktu par utopijām. Domājot par to, cik daudz ideju šim cilvēkam izdevās īstenot un vērtējot viņa ieguldījumu gan vecticībnieku kultūras mantojuma saglabāšanā, gan vecticībnieku integrācijā sabiedriskajā dzīvē, jāatzīst, ka I. Zavoloko pieder to cilvēku skaitam, kurus vēsturnieks un etnologs Ļevs Gumiļovs (1921–1992) dēvē par *pasīnārām personībām* – tie ir cilvēki, kas ietekmē vēstures gaitu, jo nostājas aktīvā pilsoniskā pozīcijā un uzņemas personisko atbildību par savu darbību.

Literatūra

Podmazovs, A. *Vecticība Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2002, 210 lpp.

Барановский, В., Потащенко, Г. *Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь*. Aidai, 2005.

Памяти Заволоко Ивана Никифоровича. Сборник статей и материалов. Рига, 1999.

Русские в Латвии. Из истории и культуры староверия. Рига, 2003.

Иванов, И. Ил. (отв. ред.-сост.). *Староверие Латвии*. Рига, 2005.

Resursi internetā

www.belovodije.com

www.starover-pomorec.lv

Gunārs Astra. 1988. gada februāris.

Per aspera ad astra Gunārs Astra

Gunārs Astra (1931–1988) – cilvēktiesību aizstāvis. Dzimis Rīgā 1931. gada 22. oktobrī. Beidzis Rīgas elektromehānisko tehnikumu (1949). Strādājis rūpnīcā VEF un Latvijas Valsts universitātē. 1961. gada 23. februārī un 1983. gada 15. septembrī arestēts, tiesāts par latviešu trimdas literatūras, Dž. Orvela un A. Solžeņicina grāmatu un ārzemju raidstaciju raidījumu ierakstu glabāšanu. 1961.–1976. gadā un 1983.–1988. gadā atradies ieslodzījumā. Drīz pēc atbrīvošanas un atgriešanās Latvijā smagi saslimis. Miris 1988. gada 6. aprīlī Ļeņingradā.

Per aspera ad astra (latīņu val. – caur ērkšķiem uz zvaigznēm) – pirms kādiem 55 gadiem, lasot šos brāļa ar zīmuli uz dzīvokļa palodzes uzrakstītos vārdus, man nenāca prātā, ka tie kādreiz tik ļoti trāpīgi raksturos viņa, GUNĀRA ASTRAS, kas tagad pazīstams kā viens no konsekvētākajiem latviešu tautas neatkarības aizstāvjiem, dzīves ceļu un tā noslēgumu. Šodien, piedaloties grāmatas par personībām Latvijas demokrātijā veidošanā un atkal atsaucot atmiņā viņa īsās, bet piesātinātās dzīves gaitas, es šīs sentences jēgu izjūtu sevišķi spilgti.

* * *

Mūsu tautai ir iegādājies apdzīvot, smagā darbā kopt un asiņainās cīņās aizstāvēt pret iebrucējiem mazu teritoriju, kas joprojām ir lielu pasaules ceļu krustpunktā un tāpēc vienmēr ir bijusi un ir lielvaru iekāres objekts. Daudz dažādu zābaku brādāta, brīvības cīņās un lielvaru konfrontācijās asiņu slacīta ir latviešu zeme. Grūtos, arī dažāda veida ierobežojošos apstākļos veidojas tautas gars. Gunāra Astras likteņa aicinājums bija to uzturēt. Ar savu dzīvi, atklāto, gaišo, godīgo un patieso attieksmi pret līdzcilvēkiem viņš neuzmācīgi, bet uzskatāmi ir rādījis paraugu, kā dzīvot garīgi brīvu dzīvi – bez aizspriedumiem, domu paverdzinošas ideoloģijas un meliem.

Jā, laikmeta nosacīto apstākļu un personisko īpašību mijiedarbībai ir labpaticis attīstīt viņu par to, kas ir un mūžam paliks mūsu atmiņā: par sirdsapziņas cietumnieku, iekšējās emigrācijas upuri, konsekventu nacionālās un individuālās brīvības aizstāvi. Viņa pasaules uzskats kristalizējās caur ilgu, grūtu un sāpīgu pašatklāsmi, sabiedrisko norišu un sakarību iepazīšanu.

Būdamis urdošas izziņas kāres pilns, savu pasaules redzējumu Gunārs sāka veidot jau bērnū dienās, reizēm apkārtējiem ļaudīm neierasti, pat šķietami kurioziem paņēmieniem cenzdamiem izprast pasaules sakarības un iepazīt cilvēkus.

Kā katrs cilvēks, arī viņš piedzīvoja personības attīstības fāzes visai plašā amplitūdā. Tā, piemēram, jaunībā viņš savā ziņā izklaidējās, vingrinot dialoga iemaņas. Ar tiešiem jautājumiem viņš aicināja sarunu biedru paust savu nostāju kādā konkrētā dzīves situācijā, bet pēc tam demonstratīvi komentēja uzklaušītās aptuvenības un neprecizitātes. Gunāram bija diezgan asa mēle un visai nesaudzīga, ironiski kritiska attieksme pret mutes bajāriem un tenku producētājiem. Tā viņš ieguva neērta sarunu biedra slavu – viņu cienīja un apbrīvoja par plašo interešu loku un erudīciju, tomēr vairījās disputēt ar viņu. Diemžēl šī vēlēšanās pa-

1959. gads, Lucavsala. Harijs Astra, Larions Astra, Gunārs Astra un Elza Astra.

smieties par muļķību ir nesusi arī sūrus augļus: tādā veidā publiski it kā apkaunoti ļautiņi, īpaši darba periodā Latvijas Valsts universitātē (LVU), ar prieku ir ziņojuši čekai – Valsts Drošības komitejai (VDK) par G. Astras brīvdomīgajiem izteicieniem. Pēc atbrīvošanas no apcietinājuma viņš bija kļuvis tolerantāks, centās izprast un attaisnot tīri cilvēciskās vājības, bet palika nesamierināms principiālos jautājumos. Viņš bija izveidojies par harizmātisku personību, kas ar savas pārliecības spēku prata suģestēt auditoriju. Esmu pārliecināts, ka šī pašizkopītā prasme loģiski, konkrēti un argumentēti izklāstīt un aizstāvēt savu viedokli viņu ne tikai izvirzīja erudītu vidū, bet arī palīdzēja izturēt daudzās pratināšanas.

Šai tieksmei – visos iespējamajos veidos paplašināt savas izziņas lauku – viņš ir bijis uzticīgs visu mūžu, likumsakarīgi nonākot pie vienīgajiem pareizajiem secinājumiem par mūsu tautas likteņiem. Galu galā šīs aktivitātes tad arī noveda pie tajā laikā loģiski neizbēgamā iznākuma: konfrontācijas ar varas iestādēm, izsūtījumiem un, visbeidzot, priekšlaicīgas nāves 57 gadu vecumā līdz šim nenoskaidrotos apstākļos.

Liela nozīme šādas personības attīstībā bija arī iespējām garīgi bagātināties saskarsmē ar saviem likteņa biedriem – citādi domājošajiem, ko PSRS represīvie dienesti, lai izolētu no pārējās sabiedrības, bija sakoncentrējuši izsūtījuma vietās.

Gunārs Astra bija – un atmiņās arī ir – pieredzīgs to cilvēku lokam, kas, reiz nonācis pie patiesām sabiedrisko norišu atziņām, negrozāmi un konsekventi bijis tām uzticīgs un vienmēr spējis

droši un pārliecinoši savu pārliecību argumentēt jebkurā auditorijā.

* * *

Gunāra Astras darba dzīve sākās agri – jau 16 gadu vecumā 1947. gadā līdz ar mācībām Rīgas elektromehāniskajā tehnikumā (REMT) viņš uzsāka darba gaitas rūpnīcā VEF. 1958. gadā, lai būtu tuvāk svešvalodu apgūšanas tehniskajām iespējām, viņš uzsāka laboranta darbu LVU. Gunārs Astra saprata, ka šīs zināšanas paver iespēju iegūt objektīvu informāciju un līdz ar to veidot brīvu, patiesu un neietekmētu pasaules uzskatu. Viņa intensīvo darbu, apgūstot angļu valodu, un centienus jebkurā iespējamā gadījumā praktizēties sarunās ar ārzemniekiem drīz fiksēja čeka, un var uzskatīt, ka jau tad viņu cītīgi izsekoja, kas noslēdzās ar arestu 1961. gadā.

Gunāra Astras brīvais gars, asā uztvere, teicamā atmiņa un spēja analītiski spriest izveidoja viņa pasaules uzskatu, kurā nebija vietas uz *sociālistiskā reālisma* bāzētajai ideoloģijai. Visiem iespējamajiem paņēmieniem cenšoties paplašināt savus izziņas avotus, viņš meklēja, atrada un apguva pirmskara Latvijas literatūru, ārzemēs izdotas grāmatas un periodiku, centās uztvert ārzemju radioziņas. Iegūtā informācija aizvien vairāk nostiprināja pārliecību, ka Latvija ir okupēta un varmācīgi iekļauta PSRS sastāvā, ka latviešu tauta ir beztiesiska un pilnīgi pakļauta Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) diktātam, ka latviešu valoda tiek pakāpeniski izspiesta no saimnieciskās dzīves un valsts pārvaldes, latviešu kultūra ir apdraudēta. Savas atziņas viņš īpaši neslēpa un centās tikties ar tūristiem, ārvalstu preses un vēstniecību darbiniekiem, lai ar to starpniecību nosūtītu uz Rietumiem savus novērojumus un secinājumus par Latvijā notiekošo un tā pievērstu pasaules uzmanību. Šīs darbības noslēdzās ar arestu 1961. gada 26. februārī. Gunāram Astram inkriminēja “kontakta meklēšanu ar ASV izlūkdienestu, militāra rakstura informācijas vākšanu, pretpadomju aģitāciju un propagandu ar mērķi vājināt padomju valsti”. Baltijas kara apgabala tribunāla slēgtā sēdē (to apmeklēt liegts bija pat mūsu vecākiem) 1961. gada 26. oktobrī pēc KPFSR Kriminālkodeksa 59. panta 1. daļas (“Dzimtenes nodevība”) viņu notiesāja uz 15 gadiem stingrā režīma nometnēs Sibīrijā. Tikai četras dienas pirms sprieduma pasludināšanas viņam bija apritējuši 30 gadi.

Fiziski izolēts, viņš centās, cik vien tajos laikos bija iespējams, uzturēt visciešāko kontaktu ar

saviem radniekiem un citiem domu biedriem. Pieļautais korespondences limits (no nometnes drikstēja sūtīt tikai 2 stingri kontrolēta svara vēstules mēnesī) tika izsmelts līdz pēdējam burtam, rakstīts tika uz visplānākā pieejamā papīra un vismalkākajā rakstā. Vienā aploksnē tika likti sūtījumi pat 4–5 adresātiem. Apzinoties, ka saraksti ļoti rūpīgi cenzē, mēs vēstulēs bieži lietojām dažādas mūsu – jau Gunāra pirmsizsūtījuma dzīvē apgūtas – svešam lasītājam galīgi nesaprotamas vārdiskas konstrukcijas, kas zināmā mērā šifrēja mūsu sūtīto tekstu un, šķiet, ievērojami apgrūtināja cenzoru darbu dzīvi. Par viņu kapitulācijas zīmi bieži liecināja ar melnu krāsu aizsmērētas teikumu daļas, kas atlikušo vēstules daļu padarīja vēl neloģiskāku, bet mums tomēr iztulkojama. Mēs sapratām, cik ļoti nepieciešama šī pastāvīgā saikne ir Gunāra gara uzturēšanai un centāmies viņu informēt par visu, kas notiek šeit, “lielajā zonā”, kā viņš mēdza izteikties. Un viņu, kā jau agrāk, interesēja pilnīgi viss. Šī sarakste ir ļoti vērtīgs tā laika notikumu dokumentējums, kas koncentrēti atspoguļo Gunāra Astras uzskatus un attieksmi, savā ziņā – dienasgrāmata. Diemžēl daļa šo vēstulu pazuda, čekistiem inscenējot zādzību manā dzīvoklī.

Atrodoties apcietinājumā, Gunārs Astra iepazinās un nodibināja labas attiecības ar daudziem pasaulē pazīstamiem disidentiem no visas plašās PSRS, lai gan čeka regulāri pārvietoja politieslodzītos uz citām nometnēm, lai neļautu viņu kontaktiem pāraugt bīstamos veidojumos. Viņš turpināja aktīvi nodarboties ar pašizglītību, daudz lasīja (nometnēs pastāvēja pašizveidota, kaut arī stingri cenzēta bibliotēka). Par nometnē nopelnītajiem grašiem Gunārs centās pasūtīt pieļauto periodiku, ar milzu interesi tverot katru ziņu no ārpusaules un tādā veidā it kā piedaloties tās dzīvē. Protestējot pret nometnes administrācijas patvaļu un kompartijas politiku PSRS okupētajās zemēs, viņš piedalījās badastreikos un citās nevardarbīgās akcijās. Gunārs Astra kategoriski noraidīja jebkuru piedāvāto kompromisu, kas varētu samazināt izsūtījuma laiku. Ar nicinājumu viņš norobežojās no atsevišķu LPSR kultūras un mākslas darbinieku “apciemojumiem” ieslodzījuma vietās. Mājās viņš atgriezās tieši pēc piespriestajiem 15 gadiem (demonstratīvi – ar stundas precizitāti!), bet jau kā pilnīgi nobriedis nacionālās neatkarības idejas nesējs, nesalaužams savā pārliecībā par koloniālās impērijas – PSRS – drīzo norietu un gatavs jebkur un jebkad šo savu pārliecību argumentēti sludināt.

Gunārs Astra apcietinājumā Mordovijā.
1962. g. 30. janvāris.

Apliecinājums par vēstules saņemšanu.

Čeka centīgi vāca informāciju par brīvdomības izpausmēm sabiedrībā. Tikko radās mazākas aizdomas, sākās t.s. individuālā apstrāde: vispirms darba kolektīvā, tad – ietekmējot karjeras iespējas un, ja nelīdzēja, liekot lietā VDK rīcībā esošo plašo psiholoģiskās ietekmēšanas līdzekļu arsenālu. Uz Gunāru Astru un viņam līdzīgiem šie paņēmieni nekādu iespaidu neatstāja, bet ļoti daudzus citos gadījumos mērķis tika panākts: cilvēku iebaidīja un nereti arī šantažēja, piespiežot sadarboties. Daudzi pakļāvās represīvā mehānisma stindzinošajai hipnozei.

Gunārs Astra. 1983. gads. Nelegāls foto.

Protams, arī Gunāra Astras radnieki un citi tuvie cilvēki joprojām atradās čekas uzmanības zonā. Tuvojoties izsūtījuma termiņa beigām, arī mūs, abus brāļus, “neitrālā vietā” (parasti kādā viesnīcā) aicināja uz pārrunām, cenšoties pierunāt uz sadarbību – it kā lai palīdzētu Gunāram Astram adaptēties. Protams, čekas uzraudzībā. Kad mēs šos priekšlikumus noraidījām, piedzīvojām dažādus sarežģījumus savā privātajā dzīvē. Piemēram, man tie izpaudās kā manas zinātniskās karjeras priekšlaicīgs noslēgums ar sekojošām grūtībām darba meklējumos.

1965. gadā čeka radīja priekšnoteikumus, lai tiktu šķirta Gunāra Astras laulība.

1971. gadā nepilna pusgada laikā viens pēc otra, nesagaidījuši dēlu mājās, nomira mūsu vecāki.

1976. gada 23. februārī Gunārs Astra tika atbrīvots no ieslodzījuma, tūlīt pēc tam apmeklēja vecāku kapus un atgriezās savās mājās Lucavsalā 4. Pielāgošanās dzīvei ārpusnometnes vidē pēc 15 gadu pārtraukuma nebija viegla, tomēr vēlēšanās iekārtot savu dzīvi, nodibināt ģimeni un to apgādāt lika nekavējoties saistīties darbā, bet vēlāk ar mūsu, abu brāļu, palīdzību vecvecāku dibinātajā īpašumā uzsākt puķu audzēšanu pārdošanai Krievijā.

Viņš aizgūtnēm centās nodrošināt savu ģimeni, īstenojot tā brīža legālās iespējas – viņš gribēja savu senču īpašumā veidot savu MAZO LATVIJU: godīgi un ar savām rokām nopelnīt iztiku, dzīvojot saskaņā ar savu sirdsapziņu un neatkāpjoties no saviem principiem. Darbs dzina darbu, turklāt viņu apmeklēja domubiedri un interesenti, bet stundu skaits diennaktī – diemžēl – bija nemainīgs. Kaut arī

Gunārs Astra neizvērsa mērķtiecīgu organizatorisku darbu, nedibināja politiskas grupas, nebija arī saistījies cilvēktiesību aizstāvju grupā “Helsinki - 86”, viņš no visiem iespējamajiem avotiem tvēra ziņas par pasaulē notiekošo un brīvi dalījās savos secinājumos ar visiem, kas bija ap viņu. Apkārtējie smēlās no viņa spēku un pārliecību. Gunārs Astra dzīvoja saskaņā ar saviem principiem – runāja ar cilvēkiem un uzticējās viņiem, jo citādi viņš būtu garīgi izolēts, kas varai bija tik vajadzīgs.

Tomēr gadi, nometnēs pārciestais un nepārtrauktā pārslodze pamazām grāva viņa fizisko veselību. Sarunās ar mums caur pastāvīgo optimismu, gaišo labvēlību aizvien biežāk ieskanējās kaut kas fatāls.

Čeka no viņa nenolaida acis: līdz smieklīgumam cītīgi pa netālo Daugavas malu staigāja “maksķernieki”, izbraukumu gadījumos gandrīz obligāts bija “eskorts”.

Aizvien biežāk pienāca ziņas par čekas aktivitātēm pret t.s. politiski neuzticamajiem. 1983. gada sākumā masveida izsekošanu un tām sekojošo kratīšanu un arestu vilnis skāra arī viņu – 6. janvārī dzīvoklī notika kratīšana, kurā savāca daudz skaņu ierakstu, fotomateriālu un rakstītu tekstu ar padomju ideoloģiju atmaskojošu saturu, ārzemēs izdotas literatūras, dzejoļu un prozas darbu ar pretpadomju tematiku, arī fototehniku un skaņu ierakstu iekārtas.

15. septembrī Gunāru Astru apcietināja otrreiz.

Laikā no 15. līdz 19. decembrim LPSR Augstākās tiesas namā notika tiesas sēdes farss, kurā viņam izvirzīja uz safabricētiem faktiem balstītu apsūdzību pēc LPSR Kriminālkodeksa 65. panta 2. daļas (“Pretpadomju aģitācija un propaganda”). Pēc šī panta tika apsūdzēti un notiesāti arī Ints Cālītis, Gunārs Freimanis, Lidija Doroņina-Lasmane, Jānis Rožkalns un Jānis Vēveris. 19. decembrī trīs stundu laikā nolasītajā 51 lappusi garajā spriedumā Gunārs Astra tika pasludināts par sevišķi bīstamu recidīvistu un notiesāts ar brīvības atņemšanu uz 7 gadiem, sodu izciešot sevišķa režīma labošanas darbu kolonijā un ar sekojošu izsūtījumu uz 5 gadiem. Šinī tiesas sēdē teiktajā savā PĒDĒJĀ VĀRDĀ Gunārs Astra pravietiški teica: “...tas ir vairāk kā pietiekami, lai mani nogalinātu.”

Šis tiesvedībā paredzētais, bet tiesas zālē nelegāli ierakstītais apsūdzētā “pēdējais vārds” piedzīvoja plašu publicitāti – runas audioieraksts nonāca ārzemēs un tika translēts radiopārraidēs Latvijas

klausītājiem, tā teksts – iespiests daudzos izdevumos. Līdzvērtīgi 1979. gadā izdotajam “Baltiešu memorandam” tas ar satricinošu efektu uzrunāja tautu, aicinot to saprast koloniālajā impērijā PSRS notiekošo un liecinot par okupēto valstu tautu centieniem pēc brīvības un neatkarības. Šis dokuments varētu neieraudzīt dienas gaismu, ja vien tiesas zālē nebūtu slepeni ienesti magnetofoni: tagad arhīvā pieejamajā tiesas sēdes protokolā no sēdē nolasītā 9 lapu manuskripta ir atrodamas vien nieka pusotras, turklāt ar pilnīgi sagrozītu saturu.

Jau 1983. gadā – vairākus gadus pirms Trešās atmodas – Gunārs Astra vērsās pie tiesas ar savu PĒDĒJO VĀRDU, paužot protestu pret PSRS totalitārā režīma politiku Latvijā. Viņam inkriminētie “noziegumi” un šī teksta nolasīšana pēkšņi viņu padarīja par sevišķi bīstamu valsts noziedznieku.

Sākoties Gorbačova *perestrojkai* un atslābstot valsts represīvajam spiedienam, aizvien drošāk atskanēja balsis, kas pieprasīja atbrīvot politieslodzītos. Pastiprinājās sabiedrības aktivitātes Gunāra Astras atbrīvošanas lietā. 1987. gada vasarā Rīgā daudzu tūkstošu dalībnieku mītiņā tika dibināta komiteja, kas organizēja parakstu vākšanu prasībai viņu atbrīvot. Pēc Jāņa Mauliņa ierosmes šo prasību atbalstīja arī daudzi rakstnieki. Tā paša gada ziemā pie LPSR Augstākās tiesas ēkas notika demonstrācija ar lozungu “Brīvību Gunāram Astram”.

Gunāru Astru kā pēdējo LPSR politieslodzīto atbrīvoja 1988. gada 1. februārī, pamatojoties uz 1987. gada 18. jūnijā izdoto likumu “Par amnestiju” un PSRS Augstākās tiesas lēmumu samazināt sodu.

Tauta viņu sagaidīja kā varoni, kas ir bezgala uzticīgs nacionālās neatkarības idejai un upurējis tai savu dzīvi. Ļoti daudzi, arī ārzemju latvieši, centās satikt viņu, PĒDĒJĀ VĀRDA – Gunāra Astras nostājas kvintesences – autoru.

Tomēr viņa privāto dzīvi liktenis joprojām nesaudzēja. Lielus pārdzīvojumus sagādāja vienīgā dēla Kristapa smagā slimība. Arī saimnieciskā dzīve izsūtījuma laikā bija nonākusi uz sabrukuma robežas. Sibīrijā aizlauztās veselības rezerves strauji gāja mazumā.

1988. gada 1. martā, braucot uz Ļeņingradu pārdot izaudzētās puķes, Gunārs Astra pēkšņi sabruka un pēc vairākkārtīgas pārvietošanas nonāca VDK kūrētajā Kara medicīnas akadēmijas hospitālī. Šis notikums ļoti drīz kļuva zināms ārzemēs, turienes sabiedrība – pat augstas amatpersonas – sūtīja uzmundrinājuma vārdus un medicīniska rakstura

Gunāra Astras bēres. 1988. gada 19. aprīlis.

palīdzības piedāvājumus. Tomēr šo palīdzību vietējie ārsti ar dažādiem iemesliem noraidīja. Pinoties diagnozēs, mediķi izlēma izdarīt sirds operāciju, pēc kuras Gunārs Astra vairs neatlaba un 6. aprīlī nomira. Visi centieni noskaidrot nāves cēloni, apejot vietējo mediķu dežūrversiju, bija nesekmīgi – nekādas organismam kaitīgas iedarbības pazīmes pat augsti kvalificētiem mediķiem neizdevās noteikt, vien kļuva skaidrs, ka ir bijušas vairākas atkāpes no klasiskās ārstniecības principiem un arī no pēcnāves ekspertīzes standartiem. To, ka viņa bojāeja varētu būt kādu spēku izprovocēta, vēlāk intervijās nenoliedza arī vairāki VDK funkcionāri (V. Rudāns, J. Trubiņš u.c.).

Gunāra Astras bēres 1988. gada 19. aprīlī izvērtās par plašu tautas manifestāciju, kuras laikā, ar nacionālo karogu apsegto zārku guldot kapā līdzās mūsu vecākiem, orķestra pavadījumā tika nodziedāta Latvijas himna. Savu līdzjūtību izteica neskaitāmu domu un likteņa biedru grupu un organizāciju pārstāvji.

Bēres piedalījās ap 5000 līdzcilvēku.

Kapu aizbēra ar saujām.

1989. gadā PBLA (Pasaules Brīvo latviešu apvienība) Gunāram Astram par izciliem nopelniem tautas un valsts labā pēc nāves piešķīra Tautas balvu.

Ierodoties nolikt ziedus, savu atzinību Gunāram Astram pauda starptautiskā PEN kluba Apcietināto rakstnieku komiteja.

1993. gada februārī PBLA sēdē Mellužos nolēma piešķirt līdzekļus Gunāra Astras piemiņas

plāksnes izveidošanai, kas arī tika uzstādīta pie Augstākās tiesas nama rietumu sienas Latvijas Republikas proklamēšanas atceres dienā 1993. gada 18. novembrī. Tajā iekalts fragments no Gunāra Astras PĒDĒJĀ VĀRDA, kas reiz izskanēja šinī namā: “Es ticu, ka šis laiks izgaisīs kā ļauns murgs – tas dod man spēku šeit stāvēt un elpot.”

1996. gadā ar Rīgas domes rīkojumu Gunāra Astras vārdā tika nosaukta iela.

1998. gadā, Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 50. gadadienā, Gunāra Astras kandidatūra tika izvirzīta ANO balvai par mūža ieguldījumu cilvēktiesību jomā. Tika arī izdotas divas grāmatas par viņa dzīvi, kuru autori pēc savām iespējām centušies analizēt šīs tik sarežģītās personības dzīvi un tās traģisko noslēgumu.

1999. gadā nodibināts Gunāra Astras Brīvības fonds, kura mērķis ir popularizēt brīvības ideju.

2003. gada 9. jūlijā Tautas partija valdībā iesniedza priekšlikumu dibināt brīvības cīnītāja

Gunāra Astras vārdā nosauktu ordeni; tas sabiedrībā guva visai plašu pozitīvu rezonansi, taču atbildīgā komisija to neapstiprināja.

Gunāra Astras tiesas zālē teiktie vārdi ir bijuši pravietiski: mēs atkal dzīvojam tiesiski neatkarīgā valstī. Un tikai no tā, cik lielā mērā mēs sekosim Gunāra Astras un viņa domubiedru mudinājumam maksimāli aktīvi un ieinteresēti piedalīties tās attīstībā, ir atkarīgs, cik drīz mēs varēsim pārvarēt pārejas laika grūtības, atjaunot pirmskara Latvijas iedzīvotāju augstos sabiedriski morālos principus un dzīvot saskaņā ar civilizētas valsts standartiem. Mēs nedrīkstam nodoties tikai un vienīgi pragmatiskai dzīvei, mūsu jaunās paaudzes garīgajā pasaulē ir jāveido un jānostiprina vieta arī tiem, kam mums ir jāpateicas par iespēju dzīvot atvērtā pasaulē un brīvi veidot ne tikai savu šīsdienas materiālo, bet arī garīgo labklājību.

Literatūra

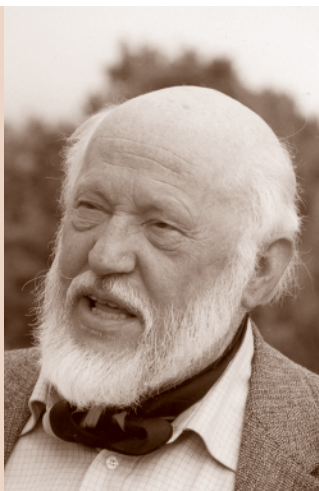
Bērziņš, U. XX gadsimta latvietis – Gunārs Astra. Gunāra Astras pēdējais vārds Latvijas PSR Augstākajā tiesas sēdē. *Rīgas Laiks*. 1998, Nr. 2: 6.–7. lpp.

Bleijere, D. Gunārs Astra. Patiesības meklējumi. *Diena*. 1999, 21. janv.

Eglīte, B. *Kas jūs bijāt, Gunār Astra?* Rīga: Vērmaņdārzs, 1998. 258 lpp.

Gunāra Astras pēdējais vārds. *Pilsonis*. 1991, 29. okt.–4. nov.

Izvilcumi no Latvijas brīvības cīnītāja Gunāra Astras pēdējā vārda Latvijas PSR Augstākajā tiesā 1983. gada 15. decembrī. *Okupācijas varu politika Latvijā*). 1939–1991. *Dokumentu krāj*. Rīga: Nordik, 1999, 479 lpp.

Knuts Skujenieks.

Vēsturei spītējot Knuts Skujenieks

Knuts Skujenieks – dzejnieks, atdejojotājs un literatūrkritiķis. Dzimis 1936. gada 5. septembrī Rīgā. Tēvs – rakstnieks Emils Skujenieks, māte – aktrise Marija Zauerhāgena. Beidzis Taurkalnes Mežvidu skolu (1950) un Rīgas 2. vidusskolu (1954). Studējis LVU Vēstures un filoloģijas fakultātē (1954–1956), absolvējis M. Gorkija Literatūras institūtu Maskavā (1961). Strādājis par literāro līdzstrādnieku žurnālā “Padomju Latvijas Sieviete” un laikrakstā “Literatūra un Māksla”. 1962. gadā “par pretpadomju aģitāciju un neziņošanu par bīstamiem valsts noziegumiem” notiesāts uz septiņiem gadiem soda nometnēs. Latvijas Rakstnieku savienības biedrs kopš 1972. gada. PEN kluba biedrs. Pirmā publikācija 1950. gadā. Dzejoļu krājumi: “Lirika un balsis” (1978), “Iesien baltā lakatiņā” (1986), “Sēkla sniegā” (1990) u.c. Literatūrkritika, raksti par folkloru, esejas apkopoti krājumā “Paša austeris” (1987). K. Skujenieka darbi atdejoti daudzās valodās. Divi dzejoļu krājumi izdoti zviedriski. Atdejojis grāmatas no lietuviešu, poļu, ukraiņu, slovēņu, serbu, maķedoniešu, grieķu, senebreju, spāņu, zviedru, somu, dāņu valodas.

Izcilā latviešu dzejnieka Knuta Skujenieka dzīve un darbi ir unikāls notikums (jā, tieši notikums!) mūsu literatūras un arī politikas vēsturē. Tas ir stāsts par lielu personību, kuru apstākļi, krasie lūzumi Latvijas likteņos divdesmitajā gadsimtā varēja darīt par paštaisnu, grūtsirdīgu, niknu, savus pretiniekus nesaudzīgi apkarojošu cilvēku. Daudzi latvieši ar līdzīgām dramatiskām un traģiskām biogrāfijām tādi ir kļuvuši. Laikmeta nepieredzētā cietsirdība nocietinājusi arī viņu sirdis. Un vai kāds šos, visus elles lokus izgājušos, var nosodīt?

Knuta Skujenieka mūžs ir stāsts par cilvēku, kura raksturs un dotības ir piemērotas mierīgai, radošai, vienīgi brīvas garīgas aktivitātes piepildītai dzīvei, bet kuru dzīve nemitīgi ar varu, pret paša gribu, iegrūž dramatiskās, traģiskās, nepanesamās situācijās un tomēr nenocietina viņu. Dzejnieka bērnības un skolas draugi vienā mutē apgalvo – Knuts gadu gaitā nenieka nav mainījies, viņš ir palicis tikpat labsirdīgs, omulīgs, zvērīnāts jokotājs un dziļš, objektīvs, neatkarīgs spriedējs. Un vienmēr tolerants, allaž brīvs no jebkāda radikālisma savos

uzskatos, savos darbos. Laimīgs raksturs, jūs teikšiet. Jā, raksturs ir daļēji iedzimts un daļēji bērniecībā izveidots (šeit nav vietas diskusijai, kad un kā veidojas cilvēka raksturs), bet mēs taču esam pieredzējuši, ka tik daudziem tas neglābjami deformējas dzīves likstu, smagu pārbaudījumu ietekmē!... Taču Knuts Skujenieks savu dzīvi labprāt dēvē par laimīgu, izdevušos. Arī sliktajos laikos viņš gluži dabiski, bez īpašas piepūles un cenšanās pirmām kārtām saskata labo.

Lūk, kāda, no malas raugoties, izskatās šāda laimīga dzīve – māte aktrise nomirst no diloņa, kad mazajam Knutam bija tikai daži mēneši, bohēmietis tēvs, kreisi noskaņotais dzejnieks Emils Skujenieks nodod viņu zīdaiņu patversmē. Nespēdams samaksāt patversmes rēķinus, aizved dēlēnu pie sava tēva dzirnavnieka un mātes akušieres uz laukiem.

Dzirnavas nav izmaksātas, parādu apkrautas, taču padomju vara raugās uz dzirnavniekiem kā uz darbaļaužu asiņu sūcējiem. Un viņu radinieki, protams, arī ir bīstami ļaudis. Tāpēc Jaunjelgavas skolas karjerists direktors ar dažādiem ieganstiem gra-

M. Gorkija Literatūras institūta students.
1958. gads.

sās atstāt uz otro gadu šo visai apdāvināto zēnu – Knutu. Nu mācības jāturpina Rīgā – 2. vidusskolā. Nākamais dzejnieks kopā ar savu brāli invalidu dzīvo mazā istabiņā pie mātes māsas – kādas skolas apkopējas. Galīgā nabadzībā. Acīgas klases biedres atceras, ka Knuts, lai arī acīmredzami ģimenē mīlēts bērns, mūžam izskatījies nepaēdis. Seko mācības Latvijas un Krievijas augstskolās, un tad pēkšņi – arests. “Taisnīgā” padomju tiesa piespriež septiņus gadus soda nometnē. Un tik tiešām – tikpat kā ne par ko. To liecina dokumenti un oficiālā rehabilitācija vēl padomju varas laikos. Taču politiskā situācija Latvijā, tiesneša karjēriskās ambīcijas un citi – ak, dažkārt tik viegli mūsu piedodamie! – padomu soģu rakstura trūkumi noved pilnīgi nevainīgu cilvēku, jau tad sevi pieteikušu kā izcilu dzejnieku, Mordovijas *lēģeros*. Tā sauca majos liberālajos Hruščova laikos. Visus šos soda gadus Skujenieks izcieš kā vīrs, neielaidzami nekādos kompromisos ar savu sirdsapziņu. Beidzot atlaists brīvībā, Skujenieks vēl gadiem izjūt, ka ir esošajai varai tikai pamesls, *zeks*, izraidītais. Viņam, vienam no erudītākajiem, gaišā-

Ieslodzījuma biedra Mihaila
Molostova soda nometnē zīmētais
Knuta Skujenieka portrets.

kajiem Latvijas prātiem, tiek liegts pasniedzēja vai zinātniskais darbs kādā institūtā.

Jā, ļoti labi saprotu, ka lasītājam, it sevišķi jaunam, šāda biogrāfija šķitīs arī bezgala romantiska, piedzīvojumiem un kārotiem pārbaudījumiem bagāta. Tāda nu reiz ir cilvēka pretrunīgā daba: viņš brīžam raujas laukā – vismaz iztēlē, sapņos – no mierīgas, nodrošinātas dzīves, kāpj kalnos, šķērso laiviņā okeānu, aizraujas ar ekstrēmiem sporta veidiem. Taču, nedod Dievs, jums šādu it kā valdzinošu likteni piedzīvot!

Kā jau tas vēsturē pārāk bieži mēdz notikt, cilvēks tiek nežēlīgi sodīts, represēts ne jau par nežēlību, vardarbību, cietsirdību, nosplaušanos uz cilvēka elementārājam tiesībām, bet, gluži pretēji, par tām labākajām, vai visos – arī totalitārajos – laikos oficiālajā garā sacerētās grāmatās un avīžrakstos visaugstāk vērtētajām īpašībām, – patriotismu, cieņu pret katra cilvēka individualitāti un tās brīvu izpausmi, cieņu un patiesu interesi pret citām tautām, toleranci un labestību. Šis bēdīgais vēstures paradokss notika arī ar Knutu Skujenieku. Tālab, kā liecina dzejnieka *lēģera* biedrs Uldis Ofkants, pirmajos ieslodzījumā pavadītajos mēnešos Skujenieks izskatījies apjucis. Jo, ja citi kopā ar viņu tiesātē

patiešām domāja kaut ko pasākt – vismaz teorētiski – pret padomju okupāciju Latvijā, tad Knuts, būdams reālistiski noskaņots un par aktīviem cīņiem nedomājošs, saņēma maksimālo sodu – par pretpadomju aģitāciju un propagandu.

Toties *lēģerī* dzejnieks uzreiz sāka sarunāties ar lietuviešiem un ukraiņiem viņu dzimtajā valodā, ko bija apguvis pašmācībā. Šeit ir nepieciešama atkāpe Knuta Skujenieka bērnībā, kā arī jāuzmet skatiens viņa dzimtas kokam. Tēvs Emils Skujenieks – dzejnieks, prozaīķis, dramaturgs, atdzejotājs – bija nevis Latvijas, bet Lietuvas pilsonis. Protams, lietuviešu valodu viņš zināja tikpat labi kā dzimto. Bet būtiskākā loma bija Knuta bērnības un jaunības valodiskajai videi. Vectēva dzirnavas atradās lielākoties katoliskajā Kurmenes pagastā Zemgalē uz Latvijas un Lietuvas robežupes Mēmeles. Dzirnavu kanāls izveidoja tādu kā salu Mēmeles vidū. Un padomju laikos, kad valstu robežas tika likvidētas, uz toreiz jau paputējušām dzirnavām brauca arī lietuviešu pajūgi, līdz atvezdami arī mūsu vienīgās dzīvās brāļu tautas mēli. Tās pratēja bija Knuta vecmamma. Dzimusi rīdziniece, viņa pilnībā pārzināja latviešu, krievu, poļu, vācu un lietuviešu valodu. Otrā pasaules kara laikā ar vienādu cilvēcisku attieksmi apgādāja ar pārtiku gan padomju, gan vācu gūstekņus. Bija neiedomājami asprātīga – kā stāsta

dzejnieka klasesbiedrs un draugs fiziķis Ivars Tāle, vēl pagājušā gadsimta piecdesmitajos gados, pāris dienas ciemojoties pie Knuta vecvecākiem laukos, no vecmamma mutē skanējis milzums asprātīgu un ekstravaganšu teicienu, kas iepriekš kuplā skaitā tikuši dzirdēti no drauga mutē. Lūk, šo noslieci uz valodām, neviltotu interesi pret citām tautām, nešķirojot tās lielās un mazās, dižās un nēcilās, dzejnieks, domājams, iemantojis galvenokārt tieši no savas vecmamma. Šī pašsaprotami cilvēciskā attieksme viņam saglabājās uz mūžu, arī laikos, kad modē nāca apzināta vai pusapzināta tautu savstarpēja sarīdīšana. Šķiet, kas vēl varētu būt loģiskāks – mīlēt savu tautu un vienlaikus cienīt (un kāpēc gan nemīlēt arī?) it visas pārējās tieši to savdabības, atšķirības, individualitātes dēļ? Un, galu galā, vai kāds ir vainīgs, ka piedzimis, teiksim, Āfrikā vai Āzijā? Vai tas būtu viņa pastrādāts noziegums? Taču pieredze rāda, ka pat gaišākās galvas kļūst apbrīnojami tumšas, līdzko skarti tiek šie un līdzīgi jautājumi.

Tāpēc tik nozīmīgs un, jā, arī pamācošs ir konsekvēntais, bez acumirkliņas konjunktūras diktētiem klupieniem, Knuta Skujenieka dzīves ceļš. Vai *lēģerī* šim sadzīves ziņā samērā nepraktiskajam cilvēkam pavadītie labākie jaunības gadi nevarētu izraisīt noturīgu nepatiku pret tā saucamo vecāko

Karoga pacelšanas goda sardze 1989. gada 25. martā, kurā piedalās gan nacistu, gan padomju soda nometņu bijušie ieslodzītie. No kreisās – Vladislavs Urtāns (1), Miervaldis Birze (3), Visvaldis Lāms (4), Knuts Skujenieks (5), Ints Čālis (6).

brāli, pirmo starp līdzīgiem (tāda bija oficiālā terminoloģija!) – krievu tautu? Nē, neizraisīja.

Bieži vien ar grūtībām, ar pūlēm ieviešam demokrātiskas tradīcijas mūsdienu Latvijā. Mordovijas *lēģeri* bija no ār pasaules slepus nogādāta Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Kāds priekšnieciņš par ieslodzīto atsaukšanos uz šo arī PSRS cildināto dokumentu tikai nobrēcās – tas taču ir priekš nēģeriem! Šķiet, ne vienam vien daudz kas no šādas domāšanas vēl saglabājas nu jau eiropiskās smadzenēs.

Nebūdam nevienas partijas biedrs, dzejnieks ir piedalījies jo daudzās Trešās atmodas, neatkarīgās Latvijas un arī pasaules sabiedriski politiskās aktivitātēs. Knuts Skujenieks nesteidz izteikties par katru pasīku dienas politisko jautājumu, viņš savu godavīra un izcila intelektuāļa vārdu pataupa patiešām svarīgiem, kritiskiem brīžiem Latvijas demokrātijas likteņos. Un tas vienmēr, par spīti arī kolēģu kurinātajām kampaņām un kritiskai ņurdēšanai, ir likts demokrātijas, humānisma un nevis populisma un neiecietības svara kausā.

Šī mīlestība uz tautām un valodām izveidojusi Knutu Skujenieku par visu atzītu latviešu atdzejas lielmeistaru un patriarhu. Atdzejotāja gaitas Skujeniekam sākās jau skolas gados – tad viņš ķērās tūlīt klāt Bairaona poēmai. Pēc *lēģera* Skujenieks intensīvi nododas atdzejas darbam. Sākumā it kā iztikas pēc, jo “kurpe spieda” – kā izsakās pats dzejnieks, bet šī “iepazīšanās ar valodām” (arī Skujenieka tei-

ciens) izvērtās patiešām grandiozā, produktīvā un mākslinieciski spoža darbībā. Atdzejoti tiek no neskaitāmām valodām neskaitāmu autoru darbi. Arī daudzu tautu folklorā. Kaut vai pāris zīmīgas grāmatas – “101 dziesma par mīlestību 27 balsīs” (1995, Eiropas tautu tautasdziesmas) un “Dziesma, ej viegli pa manu sirdi...” (2001, Eiropas tautu dzeja).

Nekur nav sacīts, ka ar lielu talantu jebkurā mākslas veidā apveltītam cilvēkam ir jābūt arī dzīvē uzticīgam humānisma principiem, bezbailīgam, ētiski konsekventam savā rīcībā. Mēs tikai bieži vien idealizējam mākslinieku, ieceļam viņu elka, morāla parauga kārtā, identificējot personību ar viņa darbiem, un nekritiski sekojam elkam politiskajā dzīvē, ētiskajās mācībās utt. Bet nereti talants ir lielāks par mākslinieku pašu – tas ir viens no mākslas mūžīgajiem noslēpumiem. Un rakstnieki – to rāda pasaules un arī Latvijas vēsture – bieži vien ir apbrīnojami vāji un pat noziedzīgi politiķi. Knuts Skujenieks savu vārdu dabūja par godu ģeniālajam norvēģu rakstniekam Knutam Hamsunam (1859–1952), kura slavu stipri iedragāja tas, ka viņš Otrā pasaules kara laikā nostājās nacistu pusē.

Lūk, tāpēc mums der dziļāk ielūkoties ne vien lielā latviešu dzejnieka Knuta Skujenieka jaunradē, bet arī vismaz pacensties gūt arī kādu mācību un atziņu no viņa grūtā, bet nepiekāpīgi, vēsturei spītējot, iekšējo brīvību, cilvēces svarīgākas garīgās vērtības apliecinošā dzīves ceļā.

Literatūra

Skujenieks, K. *Raksti*. Sast. un komentāru autore I. Čaklā. Rīga: Nordik, 2002–2004. (1.–4. sēj., izdevums vēl nav pabeigts.)

Dītrihs Andrejs Lēbers.

Patriots un demokrāts Dītrihs Andrejs Lēbers

Dītrihs Andrejs Lēbers (*Loeber*, 1923–2004) – tiesību zinātnieks. Dzimis 1923. gada 4. janvārī Rīgā. Studējis tiesības Mārburgas Universitātē (Vācija), ieguvis Hāgas Starptautisko tiesību akadēmijas diplomu (1951) un maģistra grādu Kolumbijas Universitātē Ņujorkā (1953). No 1966. g. profesors Ķīles Universitātē un tās Juridiskās fakultātes dekāns (1985–1987). Baltijas studiju veicināšanas asociācijas (AABS) viceprezidents (1986–1992). Līdzās zinātniskajam darbam rediģējis žurnālu “*Osteuropa Recht*” (1955–1960), bijis vairāku periodisko izdevumu redakciju padomēs: “*Journal of Baltic Studies*”, “*Parkers School Journal of East European Law*”, žurnālā “*Likums un Tiesības*”, Latvijas Universitātes žurnālos “*Latvijas Vēsture*” un “*Humanities and Social Science*”. Viesprofesors ASV, Latvijas, Austrālijas, Igaunijas universitātēs u.c. Latvijas ZA ārzemju loceklis (1990), LU Goda doktors (*Dr.h.c.*, 1991). Miris 2004. gada 24. jūnijā Hamburgā (Vācija).

Zinātnieka, sabiedriskā darbinieka un mecenāta Dītriha Andreja Lēbera dzīvi un darbību raksturo konsekventa iestāšanās par Latvijas valsti, turklāt okupācijas periodā tā bija pašai aizdzīvīgā darbība, kas vērsta uz Latvijai nodarītās netaisnības novēršanu, demokrātiskas un tiesiskas valsts idejas stiprināšanu, Latvijas vēsturisko un kultūras vērtību atzīšanu, saglabāšanu un respektēšanu. Liela viņa radošā mūža daļa saistīta ar 1918. gadā dibinātās Latvijas valsts pastāvēšanas prasības uzturēšanu dažādos starptautiskos forumos visus okupācijas gadus līdz pat Latvijas neatkarības atjaunošanai 1991. gadā. Šī darba redzamākais rezultāts ir tas, ka starptautiskā demokrātiskā sabiedrība akceptē mūsdienu Latvijas valsts pēctecību ar 1918. gadā dibināto valsti un izprot mūsu prasības par okupācijas seku likvidāciju.

Plašākai Latvijas sabiedrībai D.A. Lēbers ir pazīstams arī kā Latvijas valsts demokrātisko tradīciju un tiesību zinātnes un valsts vēstures mantojuma sargātājs. Viņa nopelns ir tas, ka mūsdienu Latvijā ir pieejami vairāki gan okupācijas gados iznīcinātie dokumenti par Latvijas valsti un tiesībām, gan trimdā dzīvojošo Latvijas zinātnieku darbi.

Protams, liela nozīme ir arī tam, ka D.A. Lēbers aktīvi piedalījās Latvijas neatkarības atjaunošanas procesos, Latvijas sabiedriskajā dzīvē un zinātnē. Tādi cilvēki kā D.A. Lēbers sekmēja Latvijas neatkarības atgūšanu un virzību uz attīstītas demokrātiskas un tiesiskas valsts izveidi. Turklāt viņa personība simbolizēja tās cilvēciskās vērtības, kuras lielā mērā bija izdeldētas okupācijas gados. Tāpēc D.A. Lēbers ir ierindojams starp citām šajā grāmatā minētajām personībām.

D.A. Lēbers dzimis 1923. gada 4. janvārī Rīgā. Līdz vācbaltiešu izčeļošanai 1939. gadā mācījies Rīgas pilsētas 10. vācu pamatskolā un Rīgas Valsts vācu ģimnāzijā. Pēc Otrā pasaules kara ieguvis daudzpusīgu juridisku izglītību un habilitētā tiesību zinātņu doktora grādu.

D.A. Lēbers specializējās salīdzināmajās starptautiskajās tiesībās, un šo zinātnes nozaru ietvaros vienmēr centās savas zinātniskās intereses saistīt ar Latvijas tiesiskajām problēmām.

Jau ilgus gadus pirms Trešās atmodas viņš nelokāmi iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Daudzi viņa zinātniskie darbi veltīti PSRS no-

ziedzīgās politikas atklāšanai un juridiskai analīzei. Tā, piemēram, 1968. gadā, kad Lielbritānija gatavojās atdot Maskavai neatkarīgo Baltijas valstu zeltu, kas glabājās Anglijas Bankā, D.A. Lēbers sagatavoja atzinumu, kurā pamatoja, ka Lielbritānijai nav nekāda tiesiska pamata rīkoties ar Baltijas valstu īpašumiem. Tas tika iesniegts Lielbritānijas iestādēm un Parlamenta locekļiem. Vēlāk – pēc neatkarības atjaunošanas – šis atzinums tika izmantots, lai iegūtu no Lielbritānijas kompensāciju par šo tiesību pārkāpumu.

D.A. Lēbera darbība vienmēr bijusi saistīta ar trimdas latviešu organizācijām un īpaši ar trimdā dzīvojošiem Latvijas juristiem. 1973. gadā Helsinkos darbu sāka Eiropas Drošības un sadarbības apspriede (EDSA), un viens no tās uzdevumiem bija apstiprināt pēc Otrā pasaules kara izveidojušās Eiropas valstu robežas. Lai uzturētu prasību par Baltijas valstu nelikumīgo okupāciju un nepieļautu, ka legalizētu to inkorporāciju PSRS, Pasaules Brīvo latviešu apvienība (PBLA) un Pasaules Baltiešu apvienība (PBA) iesniedza Memorandu (*Memorandum on Reestablishing Freedom and Independence in Connection with the European Security and Cooperation Conference*), kura juridisko daļu sastādīja D.A. Lēbers.

Tā kā ASV un arī citas rietumvalstis atkārtoti deklarēja, ka tās neatzīst Baltijas valstu inkorporāciju, Helsinku Nobeiguma akts (1975) baltiešiem kļuva par nozīmīgu ieroci savu prasību turpmākai uzturēšanai. Tajā bija paredzēts arī paplašināt valstu sadarbību zinātnes jomā, un tādējādi D.A. Lēberam radās iespējas apmeklēt okupēto Latviju. Dzimtenē viņš nonāca okupācijas varas slepenā dienestā – Latvijas PSR Valsts Drošības komitejas redzeslokā, kas viņa gaitas rūpīgi izsekoja. Pēc neatkarības atjaunošanas viņš iepazinās ar savas izsekošanas lietas materiāliem un publicēja savus komentārus, lai parādītu padomju režīma antihumāno apiešanos ar cilvēkiem.

D.A. Lēbers saskatīja un juridiski analizēja arī tādus padomju totalitārās sistēmas elementus, kurus citi Rietumu pētnieki bieži neievēroja, bet kas bija sistēmai raksturīgi. Piemēram, Lēbera pētījumi par slepenajām padomju tiesību normām vai par Komunistiskās partijas juridisko pozīciju padomju tiesību sistēmā joprojām ir gandrīz vai vienīgie zinātniskie darbi par šiem totalitārā režīma aspektiem.

D.A. Lēberam vienmēr rūpēja Latvijas valsts pēctecības jautājums. Viņš nevarēja pieņemt vie-

dokli, ka Latvijas valsts līdz ar tās varmācīgo ieķļaušanu Padomju Savienības sastāvā tiesiski būtu beigusi pastāvēt. Pamatojoties uz vispārējiem starptautisko tiesību principiem, viņš – kopā ar vācbaltiešu profesoru no Igaunijas, tiesību zinātnieku Borisu Meisneru – attīstīja un propagandēja Baltijas valstu tiesiskās tālākpastāvēšanas teoriju. Tā kļuva par politisko un juridisko pamatu gan 1990. gada 4. maija Latvijas neatkarības atjaunošanas deklarācijai, gan mūsdienu Latvijas valststiesiskajai koncepcijai.

D.A. Lēbera raksti par Baltijas valstīm un Latvijai aktuālām problēmām publicēti prestižos ārvalstu izdevumos, bieži izraisot sašutumu un polemiku komunistisko juristu vidū.

D.A. Lēbers palika uzticīgs savai pārliecībai un ticībai par neatkarīgas demokrātiskas Latvijas atdzimšanu. Viņa mūžs ir apliecinājums tam, ka dzimtenes mīlestība un patriotisms nav atkarīgi no tautības. Tas viņam ieaudzināts ģimenē, kuras saknes jau sen un dziļi ieaugušas Latvijas zemē. D.A. Lēbera tēvs Augusts Lēbers (1865-1948) bija stāvējis pie 1918. gadā jaundibinātās Latvijas valsts tiesību sistēmas šūpuļa. Viņš bija gan Latvijas Universitātes profesors, gan valsts augstākais tiesnesis (senators) un Latvijas Civillikuma izstrādāšanas komisijas loceklis. Senatora Lēbera ģimenē, kas piederēja Latvijas vācbaltiešu minoritātei, valdīja ne vien dziļa mīlestība pret dzimteni, tās kultūru un valodu, bet arī respekts un cieņa pret Latvijas valsti. Šāda nostāja mūsu sabiedrībā, kur valstiskām tradīcijām, atšķirībā no vecajām Eiropas valstsniecībām, nav dziļas saknes, nedz toreiz, nedz šodien nav pārāk izplatīta.

D.A. Lēbers uzskatīja, ka viņam ir divas dzimtās valodas – vācu kā vācbaltiešu minoritātei piederīgās ģimenes valoda, un latviešu – kā dzimtenes valoda. Viņš vienmēr sevi uzskatījis par Latvijas pilsoni.

Kādā uzrunā mūsu Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga aicināja mainīt izpratni par jēdzienu “latvietis”, pamatojot, ka tas apzīmē katru, kas runā latviski, ir Latvijas pilsonis un jūtas tai piederīgs. To komentējot, D.A. Lēbers teica: “Es atbilstu šiem kritērijiem, tātad esmu latvietis.” Kādreiz uzrunāts vai dažādos sarīkojumos iepazīstināts kā “profesors no Vācijas”, viņš vienmēr atgādināja: “Es esmu no Rīgas, no Latvijas, bet pašlaik dzīvoju Vācijā.”

1939. gadā rudenī toreiz 16 gadu vecais D.A. Lēbers kopā ar savu ģimeni, tāpat kā lielākā daļa vācbaltiešu minoritātes piederīgo, bija spiests

atstāt Latviju. 1939. gada 23. augustā parakstot neuzbrukšanas līgumu un tā slepenos papildprotokolus (Molotova–Ribentropa pakts), tika izšķirts Baltijas valstu liktenis – tā nonāca Padomju Savienības “ietekmes zonā”. 1939. gada 28. septembrī abas totalitārās lielvaras papildus slepeni vienojās par Latvijas un Igaunijas vācu izcelsmes pilsoņu izceļošanu uz Vāciju. K. Ulmaņa valdība 1939. gada 30. oktobrī ar Vāciju noslēdza Līgumu par vācu tautības Latvijas pilsoņu izceļošanu uz Vāciju un atņēma vācbaltiešiem minoritātes statusu. Pēc tam ar Vācijas valdības “aicinājumu tautiešiem atgriezties tēvzemē” sākās masveida vācbaltiešu izceļošana no Latvijas. Šīs lielvaru politikas rezultātā Latvijas vācbaltiešu minoritāte bija spiesta atstāt Latviju un doties uz Trešo reihu.

D.A. Lēbers to kvalificēja par PSRS un Vācijas kopēji pastrādātu starptautisku pārkāpumu. Plašā dokumentācijā 1972. gadā “*Diktierte Option: die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland, 1939–1941*” (Diktētā izvēle: vācbaltiešu izceļošana no Latvijas un Igaunijas) D.A. Lēbers aprakstījis Baltijas valstu iztirgošanu starp Hitlera Vāciju un PSRS, un šī iztirgošanas pasākuma sastāvdaļu – vācbaltiešu izceļošanas akciju. Grāmatā publicēts arī Molotova–Ribentropa pakta un tā slepenā protokola teksts, kura esamību PSRS ilgu gadus noliedza. Dažus šīs grāmatas eksemplārus viņam izdevās ievest arī PSRS, bet tie, protams, nonāca bibliotēku specfondos.

D.A. Lēbers tāpat kā citi demokrātisko vērtību un tiesiskas valsts idejas aizstāvji vienmēr nosodīja jebkādas autoritāras valsts pārvaldes formas. Viņam nebija pieņemama K. Ulmaņa īstenotā politika.

D.A. Lēbers uzskatīja, ka līdz ar K. Ulmaņa apvērsumu Latvijas attīstība faktiski apstājās: “Autoritārais režīms Latvijai nav devis daudz. Ārpolitikā Kārlis Ulmanis oficiāli draudzējās ar Padomju Savienību, tāpēc viņš liktenīgajā gadā ne-protestēja pret tās politiku. Arī iekšpolitikā lielu sasniegumu viņam nav. .. Reklamējot uzplaukumu, toreizējie valstsvīri veica sava veida propagandu. Opozīcija bija aizliegta, citu viedokli paust neļāva. Turklāt Kārlis Ulmanis ar savu politiku, kas bija virzīta uz valsts pārvaldītu ekonomiku, atvieglāja padomju sociālistiskās ekonomikas ieviešanu. Latvija bija ceļā uz valsts kapitalismu.” (*Latvijas Vēstnesis*, 2001, 18. maijs.)

D.A. Lēbers rosīgi veicināja Latvijas Trešo atmodu. 1987. gadā Ķīles Universitātē viņš sarīkoja starptautisku konferenci: “Baltijas reģionālisms –

Daži no Dītriha Andreja Lēbera sarakstītajiem un rediģētajiem darbiem.

Baltijas valstu piemērs par reģionālo identitāti padomju varas apstākļos”. Tā guva plašu atsaucību. Ļoti nozīmīga bija profesora pārliecinošā uzstāšanās starptautiskajā konferencē “Vācijas un PSRS 1939. gada 23. augusta un 28. septembra līgumu tiesiskais novērtējums”, kas notika 1989. gadā Tallinā. Tajā laikā PSRS iestādes turpināja apstrīdēt šā līguma slepeno protokolu autentiskumu. Taču D.A. Lēbers bija atvedis šo tekstu faksimilzdevumu, kā arī Staļina un Ribentropa parakstīto Austrumeiropas karti. Šie materiāli tika izdalīti konferences dalībniekiem. Neilgi pēc tam sekojošajā PSRS Tautas deputātu kongresā Molotova–Ribentropa pakta slepenie protokoli tika atzīti par spēkā neesošiem.

Jau Atmodas sākumā D.A. Lēbers publicēja dažādus materiālus par Latvijas iecerēm ceļā uz politisko un saimniecisko patstāvību, piemēram, par īpašuma privatizāciju, kopuzņēmumu veidošanu, Eiropas Ekonomiskās kopienas 1957. g. dibināšanas līguma tulkojumu latviski.

Profesora Lēbera zinātnisko interešu centrā vienmēr bijušas rūpes par Latvijas kā tiesiskas valsts izveidi, tiesu sistēmas pilnveidi, pirmskara Latvijas tiesību zinātnes mantojuma studēšanu un tās atziņu praktisku izmantošanu. Viņš aktīvi līdzdarbojās projektos, kas saistīti ar Latvijas likumu pielāgošanu Eiropas Savienības standartiem, Baltijas valstu

sadarbību, vienotību un integrāciju Eiropā, kā arī juridiskās izglītības un tiesību zinātnes tālāku attīstību Latvijā.

Uz Pasaules Latviešu juristu pirmo kongresu 1990. gadā D. A. Lēbers kongresa delegātiem atveda Latvijas 1937. gada Civillikuma atkārtotu izdevumu, ar kuru līdz tam Latvijas juristu vairākumam nebija iespējams iepazīties. Kongresā viņš kopā ar pašreizējo Satversmes tiesas tiesnesi Romānu Apsīti uzstājās ar referātu "Pirmskara Latvijas tiesiskais mantojums".

Būdam Latvijā, D.A. Lēbers neskaitāmas stundas pavadījis Latvijas Valsts vēstures arhīvā un Misiņa bibliotēkā, krājot materiālus jauniem zinātniskajiem pētījumiem par Latvijas un Baltijas valstu tiesību vēsturi. Ar viņa aktīvu līdzdalību un atbalstu latviešu un angļu valodā izdoti dokumentu un materiālu krājums "Latvijas okupācija un aneksija. 1939–1940." (1995) un rakstu krājums "Baltijas valstis likteņgriežos" (1998). D.A. Lēbers nesavtīgi atbalstīja kolēģu darbu iznākšanu, piemēram, Leonida Siliņa grāmatas par Konstantīnu Čaksti un Latvijas Centrālo padomi izdevumu zviedru valodā, kam uzrakstīja arī pēcvārdu.

Nozīmīgs ir D.A. Lēbera ieguldījums un atbalsts vācbaltiešu kultūras tradīciju saglabāšanā. Savos pētījumos par vācbaltiešiem viņš vienmēr uzsvēris, cik būtiski valsts demokrātiskai attīstībai ir nodrošināt iespējas vēsturiskajām minoritātēm saglabāt savu nacionālo identitāti. Pēc D.A. Lēbera ierosmes dibināts vācbaltiešu – latviešu kultūras centrs "*Domus Rigensis*", kurš no 1992. gada darbojas viņa senču mājā – Mencendorfa namā Rīgā (viņš bija tā pēdējā pirmskara īpašnieka – Augusta Mencendorfa – mazdēls). 2005. gada 4. janvārī tur atklāts D.A. Lēbera memoriālais kabinets.

Apliecinot cieņu savam tēvam, D.A. Lēbers atbalstīja Senatora Augusta Lēbera fonda izveidošanu, kas savas darbības laikā deva lielu ieguldījumu Latvijas tiesību zinātnes attīstībā. Ar fonda un

ar D.A. Lēbera nesavtīgu finansiālu atbalstu izveidots Latvijas Augstākās tiesas Senāta muzejs, kā arī piešķirtas stipendijas vairākiem darbu autoriem tiesību zinātnē. Viens no viņa mūža pēdējiem darbiem arī veltīts tēva piemiņai: krājums "*No romiešu tiesībām līdz Hāgas konvencijām. Senatora Augusta Lēbera juridiskie atzinumi (1909–1939)*". (Rīga, LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2004.)

D.A. Lēbers bija mecenāts arī Latvijas Zinātņu akadēmijai, kurai ziedojis ievērojamas summas jauno zinātnieku un tādu projektu atbalstam, kas paredzēti Latvijas starptautisko attiecību un vēstures problēmu pētīšanai patiesības un godīguma garā. Viņam piešķirts LZA Goda mecenāta nosaukums.

Ar D.A. Lēbera gādību tika nodibinātas arī Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonda stipendijas, kuras tika piešķirtas pētījumiem Latvijas jauno un jaunāko laiku vēsturē.

Nenovērtējams ir D.A. Lēbera ieguldījums Latvijas bibliotēku fondu papildināšanā. Strādādams dažādās ārzemju augstskolās un pētniecības centros, viņš bija savācis grāmatu, periodisko izdevumu un npublicēto materiālu apjomīgu kolekciju. Šo savu bibliotēku 1995. gadā viņš uzdāvināja Latvijas Nacionālajai bibliotēkai (tā pašlaik pieejama LNB Parlamenta nodaļas lasītavā). 2001. gadā Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļai viņš uzdāvināja lielu daļu sava privātā arhīva.

Atbildot uz jautājumiem, kas viņu mudina atgriezties Latvijā, lasīt lekcijas, godināt sava tēva piemiņu, iesaistīties dažādos projektos, D.A. Lēbers sacīja: "Latvija ir mana dzimtene. Tādā garā mani vecāki mani ir audzinājuši."

Visi, kam bijusi iespēja tikt ar profesoru Lēberu personīgi vai klausīties viņa lekcijas, atminas viņu kā personību, kam visu mūžu bija svarīgs Latvijas liktenis. Savai dzimtenei Dītrihs Andrejs Lēbers deva visu, ko vien varēja. Viņam bija ko dot, un viņš to gribēja.

Literatūra

Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis Dītrihs Andrejs Lēbers. Biobibliogrāfija. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002.

Levits, E. Intervija ar Dītrihu Andreju Lēberu. Grām.: *Baltijas valstis likteņgriežos*. Politiskas, ekonomiskas un tiesiskas starptautiskās sadarbības problēmas uz XXI gadu simteņa sliekšņa. Rakstu krājums. Senatora Augusta Lēbera piemiņai un sakarā ar profesora Dītricha Andreja Lēbera 75 gadu jubileju. T. Jundža redakcijā. Rīga, 1998, 23.–38. lpp.

Ita Kozakēviča.

“Par jūsu un mūsu brīvību” Ita Kozakēviča

Ita Marija Kozakēviča (1955–1990) – filoloģe, sabiedriska darbiniece. Dzimusi 1955. gada 3. jūlijā Rīgā. Beigusi Rīgas 11. vidusskolu (1973) un LVU Svešvalodu fakultātes Franču valodas un literatūras nodaļu (1981). Strādājusi par tulkotāju, redaktori un žurnālisti. No 1988. gada novembra Latvijas Poļu kultūras biedrības (1990. gada janvārī pārdēvēta par Latvijas Poļu savienību) priekšsēdētāja, no 1988. gada decembra – Latvijas Nacionālo kultūras biedrību asociācijas priekšsēdētāja vietniece. No 1990. gada maija Latvijas Republikas Augstākās padomes Cilvēktiesību un nacionālo jautājumu komisijas priekšsēdētāja, Augstākās padomes Prezidija locekle. Tragiski gājusī bojā komandējuma laikā 1990. gada 28. oktobrī Itālijā.

1955. gada 3. jūlijā Rīgā poļa un latvietes ģimenē dzimušajai meitenei bija lemts kļūt par vienu no latviešu tautas un visas Latvijas garīgās atmodas simboliem, “Sievieti Latvijū” un Latvijā dzīvojošo poļu sabiedriskās dzīves vadītāju, kuras vārds uz mūžiem ierakstīts ne tikai šīs Latvijas nacionālās minoritātes, bet arī mūsu Dziesmotās revolūcijas vēsturē. Augot patriotiskā poļu ģimenē, Ita Kozakēviča uzskatīja sevi par polieti, taču nav apšaubāms, ka viņa saskaņā ar pašas trāpīgo vērtējumu bija cilvēks, kuras Tēvzeme bija Polija, bet Dzimtene – Latvija. Un viņas sirds bija atdota abām šīm zemēm. Abām – pilnā mērā un visa. Viņa bija poliete – karsta Latvijas un Polijas patriote.

1973. gadā beigusi Rīgas 11. vidusskolu (tagad Rīgas Franču licejs), kurā arī padomju varas laikā pastāvēja franču valodas specializācija, pēc tam studēja romāņu filoloģiju Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātē, kuru pabeidza 1981. gadā. Tālāk sekoja tulkotājas, redaktores un žurnālistes darbs vairākās izdevniecībās un redakcijās (lidz 1990. gada aprīlim – laikraksta “Daiļrade” redakcijā).

Jau studiju laikā Ita ar visu savu sirdsdegsmi iesaistījās Polijas draugu kluba “Polonēze” darbībā, būdama tā valdes locekle un darbojoties māksli-

nieciskās pašdarbības sekcijā. Kad 80. gadu sākumā Polijā sākās demokrātiskā “Solidaritātes” kustība, padomju režīma spiediena dēļ klubs bija spiests pārtraukt darbību, jo vietējie poļu patrioti demokratizācijas vēsmas Polijā uztvēra ar lepnumu, bet varas iestādes – ar bažām.

Sākoties Trešajai atmodai, I. Kozakēviča aktīvi iesaistījās notiekošajos procesos un drīz kļuva par vienu no tautas kustības līderēm. Turklāt šī darbība norisinājās vienlaikus divās plaknēs: Latvijas poļu un visu lojāli pret latviešu tautas atmodu noskaņoto nacionālo minoritāšu kustībā, kā arī vadošajā Trešās atmodas sabiedriskajā organizācijā – Latvijas Tautas frontē (LTF) un caur to – augstākajās likumdošanas varas struktūrās.

1988. gada rudenī sāka strauji veidoties Latvijā dzīvojošo tautību sabiedriskās organizācijas. Izveidojās arī Poļu kultūras biedrība, 6. novembrī I. Kozakēviča tika ievēlēta par tās priekšsēdētāju (1990. gada janvārī organizācija tika pārdēvēta par Latvijas Poļu savienību). Kopā ar saviem poļu domubiedriem viņa izveidoja LTF atbalsta grupu, bet 1988. gada decembrī tika ievēlēta par Latvijas Nacionālo kultūras biedrību asociācijas priekšsēdētāja vietnieci (viņa atteicās no priekšsēdētāja amata par labu totalitārā režīmā vistraģiskāk cie-

Laikabiedru liecības

Itas fenomens sakņojās viņas cilvēciskajās īpašībās – tāpēc arī Ita bija pieņemama visdažādākajiem sabiedrības slāņiem – kā latviešiem, tā nelatviešiem, gan Rīgā, gan tālu ārpus tās, mazpilsētās un laukos. Par Itas personību nebija nekādu diskusiju, cilvēki viņu uztvēra un pieņēma viennozīmīgi. Tāpēc arī šis godpilnais tituls – Sieviete Latvija. Ita tik tiešām bija fenomens.

Dzejnieks Armands Melnalksnis

Ita Kozakēviča bija mūsu Latvijas parlamenta garīguma simbols, mūsu gudrais, bet vienlaikus arī ļoti sievišķīgais prāts. Par ko tad iestājās Latvijas Republikas AP deputāte Ita Kozakēviča? Par cilvēku apziņas brīvību, cilvēka tiesībām, vienlīdzību, tautu brālību un vienlīdzību. Varētu pārskaitīt likumus un lēmumus, kurus AP ir pieņēmusi, pateicoties Itai Kozakēvičiai, bet, manuprāt, tas nav galvenais. Galvenais ir tas, ka viņa ik brīdi iestājās par cilvēcību un žēlsirdību. Es esmu domājis, ka Itas Kozakēvičas dzīve, viņas sabiedriskā darbība atbilst īsteni ticīga cilvēka ideālam. Ita nesludināja abstraktu cilvēku brālību, bet rūpējās par poļu kultūras un valodas attīstību Latvijā. Vienmēr uzsvēra, ka neviena tauta Latvijā nesaglabās savu nacionālo savdabību un mentalitāti, ja tā nelokāmi neiestāsies arī par latviešu tautas izdzīvošanu un tālāko uzplaukumu. Un atmiņā nāk Itas teiktais pagājušā [1989] gada 18. novembrī Nacionālajā teātrī, ka Tēvzeme viņai ir Polija, bet Dzimtene – Latvija.

Politīķis Anatolijs Gorbunovs

tušās tautas pārstāvim – Krimas tatāram Refatam Čebarovam). I. Kozakēviča piedalījās šīs organizācijas darbības pamattēžu izstrādāšanā. Viena no tām bija: nacionālās minoritātes varēs brīvi un netraucēti attīstīt savu kultūru tikai tad, kad latviešu tauta būs brīva un pilntiesīga noteicēja savā etniskajā dzimtenē, tāpēc minoritātēm ir jāatbalsta pamatnācija. Tūlīt pēc tam notikušajā Latvijas Tautu forumā viņa savā runā minēja poļu tautas 19. gadsimta cīņu laikā populāro lozungu “Par jūsu un mūsu brīvību”, un tas ātri kļuva populārs visā Latvijas sabiedrībā.

Sekoja ārkārtīgi spraigs posms Latvijas un arī Itas Kozakēvičas dzīvē. 1989. gadā viņa LTF II kongresā tika ievēlēta par organizācijas valdes locekli un kā LTF pārstāve kandidēja pirmajās brīvvalsts PSRS Augstākās padomes vēlēšanās Daugavpils rajonā. Kaut arī viņa netika ievēlēta, ar savu sirdsdegsmi, atklātību un pārliecību daudzajās tikšanās reizēs ar vēlētajiem jaunā sieviete pārliecināja arī daudzus no viņiem par LTF lietas taisnīgumu. Pēc uzstāšanās priekšvēlēšanu sapulcē padomju karaspēka daļā par viņu nobalsoja pat vairāk par simt karavīru.

1990. gada pavasarī notikušajās republikas Augstākās padomes vēlēšanās I. Kozakēviča kā LTF pārstāve Jēkabpils vēlēšanu apgabalā uzvarēja pārliecinoši.

Jaunievēlētās likumdošanas iestādes svarīgākais uzdevums bija Latvijas neatkarības deklarācijas pieņemšana. Kaut gan LTF vēlēšanās bija guvusi uzvaru, promaskaviskie neatkarības pretinieki centās to nepieļaut vai vismaz aizkavēt. Ita Kozakēviča 1990. gada 4. maijā parlamentā teica vienu no daudzajām runām, kurā spilgti apliecināja savu patriotismu, dziļo demokrātijas izpratni un vienlaikus – loģisku un faktiem pamatotu izpratni par vēsturisko brīdi. Cita starpā viņa teica: “[Vēlētāji] manā personā ir balsojuši par Latvijas neatkarības ideju un vienīgi par to. .. Tādēļ es uzskatu, ka tautas absolūtā vairākuma vārdā mēs esam tiesiski šo jautājumu lemt. .. Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika un demokrātiska republika tieši attiecībā pret nacionālajām minoritātēm.” (T. Jundzis (red.). *4. maijs. Rakstu, atmiņu, dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Rīga: Fonds “Latvijas Vēsture”, 2000. 624.–625. lpp.) Viņa runāja arī par Austrumeiropā notikušajiem demokratizācijas procesiem un Baltijas neatņemamo vietu tajos, aicinot balsot par deklarāciju. Kā zināms, Neatkarības deklarācija tika pieņemta, un, kad Ita Kozakēviča kopā

ar citiem deputātiem devās uz Brīvības pieminekli, ielās iznākušie pateicīgie cilvēki viņu burtiski apbēra ar ziediem.

Nedaudz vēlāk – 1990. gada jūnijā – Ita Marija Kozakēviča Cēsis tika ievēlēta par “Sievieti Latviju’90”. Savukārt Augstākā padome viņu ievēlēja par Cilvēktiesību un nacionālo jautājumu komisijas priekšsēdētāju un parlamenta Prezidija locekli. Strādājot šajā atbildīgajā amatā, deputātei nācās arī apmeklēt cietumus, kolonijas, bāriņu namus un slimnīcas. Visur viņa centās uzklaut cilvēkus, pa-

līdzēt viņiem. Komisijas vadītājam bija jālemj arī par noziedznieku apžēlošanu.

Vienlaikus I. Kozakēviča turpināja vadīt Latvijas Poļu savienību, ar visu sirdi ziedodamās poļu nacionālajai atdzimšanai, kā arī stiprināja neatkarību pasludinājušās, bet vēl to pilnībā neieguvušās Latvijas sakarus ar Poliju. Viņa kļuva par Austrumu poļu koordinācijas komitejas locekli, kļiedējot Latvijas neatkarības ienaidnieku izplatītos mītus arī ārzemēs. Milzīgu spēku prasīja šis darbs kopā ar pienākumiem parlamentā.

Latvijas Poļu savienības dibināšanas kongress. Rīga, 1990. gada janvāris.

Konkurss “Sieviete Latvija”. Cēsis, 1990. gada jūnijs.

I. Kozakēviča ziedošanās darbam Latvijas valsts un poļu tautas labā pilnībā, gandrīz neatvēlot laiku atpūtai.

1990. gada oktobrī viņa tika uzaicināta nolasīt referātu par poļu stāvokli Austrumeiropā un Padomju Savienībā Pasaules Poļu emigrācijas kongresā Itālijā, Romā. Referāts kā parasti bija spīdošs, vienlaikus dziļi emocionāls un sakņots fakts, nolasīts nevis no lapiņas, bet no galvas. Arī šoreiz I. Kozakēviča izmantoja izdevību pieminēt Baltijas valstu cīņu par neatkarību un iespējas, kuras tā dod Polijai un vietējiem poļiem. Sekoja kongresa dalībnieku ekskursija uz Tirēnu jūras piekrasti. 1990. gada 28. oktobrī, peldoties viļņainajā jūrā, neizturēja I. Kozakēvičas sirds, un viņa traģiski gāja bojā.

Itas Marijas Kozakēvičas bēres Rīgā 1990. gada 3. novembrī pārvērtās par plašu tautas manifestāciju, kurā tūkstošiem cilvēku pavadīja pēdējā gaitā vienu no spilgtākajām Latvijas Atmodas darbiniecēm. Viņa tika guldīta Miķeļa kapos. Uz kapa pieminekļa ir uzraksts: "Nenāciet raudāt, nāciet spēkus smelties. Latvija Tevi atceras." Šodien viņas vārdu nes Rīgas Poļu vidusskola, kuras sākotne meklējama 1989. gadā, kad lielā mērā ar Itas Kozakēvičas pūlēm Rīgas 3. vidusskolā tika atklāta poļu klase. Itas Kozakēvičas vārds uz mūžīgiem laikiem ir ierakstīts arī visas Latvijas valsts vēsturē. Ierakstīts pamatoti un pelnīti.

Literatūra

T. Jundzis (red.). *4. maijs. Rakstu, atmiņu, dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Rīga: Fonds "Latvijas Vēsture", 2000, 775 lpp.

Melnalksnis A. *Zvaigznei tikai stunda. Itas Kozakēvičas laiks*. Jūrmala, 2004, 239 lpp.

Jēkabsons Ē. *Poļi Latvijā*. Rīga, 1996, 168 lpp.

Autori

- Leons Astra** diplomēts inženieris, VAS “Latvijas valsts meži” padomes sekretārs.
- Egīls Baldzēns** filozofs un sabiedriska darbinieks. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības priekšsēdētāja vietnieks. Bijis Latvijas Republikas Saeimas deputāts (1998–2002).
- Ainārs Dimants** žurnālists un mediju pētnieks, *Dr. Phil.*, Biznesa augstskolas *Turība* Komunikācijas zinātņu katedras vadītājs, Mediju institūta valdes priekšsēdētājs. Bijis Eiropas Kustības Latvijā prezidents (1999–2003).
- Leo Dribins** vēsturnieks un etnopolitikas pētnieks, *Dr. hist.*, Latvijas Universitātes (LU) Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks.
- Dzintars Ērglis** vēsturnieks, *Dr. hist.*, LU Latvijas vēstures institūta pētnieks.
- Tatjana Feigmane** vēsturniece un etnopolitikas pētniece, *Dr. hist.*, Eiropas Parlamenta deputāta palīdzība.
- Ēriks Jēkabsons** vēsturnieks, *Dr. hist.*, LU Latvijas vēstures institūta pētnieks, LU Vēstures un filozofijas fakultātes Centrālās un Austrumeiropas vēstures katedras docents.
- Maija Kūle** filosofe, *Dr. habil. filoz.*, LU Filozofijas un socioloģijas institūta direktore, LZA akadēmiķe, LU profesore.
- Ilga Kreituse** vēsturniece, valsts un sabiedriskā darbiniece, *Dr. hist.*, Rīgas Stradiņa universitātes Politikas zinātnes katedras vadītāja. Bijusi Latvijas Republikas Saeimas deputāte (1993–1998), Saeimas priekšsēdētāja (1995–1996).
- Dainis Lemešonoks** diplomēts žurnālists, mediju eksperts.
- Imants Mednis** vēsturnieks, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes Latvijas vēstures katedras docents.
- Uldis Neiburgs** vēsturnieks, *Mag. hist.*, Latvijas Okupācijas muzeja pētnieks.
- Nadežda Pazuhina** kultūrvēsturniece, *Mag. art.*, Latvijas Kultūras akadēmijas doktorante. Baltijas Krievu institūta lektore.
- Jānis Rokpelnis** dzejnieks.
- Henrihs Soms** vēsturnieks, *Dr. hist.*, Daugavpils Universitātes Vēstures katedras vadītājs, asociētais profesors.
- Valters Ščerbinskis** vēsturnieks, *Dr. hist.*, Rīgas Stradiņa universitātes docents, Latvijas Valsts vēstures arhīva vadošais pētnieks.
- Signe Terihova** diplomēta juriste, VAS “Tiesu namu aģentūra” speciāliste, Latvijas Juristu biedrības Prezidija locekle.
- Arturs Žvinklis** vēsturnieks, *Mag. hist.*, LU Latvijas vēstures institūta asistents.

Attēlu avoti

11. lpp. Treijs, R. *Latvijas prezidenti. Latvijas valsts un ministru prezidenti (1918–1940)*. R., 2004.
12. lpp. V. Rīdzenieks: *Jānis Čakste. Ilustrēts piemiņas rakstu krājums*. R., 1928; Grīnbergs: *Jānis Čakste. Ilustrēts piemiņas rakstu krājums*. R., 1928.
13. lpp. K. Iltners: *Jānis Čakste. Ilustrēts piemiņas rakstu krājums*. R., 1928.
15. lpp. *Latvijas Vēstnesis*, 16.06.2004.
17. lpp. Treijs, R. *Latvijas diplomātija un diplomāti (1918–1940)*. R., 2003.
23. lpp. *Rainis*. R., 1965.
24. lpp. Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs.
26. lpp. *Rainis*. R., 1965.
27. lpp. Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs.
29. lpp. Šilde, Ā. *Valstsvīri un demokrāti*. Bruklina, 1985.
30. lpp. Zariņš, P. *Atmiņas kā bites zan un dzeļ...*. Tukums, 1998.
31. lpp. *Latvijas Brīvības cīņas 1918-1920*. Enciklopēdija. R., 1999.
33. lpp. J. Rieksts: LNB Baltijas Centrālā bibliotēka.
34. lpp. Roberts Johansons.
35. lpp. LNB Baltijas Centrālā bibliotēka.
37. lpp. J. Rieksts: Dribins, L. *Ebreji Latvijā*. R., 2002.
41. lpp. J. Rieksts: *Latvijas Otrās Saeimas deputāti*. Albums. R., 1926.
43. lpp. Turpat.
45. lpp. Bīskapa Jāzepa Rancāna fonds.
46. lpp. Turpat.
47. lpp. Turpat.
49. lpp. LSDSP. *Sociāldemokrāts*. Nr.11/12, 05.06.2004.
51. lpp. R. Briedis: LSDSP. *Sociāldemokrāts*. Nr.11/12, 05.06.2004. (Pārpublicēts no *Atpūta*, 1926.)
53. lpp. Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās Padomes vēstures nezināmās lappuses*. R., 2004.
54. lpp. Štuthofas koncentrācijas nometnes muzeja materiāli.
55. lpp. Auziņš, A. *Konstantīns Čakste*. R., 2004.
57. lpp. Muzejs “Ebreji Latvijā”.
58. lpp. Turpat.
59. lpp. Turpat.
61. lpp. *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki*. 1918. –1991. Biogrāfiska vārdnīca. R., 2003.
63. lpp. Treijs, R. *Latvijas diplomātija un diplomāti (1918–1940)*. R., 2003.
63. lpp. *Universitas*, 1974: Nr. 33.
65. lpp. Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs.
69. lpp. Rīgas Grebenščikova vecticībnieku draudzes arhīvs.
70. lpp. Turpat.
71. lpp. Turpat.
73. lpp. L. Astras ģimenes arhīvs.
74. lpp. Turpat.
75. lpp. Turpat.
76. lpp. Turpat.
77. lpp. Turpat.
79. lpp. K. Skujenieka ģimenes arhīvs.
80. lpp. Turpat.
81. lpp. Turpat.
87. lpp. J. Eiduks: Melnalksnis, A. *Zvaigznei tikai stunda*. Itas Kozakēvičas laiks. Jūrmala, 2004.
89. lpp. Melnalksnis, A. *Zvaigznei tikai stunda*. Itas Kozakēvičas laiks. Jūrmala, 2004.

Metodiskā daļa

Cienījamie kolēģi!

Jūsu rokās jauns palīgs skolotājam – metodisks līdzeklis Latvijas vēsturē. Ceram, ka tas līdzēs jums veiksmīgāk sagatavoties stundām un attīstīt skolēnu interesi par demokrātiskajām personībām Latvijas 20. gadsimta vēsturē. Domājam, ka šo grāmatu varēs izmantot vēstures, sociālo zinību, politikas skolotāji un klašu audzinātāji.

Kā izmantot grāmatu?

1. Grāmatā apkopoti apraksti par 19 personībām Latvijas vēsturē. To autori ir sabiedrībā pazīstami vēsturnieki un sabiedriski darbinieki. Tādējādi skolēniem paveras iespēja gan iegūt jaunu informāciju par 20. gadsimta vēsturiskām personībām, gan priekšstatu par mūsdienu vēstures pētnieku veikumu.
2. Pēc katras biogrāfijas ir neliela bibliogrāfiska uzziņa, lai skolēni varētu papildus grāmatas tekstam izstrādāt paši savu pētījumu par kādu no personībām. Bibliogrāfiskās uzziņas palīdzēs veikt gan projekta darbu individuāli un arī grupā, gan uzsākt zinātniskās pētniecības darbu.
3. Metodiskajā daļā parādīts, kādas zināšanas, prasmes un attieksmes skolēns varēs iegūt, izmantojot metodisko līdzekli Latvijas vēsturē.
4. Skolotājiem piedāvājam dažus ieteikumus ikdienas darbam.
5. Idejas, kas radīsies praktiskajā darbā, aicinām sūtīt uz Vēstures skolotāju biedrību. Tās ievietosim mūsu mājas lapā www.vsb.lv.

I Aplūkosim, kā metodiskais līdzeklis ļaus efektīvāk sasniegt Valsts pamatizglītības standarta vēsturē izvirzītās prasības!

Valsts pamatizglītības standarta prasības	Kā šī grāmata veido zināšanas, prasmes un attieksmes
1. Zināšanas un izpratne. Zina un izprot Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures posmus.	Papildina zināšanas par 19 ievērojamām personībām Latvijas 20. gadsimta vēsturē un viņu veikumu.
2. Vēstures pētīšana un interpretēšana.	Rāda cilvēku rīcības cēloņus pagātnē, skaidro, kāpēc viņi tā rīkojušies. Analizē latviešu un Latvijas nacionālo un etnisko minoritāšu kultūras mijiedarbības piemērus. Mēģina atainot cilvēku uzvedību sabiedrībā dažādos laikos; rāda, kā cilvēki rīkojušies, nonākot dažādās situācijās un apstākļos.
3. Sevis kā vēstures procesa dalībnieka apzināšanās.	Skolēns, iepazīstoties ar tekstu, var izprast, ka jebkuram cilvēkam, arī skolēnam, ir un būs iespēja zināmā mērā ietekmēt vēstures gaitu. Skolēni gūst pieredzi analizēt kādas vēsturiskas personas sasniegumus vai neveiksmju cēloņus. Skolēni var iztēloties, kā viņi paši būtu rīkojušies šīs personas vietā. Skolēni spēj izprast, ka vecākās paaudzes cilvēku dzīvesstāsti ir vēstures avots. Skolēni intervē laikabiedrus, salīdzina dažādu cilvēku atbildes un stāstus, izvirza pieņēmumus, salīdzina tos ar mācību grāmatā sastopamajiem tā laika vērtējumiem.

II Ko un kā runāt par personības lomu vēsturē?

20. gadsimtā kardināli mainījušies priekšstati par vēstures vietu sabiedrībā. Visa gadsimta garumā un it sevišķi kopš 70.–80. gadu mijas Eiropā, kā arī ASV notiek sarežģīts un pretrunīgs “jaunās” vēstures veidošanās process – vēstures zinātne pārdzīvo dziļu iekšējo transformāciju. 80.–90. gadu žurnālos “*History and Theory*”, “*American Historical Review*”, “*Past and Present*” u.c. tika diskutēts par vēstures zinātnes nākotni – tika izvirzītas jaunas koncepcijas un jautājums par dziļāku “ieskatīšanos” vēsturē. Tas vainagojās ar to, ka sociāli strukturālo vēsturi papildina sociāli kulturālā vēsture. Proti, vēsturnieki savos pētījumos atsakās no valsts politikas un globālo sabiedrisko struktūru un procesu pētīšanas un arvien vairāk pievēršas tā saucamajai mikrovēsturei, kuras uzmanības centrā ir cilvēks vai cilvēku grupa ar viņu ikdienas interesēm, uzskatiem, pasaules redzējumu. Tādējādi pētnieks patiesi tuvinās citu laikmetu cilvēkiem, mēģinot izprast viņu reālo iedarbību uz vēstures procesa gaitu. Par vēsturnieka galveno uzdevumu kļūst centieni atklāt daudzās un daudzveidīgās saiknes starp personām, kas darbojās vēsturē. Tas savukārt dod iespēju atklāt vēstures procesu subjektīvo pusi, ieraudzīt tajos cilvēku lomu. Nav cilvēka ārpus vēstures, taču vēsture ir reāla tikai cilvēkā. Tādēļ kļūst svarīgi runāt nevis par kaut kādu anonīmu “tautu”, bet gan aprakstīt un izanalizēt konkrētu cilvēku (vai cilvēku grupu), noteiktas kultūras nesējus, to, kā viņi uztver notiekošo, viņu darbību. Tātad sabiedriskie procesi, no vienas puses, ir ekonomisko, sociālo un politisko struktūru mijiedarbība, bet, no otras puses, šajās struktūrās aktīvi darbojošos cilvēku, kuri piedalās to veidošanā un bieži vien pārveidošanā, uztvere un interpretācija.

Jauns skatījums uz cilvēka vietu vēsturē skar arī tādu problēmu kā personības loma vēsturē, proti, tas maina priekšstatu par personību kā tādu. Personības loma vēsturē nav vis nepārprotama, bet gan daudzšķautņaina, tādējādi jautājuma risināšana prasa ievērot daudzus nosacījumus.

Pirmkārt, jāvienojas, ko mēs saprotam ar jēdzienu *personība*. Definējumu ir diezgan daudz – gan psiholoģijā un pedagoģijā, gan socioloģijā, gan sociālajā psiholoģijā. Runājot par personības lomu vēsturē sistēmā *personība – sabiedrība – personība*, atzīmēsim, ka **personība** ir jebkurš cilvēks (ne tikai izcilais un neparastais), kas izpaužas sabiedriskajos sakaros, sociālajos institūtos (sociālajā dzīvē), kultūrā kopumā. Tātad nekas cilvēcisks, proti, konkrētā cilvēka emocijas, rakstura īpašības, uzskati u.tml., netiek izslēgts. Bet personība kā tāda (kas izriet no definējuma) izpaužas jeb realizējas sabiedrībā, tādējādi svarīgas ir tās individualitātes īpašības, kuras ir nepieciešamas sociālajā dzīvē. Tātad: a) personība – tas ir jebkurš cilvēks (ne tikai izcilais), tā ir sabiedriska būtne, apzinīgs sociālās dzīves subjekts; b) jebkurai personībai, ne tikai izcilai, var būt raksturīga individualitāte, proti, tas, kas atšķir šo personību no citām.

Otrkārt, par personību (kā redzams no personības definējuma) nevar runāt “ārpus” sistēmas *personība – sabiedrība*. Daudzus gadu desmitus socioloģija, vēsture, citas zinātnes ignorēja personības autonomijas, individualitātes problēmu. Personība tika skatīta kā sabiedrisko attiecību, sociālo lomu kopums, tādējādi atgādinot sabiedrības individuālo projekciju. Šajā sakarā personības aktivitāti, autonomiju, intereses un idejas uztvēra kā kaut ko sekundāru, pilnībā atkarīgu no viņas dzīves vietas, kultūras. Visas cilvēku darbības bija parādītas kā adaptācija, pielāgošanās apstākļiem, atdarināšanas centieni. Mūsdienās situācija ir mainījusies: personību vairs neuztver tikai kā sabiedrisko attiecību, sociālo lomu atveidojumu, bet uzsver personības aktīvo darbību, piepildot savus mērķus sociumā, ņemot vērā personības pašizjūtas. Bet pielāgošanās videi šajā gadījumā ir tikai mirklis, kurš pakļauts personības pašrealizācijas uzdevumiem. Tādā gadījumā personības autonomija un arī atbildība izpaužas kā sabiedrības piedāvāto nosacījumu, prasību uztveres un apzināšanas, arī kā savu sociālo lomu realizācijas process.

Personības loma vēsturē ir ļoti sarežģīta un pretrunīga problēma. Ieskatoties vēsturē, šajā sakarā rodas daudz jautājumu. *Kādēļ vienas personības var ietekmēt sabiedrības dzīvi, bet citām tas nav pa spēkam? Kādi faktori tajā vai citā gadījumā ir bijuši noteicošie? Kāpēc dažreiz vēsturē ļoti liela loma ir nožēlojamām personībām? Kādēļ vienas idejas viegli īstenojas sabiedrībā, turpretī citas, noteiktā brīdī pat aktuālas, cieš sakāvi?* Ne mazāk svarīgs ir arī šāds jautājums. *Vai kāda personība spēj kļūt par patstāvīgu, sabiedrību ietekmējošu faktoru tādēļ, ka labi izprot lietas, vai personība tikai realizē jau sabiedrībā briešošu?*

Kas būtu jāievēro, runājot par problēmu “Personības loma vēsturē”?

1. Kā atzīmē pētnieki (par to jau tika runāts iepriekš), jautājums viennozīmīgi izskatāms tikai sistēmas *personība – sabiedrība* kontekstā, divos savstarpēji saistītos aspektos: a) ir nepieciešams izprast konkrētās sabiedrības sociālo dzīvi, proti, kā notiek mijiedarbība *personība – sabiedrība*, cik lielā mērā sabiedriskās institūcijas atspoguļo personības intereses; b) noskaidrot, kā personība spēj sadarboties ar citiem sociuma pārstāvjiem, cik lielā mērā spēj realizēt savu neatkarību un kā sabiedriskie institūti spēj ietekmēt personības dzīvi.
2. Jāņem vērā “situācijas faktors”, kurš iekļauj: a) vides īpatnības, kurā darbojas personība (sociālā struktūra un politiskā sistēma, informācijas telpa, tradīcijas, pastāvošie uzskati, vērtības utt.); b) sabiedrības stāvoklis konkrētajā brīdī (stabils, satraukumu periodi utt.); c) pašas personības dzīves pieredze, uzskati, pasaules redzējums, rakstura īpašības.

Vienlaikus jāievēro, ka jebkura personība ir sava laika radījums un nes sevī šī laika zīmes, kas sakausējas kopā ar pašas īpašībām. Personības rīcību un domu gājumu var koriģēt daudz dažādu situāciju, nejaušību. Arī sabiedrības organizācijas veidi ir dažādi, tāpēc iespējamās dažādas personības izpausmes formas.

Tātad atkarībā no dažādiem apstākļiem un nosacījumiem, kā arī no pētāmā laika, telpas un personības individuālām īpašībām personības loma vēsturē var būt dažāda.

Tomēr neviens cilvēks nespēj kardināli mainīt sabiedrības dzīvi, ja pašā sabiedrībā nav tam priekšnosacījumu, jo personība vienmēr izpaužas konkrētajos apstākļos un darbojas to uzdevumu un nosacījumu ietvaros, kas vērsti uz viņu pašu un tām grupām sabiedrībā, ar kurām personība sevi saista. Tā kā personības nedarbojas vakuumā, bet veidojas noteiktā vidē, tad arī jau esošās, pārmantotās attiecības, pārveidojoties cilvēkā, sabiedrībā, pēc tam kļūst par svarīgu nosacījumu viņa spēju iedarbībai uz to. Ja sabiedrība

ir nobriedusi pārmaiņām, personība ir spējīga paātrināt vai, tieši pretēji, aizkavēt problēmu risinājumu, var piešķirt lēmumiem citas īpatnības, iedarbīgi vai neveiksmīgi izmantot dotās iespējas. Tātad pastāv arī jautājums par personības lomas **iespēju robežām**.

No teiktā izriet, ka nozīmīga (sakarā ar personības lomu) ir **labvēlīga momenta** esamība: noteikti apstākļi “pieprasa” noteiktas personības, proti, laika izaicinājumam ir vajadzīga adekvāta atbilde no cilvēkiem. Nepareizi, domājams, būtu piekrist priekšstatam, ka “izcili” laikmeti rada izcilas personības (proti, ka personības rodas kā pēc pasūtījuma). Drīzāk jau noteiktos brīžos personību spēks, to individuālās īpašības, atbilstība savai lomai ir svarīgs, bieži pat noteicošs faktors. Sevišķi palielinās personības loma laikmeta lūzumu periodos. Un pretēji – vai vienmēr atrodas cilvēki, kas spēj izmantot laika tendences? Un kas būs šie cilvēki? Šajā gadījumā, vērtējot kādas personības nozīmi, rodas vēlme jautāt, vai kāds cits varētu (un kā) izmantot esošos apstākļus, veicot to pašu uzdevumu?

Jāatzīmē arī, ka personības spēks bieži izpaužas ne pats par sevi, bet atkarībā no tā, kā personība spēj pārstāvēt kādas sabiedrības grupas. Tas nekādā ziņā neizslēdz faktu, ka nozīmīgās problēmas risinājuma “kvalitāte” ir šī cilvēka personīgo uzskatu un priekšstatu ietekmēta.

Kopumā var secināt, ka cilvēks ar savu esamību kā tādu, ar savām idejām, vietu sabiedrībā un personiskajām īpašībām, ar darbību vai bezdarbību, tieši vai netieši, ar nejausībām, tam visam savijoties kopā ar laikmeta īpatnībām, savas dzīves laikā un arī pat pēc nāves var ietekmēt sabiedrības dzīvi kā tagadnē, tā arī nākotnē.

Vēsture un personība, demokrātija un personība nav viens un tas pats. Jārūnā par to, ko var uzskatīt par demokrātiju veicinošu personību. Ne vienmēr politiķi, kurš deklarē demokrātijas principus, pēc savas būtības var uzskatīt par demokrātu vārda pilnā nozīmē. Savukārt vienkāršais, no lielās politikas tāls cilvēks savā rīcībā var veicināt demokrātijas principu stiprināšanu reālajā dzīvē. Pie demokrātiju veicinošām personībām varētu pieskaitīt tās personības,

- kas spēj būt “solī priekšā”, kas ir patstāvīgas domāšanā un rīcībā;
- kuras raksturo ne tikai runas, bet arī konkrēti darbi demokrātijas veicināšanā, personīgā un sociālā atbildība;
- kuras ir orientētas uz cilvēku kā tādu neatkarīgi no tā sociālās, nacionālās vai citas piederības;
- kurām raksturīga spēja saprast un pieņemt citu.

III Piedāvājam atgādni skolēnam “Kā raksturot personību”

ATGĀDNE SKOLĒNAM

I Dati par personību

1. Dzīves gadi.
2. Izglītība.
3. Izcelsme.
4. Būtiski biogrāfijas fakti.
5. Apstākļi, kas ietekmēja personības uzskatu, pārliecības veidošanos.

II Personiskās īpašības (intelektuālās, rakstura iezīmes, uzvedības maniere)

III Darbības veidi (kādā jomā/ jomās darbojies)

IV Paveiktais

V Darbības vērtējums – laikabiedru, mūsdienu, skolēna personiskais

Analizējot kādas personības (piemēram, Ž. Lipkes, M. Nuroka, Z. Meierovica, P. Šīmaņa u.c.) izšķiršanos sarežģītā situācijā, skolēnam būtu jānoskaidro, kas noteica cilvēka izvēli. Lai palīdzētu, skolēnam var uzdot šādus jautājumus.

1. Kādas bija izvēles iespējas?
2. Kādi faktori (subjektīvie, objektīvie) noteica personības izvēli?
3. Kādi bija personības rīcības motīvi? Kas noteica izvēli/ izšķiršanos (ārējie apstākļi, intereses, domas, emocijas, morāle/ tikumiskās īpašības)?
4. Kā personības rīcība ietekmēja situāciju/ politiku/valsts un cilvēku likteņus?

IV Ieteikumi darbam

Personība	Mācību priekšmets	Jautājumi materiāla apguvei	Piezīmes
J. Čakste.	Vēsture, civilzinības, politika.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kur J. Čakste ieguva pirmo politiskās darbības pieredzi? 2. Kādi fakti liecina, ka J. Čakste, pildot Valsts prezidenta pienākumus, spēja norobežoties no politisko partiju interesēm? 3. Kāpēc J. Čaksti varam uzskatīt par demokrātu? 4. Kāpēc J. Čaksti varam uzskatīt par tiesiskas valsts aizstāvi? 5. J. Čakstes bērēs 1927. gada martā piedalījās ap 150 000 pavadītāju. Kāpēc, tavuprāt, tik daudz cilvēku pavadīja Valsts prezidentu pēdējā gaitā? 6. Kāpēc 1998. gadā Šveicē Brīvības hallē pasaules 100 demokrātu vidū iekļāva arī J. Čaksti? Sameklē argumentus tekstā! 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Klasē ieteicams noskatīties videofilmu par J. Čaksti. 2. Var sarīkot ekskursiju uz Meža kapiem, kur apglabāts J. Čakste (pieminekļa autors K. Jansons) un Z. Meierovics (Ž. Smiltnieka piemineklis). 3. Noskaidrot, kādu simbolisku nozīmi J. Čakstes kapavieta ieguva padomju režīma gados. 4. Apmeklējiet Latvijas Kara muzeju un papildiniet savas zināšanas par valsts izveidi Latvijā un tās pirmajiem valstsvīriem!
M. Valters.	Vēsture, politika, audzināšanas stundas.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kā M. Valters praktiski veicināja neatkarīgas Latvijas valsts idejas attīstību un valsts proklamēšanu? 2. Raksturo M. Valtera diplomātisko darbību! 3. Kādas prasmes un rakstura īpašības M. Valteram palīdzēja, darbojoties ārpolitikā? 4. Kā M. Valters aizstāvēja Latvijas valsts intereses, darbojoties Tautu Savienībā? 5. Kā M. Valters pēckara periodā aktualizēja Baltijas valstu neatkarības jautājumu? 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kādas rakstura iezīmes nepieciešamas valstsvīram? 2. Kas ir izcils valstsvīrs? 3. M. Valters – izcils Latvijas valstsvīrs un demokrāts. 4. M. Valters – liels demokrāts, tāpēc arvien vēl īsti neizprasts.
Z. Meierovics.	Vēsture, politika, audzināšanas stundas.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ko Z. Meierovics paveica, lai nodibinātu neatkarīgu Latvijas valsti? 2. Kā Z. Meierovics panāca LPNP atzīšanu <i>de facto</i>? 3. Raksturo Z. Meierovica darbību, lai panāktu Latvijas valsts atzīšanu <i>de iure</i>! 4. Kādas rakstura iezīmes palīdzēja viņam veiksmīgi darboties ārpolitikā? 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kas kopīgs un atšķirīgs Latvijas dibināšanas un neatkarības atjaunošanas idejas ģenēzē? 2. Kuru atjaunotās LR politiķi tu varētu raksturot kā “diplomātu ar zelta spalvu”?

Rainis.	Vēsture, literatūra.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kādas personības īpašības Rainis uzskatīja par nozīmīgām? Kāpēc? 2. Kādas bija Raiņa atziņas par tautu, nāciju un valsti? 3. Kādi bija Raiņa politiskie uzskati? 4. Ko Rainis paveica, būdams politiķis? 	<p>Tēma apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rainis – eiropēiskā virsotne Latvijā un latviskā gara virsotne Eiropā.
P. Kalniņš.	Vēsture.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kā P. Kalniņu raksturo laikabiedri? 2. Atrodi tekstā argumentus laikabiedru raksturojumam par P. Kalniņu! 3. Kādas rakstura iezīmes palīdzēja P. Kalniņam pildīt valstsvīra pienākumus? 4. Paskaidro, kāpēc 1934. gada 15. maija apvērsuma laikā viņu arestēja? Savu viedokli pamato ar faktiem no teksta! 	<p>Tēma apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kā tu skaidrotu P. Kalniņa teikto: “Bez demokrātijas nebūs Latvijas”?
M. Nuroks.	Vēsture, civilzinības, audzināšanas stundas.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kādas problēmas parlamentā centās risināt M. Nuroks? 2. Kā starptautiskos forumos/ pasākumos M. Nuroks vērtēja un skaidroja Latvijas politiku minoritāšu jautājumos? 3. Kā M. Nuroks vērtēja K. Ulmaņa apvērsumu? 4. Kāpēc čeka arestēja M. Nuroku? 5. Kā izdevās panākt, ka M. Nuroku atbrīvoja no apcietinājuma? 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. “Sargāsim visi kopā savu demokrātisko republiku.” 2. Mazākumtautības neatkarīgajā Latvijā 1918.–1940. g.
J. Rancāns.	Vēsture.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kādas valodas prata J. Rancāns? 2. Kāpēc valodu prasme bija svarīga? 3. Kā valodu prasme palīdzēja J. Rancānam veidot starpvalstu attiecības? 4. Kāda bija J. Rancāna attieksme pret K. Ulmaņa 1934. gada 15. maija apvērsumu? 5. Kāda bija J. Rancāna attieksme un rīcība nacistu okupācijas laikā? 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Visu četru saeimu deputāta paveiktais Latgales labā. 2. J. Rancāna viedoklis par agrārās reformas īstenošanu.
K. Čakste.	Vēsture.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Analizē papildinformāciju par Latvijas Centrālo padomi (LCP)! <ul style="list-style-type: none"> • Kāds bija LCP dibināšanas mērķis? • Ko tās dalībnieki gribēja panākt? • Kāpēc nacisti uzsāka represijas pret LCP dalībniekiem? • Kā nacisti izrēķinājās ar LCP dalībniekiem? 2. Kāda, tavuprāt, bija LCP nozīme? 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kā mēs (skolēni, sabiedrība) vērtējam LCP darbību no mūsdienu viedokļa? 2. Apmeklējiet Latvijas Okupācijas muzeju un iepazīstieties ar LCP un K. Čakstes darbību!

Ž. Lipke.	Vēsture, audzināšanas stundas.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kā izglābtie cilvēki raksturoja Ž. Lipki? 2. Kas pamudināja Ž. Lipki glābt ebrejus? 3. Kādām rakstura iezīmēm bija jābūt cilvēkam, lai nacistu okupācijas laikā uzdrošinātos glābt ebrejus? 4. Kā nacistu un padomju okupācija ietekmēja Ž. Lipkes ģimenes likteni? 5. Kā ebreju tauta pateicas glābējiem? 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kāpēc Ž. Lipki dažreiz dēvē par Latvijas Vallenbergu? 2. Vai tev pietiktu drosmes glābt cilvēkus no nāves? 3. Apmeklē muzeju “Ebreji Latvijā” un uzzini arī par citiem ebreju glābējiem!
Z. Mauriņa.	Literatūra, filozofija, kultūras vēsture, audzināšanas stundas.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kādi likteņa pavērsieni un rakstura īpašības Mauriņu padarīja par nozīmīgu rakstnieci – humānisma un demokrātijas aizstāvi? 2. Kādas vispārcilvēciskās vērtības aizstāv Z. Mauriņa? 3. Kas, pēc Z. Mauriņas domām, ir hiperdemokrātija? 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kāda ir izcilas literatūras loma demokrātiska cilvēka veidošanā? 2. Kāpēc Z. Mauriņu var pieskaitīt pie demokrātijas veicinošām personībām Latvijas vēsturē?
G. Astra.	Vēsture, audzināšanas stundas.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kāpēc PSRS varas iestādes G. Astru vairākkārt arestēja un tiesāja? 2. Kas bija disidenti un disidentu kustība? 3. Kādas bija nometnēs ieslodzīto cīņas formas pret administrācijas patvaļu un PSRS politiku? 4. Kā cilvēku ietekmēja nometnē pavadītie gadi (raksturs, pārliecība, veselība)? 5. Kā atjaunotajā Latvijas Republikā tiek saglabāta G. Astras piemiņa? 	<p>Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Izlasi G. Astras <i>pēdējo vārdu</i> tiesā 1983. gada 19. decembrī! 2. Kā šis dokuments ietekmēja cilvēku uzskatus? 3. Kā mūsdienās vērtējam G. Astras teikto? 4. Kas, tavuprāt, bija varonība padomju režīma apstākļos? 5. Apmeklējiet Latvijas Okupācijas muzeju un iepazīstieties ar izsūtīto cilvēku dzīvi padomju režīma gados!

K. Skujenieks.	Vēsture, literatūra, audzināšanas stundas.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kādas K. Skujenieka rakstura iezīmes minētas tekstā? 2. Kādas rakstura iezīmes K. Skujeniekam ieaudzināja vecāmamma? 3. Sameklē dzejoļus, par kuriem K. Skujenieku notiesāja! Ko bīstamu šajos dzejoļos tolaik saskatīja padomju vara? 4. Izpēti mācību grāmatas tekstu un noskaidro: <ul style="list-style-type: none"> • kādi bija tā laika PSRS valstsvīri, • kas bija LPSR pirmās personas, • kādas bija politiskā režīma iezīmes? 5. Sameklē kartē, kur atradās Mordovijas <i>lēģeris</i>! Kādi bija sadzīves apstākļi nometnēs? Kā dzīve nometnē varēja ietekmēt cilvēku? 6. Ko K. Skujenieks apguva, atrodoties Mordovijas <i>lēģerī</i>? 7. Sameklē tekstā argumentus viedoklim, ka K. Skujeniekam ir izveidojusies mīlestība uz tautām un valodām! 	<p>I Oficiālais tiesas formulējums bija: Skujenieks Knuts, 1936, Rīga, 17.04.62. Glabāja un izplatīja pretpadomju literatūru. 1956.–1960.g. uzrakstīja pretpadomju satura dzejoļus “Asiņainā ābele”, “Propaganda” un “Lirika”, kurus pēc tam izplatīja. 1961. g. rudenī Rīgā nodibināja sakarus ar pretpadomju pagrīdes organizācijas dibinātāju D. Rijnieku.” (No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986: Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 699. lpp.</p> <p>II Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. K. Skujenieks – godavīrs un intelektuālis. 2. Uzaiciniet K. Skujenieku uz tikšanos!
D. A. Lēbers.	Vēsture, civilzinības, politika.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sameklē faktus, kas liecina, ka D. Lēbers jau pirms Trešās atmodas aizstāvēja latviešu un Latvijas valsts intereses? 2. Kā D. Lēbers atgādināja pasaules valstīm, ka Latvija ir okupēta? 3. Kā D. Lēbera dzīvi ietekmēja Molotova–Ribentropa pakts? 4. Kā D. Lēbers vērtēja K. Ulmaņa autoritāro režīmu? Atbildei sameklē vismaz trīs argumentus! 5. Raksturo D. Lēbera nopelnus Trešās atmodas laikā! 6. Kā D. Lēbers veicinājis tiesiskuma nostiprināšanos atjaunotajā Latvijas valstī? 7. Kāds ir D. Lēbera devums vēsturiskās minoritātes – vācbaltiešu – kultūras tradīciju saglabāšanā? 8. Kas liecina, ka D. Lēbers bija Latvijas patriots? 	<p>I Personības veikumu var analizēt no šādiem aspektiem</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zinātniskā darbība trimdā. 2. Vācbaltiešu kultūras saglabāšana. 3. Darbība Trešās atmodas laikā. 4. Paveiktais atjaunotajā neatkarīgajā Latvijas valstī. <p>II Tēmas apspriešanai</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kā cilvēks, dzīvodams ārpus dzimtenes, var tai palīdzēt? 2. Kā un kāpēc D. Lēbers saglabāja uzticību Latvijas valstij? Vai D. Lēbers bija Latvijas valsts patriots?

I. Kozakēviča.	Vēsture, audzināšanas stundas.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ko I. Kozakēviča paveica, lai atjaunotu nacionālo kultūras biedrību darbu? 2. Raksturo I. Kozakēvičas darbību Latvijas Tautas frontē un LR Augstākajā padomē! 3. Kādas viņas rakstura iezīmes palīdzēja politiskajā darbībā? 	Tēma apspriešanai <ol style="list-style-type: none"> 1. Kāpēc tieši I. Kozakēviču 1990. gadā ievēlēja par "Sievieti Latviju '90"?
----------------	--------------------------------	---	---

V Ieteikumi skolēnu patstāvīgajam darbam

Apraksts

Apraksta veidošana ir vienkāršāks uzdevums, un to var uzdot arī kā mājas darbu, kuru vērtē 10 ballu skalā. Skolotājs norāda, ka līdztekus tekstam par personību skolēnam jāiepazīstas ar vismaz vienu vai diviem papildliteratūrā norādītajiem darbiem. Aprakstu var veidot 9. klases skolēni vēsturē vai arī audzināšanas stundu laikā kā nodarbību ciklu par personībām Latvijas vēsturē. Ja aprakstu veidot uzdod sociālo zinību skolotājs, tad skolēni var akcentēt kādu noteiktu personības darbības virzienu vai aspektu.

Izmantojot personību dzīvesstāstu, tu vari sagatavot interesantu aprakstu par kādu no viņiem.

1. Lai izveidotu aprakstu, izpēti un noskaidro:

- datus par personību (dzīves gadi, izglītība, izcelsme);
- vēsturisko fonu/ laikmetu, kad viņš dzīvojis un darbojies;
- paveikto;
- laikabiedru, vēsturnieku vērtējumu;
- ko pati personība saka par sevi un savu veikumu;
- kā tu viņu vērtē.

2. Uzraksti vienu A4 lappusi garu aprakstu un norādi arī izmantoto literatūru!

3. Ja darbs tiek veidots vēsturē, tad skolotājs aprakstu vērtē pēc šādiem vērtēšanas kritērijiem:

- saturs (2);
- precīza vēstures jēdzienu lietošana (1);
- faktu atlase (2);
- viedokļu atlase (2);
- personiskais vērtējums un tā pamatotība (2);
- valoda (1).

4. Tavu uzstāšanos klasesbiedri var vērtēt pēc šādiem parametriem

Uzstāšanās saturs:

- a) tēmas pārzināšana;
- b) spēja pārliecināt;
- c) spēja secināt un argumentēt.

Kopā 6 punkti.

Uzstāšanās maniere:

- c) runa, žesti;
- d) prasme atbildēt uz jautājumiem.

Kopā 4 punkti.

Veiksmīgi izdevās...

Ja citiem skolēniem nav jautājumu, tad jājautā skolotājam. Katram skolēnam, klausoties klasesbiedra uzstāšanos, jāmeklē pozitīvais.

5. Pārspriedums/ eseja

Skolēni var rakstīt esejas.

Piedāvājam dažas eseju/ pārspriedumu tēmas.

- Būt Cilvēkam nozīmē apzināties, ka katrs ķieģelis, ko tu iemūrē, palīdz celt pasauli.
/A. de Sent-Ekziperī/
- Būt par cilvēku nozīmē ne tikai apgūt zināšanas, bet arī darīt nākamām paaudzēm to, ko iepriekšējās darīja mums.
/G.K. Lihtenbergs/
- Intelektuāli izaudzināt cilvēku, neizaudzinot viņu garīgi, nozīmē izaudzināt draudus sabiedrībai.
/T. Rūzvelts/
- Cilvēku darbi – vislabākie viņu domu tulki.
/Dž. Loks/
- Mazs cilvēks arī uz kalna mazs, milzis liels arī bedrē.
/M. Lomonosovs/
- Patiesi dziži cilvēki vienmēr ir vienkārši: viņu izturēšanās ir nemākslota un nepiespiesta.
/F.M. Klīngers/
- Jo lielāks cilvēks,
Jo vairāk viņš cīnās
Par jaunu cilvēku
Sevī.
/O. Vācietis/

Aplūkojiet tēmas apspriešanai! Vairākas no tām var izmantot kā eseju tēmas.

DISKUSIJA

KĀ RĪKOTIES APDRAUDĒTAS DEMOKRĀTIJAS SITUĀCIJĀ?

Vairākas no šajā krājumā aplūkotojām personībām piedzīvojušas 1934. gada 15. maija valsts apvērsumu. Sarīkojiet klasē diskusiju par cilvēku rīcību nelikumīga apvērsuma situācijā!

1. Lai sagatavotos diskusijai, kopīgi **izpētiet** sešu personību pieredzi. Sadalieties grupās pa seši! Piemēram, ja klasē ir 30 skolēni, izveidojiet 5 grupas. Sadaliet pētāmās biogrāfijas un izlasiet katrs vienu, aizpildot attiecīgo aili darba lapā. Apspriedieties ar citiem, kas pēta to pašu personību. Pēc tam kopā ar grupas biedriem aizpildiet tabulu (sk. paraugu 104. lpp.)!

2. **Vienojieties** par diskusijas noteikumiem. Izmantojiet paraugu vai veidojiet savus noteikumus.

- Diskusijai ir vadītājs – skolotājs.
- Uzstāšanās notiek organizēti, t.i., runāt drīkst tad, kad vadītājs devis vārdu.
- Diskusijas dalībnieki nedrīkst pārtraukt citus runātājus. Uzstāšanās laika beigas paziņo diskusijas vadītājs.
- Katram diskusijas dalībniekam ir vienādas tiesības, līdz ar to arī vienāds uzstāšanās laiks.
- Visi viedokļi ir vienlīdz nozīmīgi, kamēr tie ir pamatoti.
- Diskusijas dalībnieki drīkst mainīt viedokli diskusijas laikā.

3. **Sarīkojiet** klasē **diskusiju** par šādiem jautājumiem.

- Vai 1934. gada 15. maija apvērsums ietekmēja cilvēku uzskatus? Kā?
- Kā personības reakcija uz apvērsumu saistīta ar viņa izglītību un līdzšinējo sabiedriskās darbības pieredzi?
- Kas ietekmēja laikabiedru rīcību apvērsuma laikā un noteica tā vērtējumus pēc tam?
- Kuras aplūkojamās personības rīcība tev ir vissimpātiskākā? Kāpēc?
- Kā, tavuprāt, būtu jārikojas situācijā, kad likumīgā vara tiek gāzta?

IEVĒRO!

- Diskusijas mērķis ir atrast pēc iespējas vairāk argumentu, lai tās dalībnieki varētu izdarīt secinājumu vai atrast risinājumu problēmai. Nejauc diskusiju ar debatēm – tā nav oponentu cīņa!
- Jo lielākam dalībnieku skaitam tiks dotas vienlīdzīgas iespējas izteikties, jo lielākas iespējas uzzināt vairāk atšķirīgu viedokļu.
- Vislabākais viedokļa pamatojums ir fakti, jo tie ir neapstrīdami.
- Diskusijas mācību stundās rīko, lai mācītos. Diskusija palīdz trenēt prasmi klausīties, formulēt un pamatot savu viedokli, analizēt, vērtēt un lietot informāciju, prognozēt, izdarīt secinājumus, veidot spriedumus u.c. Izmanto šo iespēju! Diskusijas laikā pavēro sevi “no malas”, lai vēlāk varētu izvērtēt, cik prasmīgs diskutētājs esi.

	Pauls Kalniņš	Meletijs Kaļistratovs	Pauls Šīmanis	Mordehajs Nuroks	Mīkēlis Valters	Jāzeps Rancāns
Dzīves gadi						
Iegūtā izglītība						
Kad un kādos apstākļos uzsāk sabiedrisku darbību						
Ieņemamie amati						
Politiskie uzskati pirms apvērsuma						
Ko piedzīvo un kā rīkojas apvērsuma laikā						
Kā vērtē apvērsumu pēc tam						

RADOŠS UZDEVUMS

PIEMIŅAS SAGLABĀŠANA

Ievērojamu cilvēku piemiņu var iemūžināt dažādos veidos – pieminēt viņu dzīvi un sasniegumus enciklopēdijā, uzrakstīt par viņiem grāmatu, uzcelt pieminekli, nosaukt viņa vārdā ielu... Viens no piemiņas iemūžināšanas veidiem ir izdot personībai veltītu pastmarku.

Latvijas Pasts ir izdevis vairākas nozīmīgām vēsturiskām personībām veltītas markas. Piemēram, 2001. – 2002. gadā nāca klajā pastmarku sērija “Latvijas jūrniecības vēsture”, kurā tika iekļautas hercogam Jēkabam, Krišjānim Valdemāram un Kristianam Dālam veltītas markas.

UZDEVUMS

Izveido savu pastmarku sēriju par ievērojamākajām personībām – demokrātijas veicinātājiem Latvijā! Izvēlies kādu no piedāvātajām tēmām vai izveido pats savu.

- Latvijas politiķi – demokrātijas stiprinātāji.
- Sievietes politiķes Latvijā 20. gadsimtā.
- Mazākumtautību tiesību aizstāvji Latvijā 20. gadsimtā.
- Nozīmīgākie demokrātijas aizstāvji Latvijā 20. gadsimtā.
- Satversmes sapulces deputāti – demokrātiskas valsts pārvaldes iedibinātāji Latvijas Republikā.

1. **Atlasi** savai pastmarku sērijai vismaz trīs nozīmīgas personības!

2. **Noskaidro** šo personību dzīves datus, atrodi to portretus! Kā katra no šīm personībām izskatījās? Kurā laikmetā katra no tām dzīvoja? Kāda tajā laikā bija Latvija? Kādas ēkas tika celtas? Kādas drēbes cilvēki valkāja? Kādus sadzīves priekšmetus lietoja? Iespējams, ka šāda vizuāla informācija tev noderēs pastmarkas veidošanai.

3. **Izpēti** šo personību sasniegumus! Kāds ir katras personības būtiskākais ieguldījums demokrātijas attīstībā? Kuras savas darbības aspektus pastmarkas “galvenais varonis” pats uzskatīja par būtiskākajiem? **Izvēlies** katrai personībai trīs būtiskākos sasniegumus (vairāk attēlot pastmarkas lieluma attēlā būs grūti)!

4. **Izplāno**, kā izvēlētos sasniegumus var attēlot vizuāli! Kādus simbolus lietot, lai šos sasniegumus atklātu? Kādas krāsas izmantot? Kādas būs attēlojamo priekšmetu proporcijas attēlā?

5. **Izveido** pastmarkas! Izmanto kādu no glezniecības vai grafikas tehnikām vai veido kolāžu.

6. **Uzraksti** īsu paskaidrojuma tekstu vai izveido shēmu, kas izskaidrotu pastmarkā redzamo!

ŅEM VĒRĀ!

- Pastmarka ir kā piemineklis – tā autoram jāspēj pamatot, kāpēc izvēlētas tieši šīs personības.
- Kaut arī pastmarka nav liela, tā ietver ievērojamu informācijas daudzumu. Tieši mazā lieluma dēļ pastmarkas saturam jābūt pārdomātam – informācijai tajā jābūt vienlaikus nozīmīgai un skaidri saprotamai, vizuāli viegli uztveramai.
- Pastmarkas informāciju var pasniegt dažādos veidos – fotogrāfiski precīzi, mākslinieciski tēlaini, simboliski. Vienā pastmarkā var būt izmantots viens vai vairāki attēlojuma veidi.
- Katrs cilvēks ir daudzpusīgs. Arī politiski nozīmīgas personības gūst panākumus mākslā, veic zinātniskus atklājumus un izgudro vēlāk ikdienā neaizstājamas lietas. Lieliski, ja pastmarka atklāj personību pēc iespējas daudzpusīgāk!
- Pastmarka ir autordarbs. Nebaidies likt lietā savu iztēli!

PIEMĒRI

Fragments no Latvijas Pasta mājaslapas teksta par marku sēriju "Latvijas jūrniecības vēsture"

"Kopš neatminamiem laikiem mūsu senči ir braukuši jūrā, lai gādātu sev pārtiku, zvejojot zivis, tirgojoties un pārvadājot preces un pasažierus, kā arī karojot pret iebrucējiem un lūkojot "aizjūras" sievas, ja vietējās daiļavas nelikās gana labas. Visu laiku ievērojamākās ar jūrniecību saistītās personības Latvijā ir hercogs Jēkabs (Jēkabs Ketlers, 1610–1682) un Krišjānis Valdemārs (1825–1891). Viņu nopelns ir kuģošanas un vietējās kuģu būves veicināšana, atbalstīšana un navigācijas izglītības iegūšanas rosināšana. Hercoga Jēkaba valdīšanas laikā pasaule iepazīna Kurzemes un Zemgales hercogistes vārdu – tās karogi plīvoja Gambijā (Āfrikā) un tālajā Tobāgo salā, bet viens hercoga Jēkaba sapnis palika nerealizēts – tā ir Austrālija. Hercogam piederēja sešas kuģu būvētavas, liela kara kuģu un tirdzniecības flote, ar ko viņš, gudri saimniekojot, nodrošināja savai valstij pārticību un spožumu un, par nožēlu jāsaka, arī skaudību. Hercoga kuģu būvētavās būvēja kuģus arī pēc ārvalstu pasūtījuma – Anglijai, Francijai, Holandei un vēl daudzām citām valstīm. Savukārt Krišjāni Valdemāru latviešu tauta uzskata par nacionālās jūrniecības patronu, pirmo latviešu jūrskolu dibinātāju un vietējās kuģu būves rosinātāju."

(<http://www.pasts.lv/lv/privatpersonas/filatelija/katalogs>)

BIOGRĀFISKS PĒTĪJUMS

Kāpēc biogrāfiski pētījumi ir būtiski? Vēsture pēta sabiedrības dzīvi. Un sabiedrība sastāv no indivīdiem. Katrs no tiem kaut kādā veidā ietekmē vēstures kopējo gaitu – dažs mazāk, cits vairāk, dažs aplinkus, cits visai tieši. Būtiski ir saprast, kāpēc un kā tas notiek? Būtiski to vērtēt pašam, akli nepaļaujoties uz citu viedokļu nekļūdīgumu.

Šie soļi tev palīdzēs uzrakstīt kvalitatīvu pārspridumu par kādu personību.

1. JAUTĀJUMI

Labas biogrāfijas pamatu veido labi jautājumi. Garlaicīgi jautājumi rada garlaicīgas atbildes. Neinteresantas atbildes iemidzina lasītājus. Vienkārši faktu saraksti ir kā sausas brokastu pārslas – bez pieņa, bez “odziņas”, ... bez garšas!

1. solis

Izvēlies, kura cilvēka biogrāfiju tu rakstīsi. Atceries – lai izvēlētos pamatoti, par pētāmo personību ir jāzina pietiekami daudz. Personības izpētei tev nāksies veltīt diezgan daudz laika, tāpēc pārliecinies, ka šī cilvēka dzīvē ir kaut kas, tavuprāt, intriģējošs, aprakstīšanas vērts.

2. solis

Izveido diagrammu (*zirneklī*), uzrakstot personas vārdu lapas vidū (sk. arī diagrammas paraugu 112. lpp.).

3. solis

Izplāno jautājumus!

- Pārlūko zemāk redzamo jautājumu sarakstu un pārdomā, uz kuriem no tiem būtu vērts meklēt atbildes.
- Izvēlies 4–5 būtiskus jautājumus, kurus tu vēlētos pētīt.
- Ieraksti šos jautājumus diagrammā.
- Sazaro *zirneklī*! Pievieno katram jautājumam diagrammā 4–5 apakšjautājumus, kas jānoskaidro, lai atbildētu uz būtisko jautājumu.

Biogrāfiju veidošanai svarīgi jautājumi

- Kādā ziņā X dzīve bija ievērojama?
- Kādā ziņā X dzīve bija nicināma?
- Kādā ziņā X dzīve bija apbrīnojama?
- Kādas cilvēciskas īpašības visvairāk noteica X dzīves ceļu un ietekmēja X laikabiedrus?
- Kura X personības iezīme radīja visvairāk sarežģījumu un grūtību?
- No kuras X personības iezīmes bija visvairāk labuma?
- Vai X izdarīja kādas kļūdas vai pieņēma nepareizus lēmumus? Ja *jā*, kādi tie bija un ko tu būtu izvēlējies un kā tu būtu rīkojies X vietā?
- Kas ir trīs būtiskākās lietas, ko tu vai kāds cits jauniešis varētu mācīties no X dzīves pieredzes?
- Daži cilvēki uzskata, ka par kādas personas dzīves vērtību var spriest pēc tā, cik daudz ienaidnieku viņam/ viņai rodas. Vai to varētu attiecināt arī uz X dzīvi? Paskaidro, kāpēc!
- Talantīgu cilvēku dzīves bieži ietekmē autoritātes, kas pamudina un iedrošina. Cik lielā mērā tas atbilst X gadījumam? Paskaidro!
- Daudzu cilvēku rīcību nosaka “rīcības kods” vai kāds uzskatu kopums, kas ietekmē viņa izvēli būtiskās situācijās. Tie var būt reliģiski vai politiski uzskati vai sava dzīves filozofija. Kādā mērā šāds “rīcības kods” ietekmējis X rīcību? Cik lielā mērā X darbojās neatkarīgi no šādiem uzskatiem? Vai X piedzīvoja brīžus, kad bija grūti vai neiespējami sekot savam “rīcības kodam”?
- Ko, tavuprāt, nozīmē būt varonim? Vai X bija varonis? Kāpēc? Kāpēc ne? Ar ko varonis atšķiras no slavenības?

4. solis

Pievieno savai diagrammai svarīgos un intriģējošos jautājumus, ko tu pats izgudroji, kad domāji par savu pētījumu.

2. PERSONĪBAS PĒTĪŠANA

Tagad, kad esi izvēlējies jautājumus, ko pētīt, ir pienācis laiks sākt meklēt atbildes. Atbilžu veidošanai nepieciešamo informāciju vari meklēt dažādos avotos. Ja gribi paveikt pamatīgu un izsmelšu darbu, izmanto visu no tālāk minētā.

Enciklopēdija

Enciklopēdijā meklē ne tikai rakstu par savu pētāmo personu, bet arī par jautājumiem, kas ar viņu saistīti. Piemēram, Krievijas Valsts dome, ja esi nolēmis pētīt Jāņa Čakstes personību, vai Latvijas Centrālās padomes darbība, ja tas ir Pauls Kalniņš.

Izlasī ne tikai to rakstu, kas paskaidro meklēto vārdu, bet arī tos, uz kuriem norādīts tekstā vai ieteikumos pēc raksta. Tādā veidā atrodi, kur pētāmā persona minēta rakstos, kas nav tieši veltīti tai.

Apkopo galvenos secinājumus un ieraksti savā izpētes failā.

Grāmatas

Ja iespējams, atrodi skolas vai publiskajā bibliotēkā grāmatu par pētāmo personu. Biogrāfiju veidošanai grāmata bieži ir labāks avots nekā digitāls izdevums. Grāmatās informācija mēdz būt dziļāka un detalizētāka. Grāmatas biežāk nekā, piemēram, interneta mājas lapas sarakstījuši nopietni un uzticami zinātnieki, nevis amatieri.

Grāmatā uzziņāto ieraksti pie atbilstošā jautājuma savā failā jeb datnē.

Laikraksti

Ja tava skola pasūta nopietnus laikrakstus un žurnālus, vari meklēt informāciju par pētāmo personu tajos. Vari izmantot arī internetā atrodamos laikrakstu arhīvus. Rēķinies, ka informācija tajos var būt pieejama tikai par maksu.

Ņem vērā, ka mūsdienu izdevumos par vēsturiskām personām var nebūt daudz informācijas!

Internets

Apmeklējot interneta lapas, pievieno savam failam informāciju, kas palīdz izgaismot pētāmos jautājumus.

Izmanto meklētājus, piemēram, google.lv, siets.lv u.c. Nemeklē tajos tikai pētāmās personas vārdu, tādā veidā atrastās informācijas apjoms var izrādīties lielāks nekā tu spēj lasīt. Pievieno personas vārdam kādu precizējošu jēdzienu, kas sašaurinās meklēšanu. Piemēram, X “biogrāfija”, “neveiksmes politikā”, “sasniegumi likumdošanā” u. tml.

Meklē specifiskus faktus un parādības, kas saistītas ar pētāmo personu. Piemēram, Paula Šīmaņa darbība laikrakstā “*Rigasche Rundschau*”.

Esi uzmanīgs ar informāciju internetā – daudzas tur ievietotās biogrāfijas veidojuši amatieri vai skolēni. Kā novērtēt, kurai uzticēties?

3. APKOPOŠANA JEB SINTĒZE

Kad esi ieguvis pietiekami daudz informācijas par pētāmo personu, nākamais solis ir sakārtot savāktās informācijas drumslas tā, lai tas palīdzētu saprast atbildes uz pētījuma jautājumiem.

Vai, informāciju vācot, tu to arī brāķēji? Vai tu šķiroji savus atradumus tā, lai tie atbilstu sākumā izvirzītajiem jautājumiem? Izdari to tagad! Novērtē šādus jautājumus.

- Kura informācija palīdzēs pamatot tavas jaunās atziņas?
- Kura informācija var noderēt?
- Kuras *daļiņas* un *gabaliņus* var kombinēt kopā? Kuri papildina cits citu?
- Kura informācija ir lieka un būtu izmetama?

Pētījuma informācijas apkopošanu var salīdzināt ar mozaīkmīklas (*puzles*) gabaliņu savienošānu, līdz izveidojas attēls. Tikai kartona gabaliņu vietā tu bīdi faktus un idejas. Kad esi saskatījis attēlu, vari ķerties pie nākamā soļa – dzīvesstāsta stāstīšanas.

4. DZĪVESSTĀSTA STĀSTĪŠANA

Tagad tavs uzdevums ir no iepriekš atrastās un sakārtotās informācijas izveidot rindkopas, kas stāstītu būtisko par pētāmo personu.

Labs stāsts ietver drāmu, saviļņojumu, cilvēcisku interesi, kaislību un spriedzi. Izstāsti par pētāmo personu tā, lai lasītāji degtu nepacietībā uzzināt vairāk. Kad esi pabeidzis pirmo melnrakstu, pārbaudi un uzlabo rakstīto. Pievērs uzmanību stāstījuma faktu patiesumam, teksta izkārtojumam jeb pārsprieduma struktūrai, pareizam jēdzienu lietojumam, teikumu uzbūvei un pareizrakstībai.

Neturi sveci zem pūra!

Ja darbs izdevies, publicē to, piemēram, virtuālajā enciklopēdijā “Latvijas ļaudis uz 21. gadsimta sliekšņa” (www.gramata21.lv) vai brīvajā enciklopēdijā “Vikipēdija” (<http://lv.wikipedia.org>).

SADARBOJOTIES AR KAĻISTRATOVA NAMU

! INFORMĀCIJA SKOLOTĀJIEM

Kaļistratova Nams atrodas Daugavpilī (Nometņu ielā 21, LV-5403, tel. 5426579).

No vienas puses, tas ir muzejs, no otras – kultūras centrs. Daugavpils Krievu kultūras centrs ir nevalstiska organizācija, kas popularizē krievu kultūru, rīkojot lekcijas, seminārus, zinātniskās konferences, mākslas izstādes un koncertus. Šajā darbībā tiek iesaistīti Latvijas un Krievijas augstskolu pasniedzēji, skolotāji, kultūras darbinieki, tiek aicināti piedalīties arī skolēni. Tā jau 12 gadu darbojas jauniešu “Puškina sekcija”, 10 gadu “Ceļotāju klubs”, tiek lasītas lekcijas par krievu un Rietumu kultūru utt. Skolēniem ir iespēja iepazīties ar dažādiem folkloras kolektīviem un iesaistīties to aktivitātēs (Ziemassvētki, Masleņica, Lieldienas, Slāvu kultūras nedēļa, Trīsvienība, tematiskās izstādes, festivāli, koncerti utt.).

Folkloras deju un dziesmu kopas.

Garīdznieks O. Žilko un bērnu nama “Priedīte” audzēkņi.

Sadarbībai ar skolām ir piedāvāti divi varianti:

1) iespēja iepazīties ar M. Kaļistratovu, viņa sabiedrisko un politisko darbību un vecticībnieku ikdienas dzīvi 20. gadsimta 20.–40. gados (sk. “Metodiskais apraksts”);

2) iesaistīties Kaļistratova Nama piedāvātajās aktivitātes (sadarbība ar Kaļistratova Namu kā kultūras centru), lai veicinātu skolēnu interesi un izpratni par krievu kultūru un tās darbiniekiem kopumā. Īpaši svarīgi īstenot šādus **uzdevumus**: iesaistīt skolēnus materiālu vākšanā, ziņojumu izstrādāšanā par Latvijas sabiedrībā pazīstamām personībām, krievu kultūras darbiniekiem, kā arī dažādās aktivitātēs, kuras piedāvā Kaļistratova Nams.

Īsi par memoriālo istabu

Kaļistratova Nama pirmajā stāvā ir izveidota ekspozīcija par M. Kaļistratovu. Tā ir istabā, kur savā laikā pulcējās visa ģimene, arī pašlaik cik iespējams tajā atdarināts tā laika interjers, lai radītu atbilstošu atmosfēru – istabas “sarkanajā stūrī” atrodas Dievmātes ikona, atjaunota krāsns, centrā – apaļais galds, uz tā lampa utt. Par apskates objektu var kalpot arī pati māja – sava laika lieciniece. Citās telpās tiek piedāvātas dažādas ekspozīcijas.

Lubu bildītes
(veid. P. Hudobčonoks).

Ģzeļas ekspozīcija.

METODISKAIS APRAKSTS

Meletijs Kaļistratovs vakar, šodien un –?

Tēmas pamatojums.

M. Kaļistratova personība var būt paraugs tam, kā laika gaitā pārveidojas priekšstati par kādā vēstures posmā ievērojamu cilvēku. Mūsdienās tikai daži mācēs pateikt par M. Kaļistratova politisko darbību, bet daudzi saistīs šī cilvēka vārdu ar krievu kopienas pārstāvju aktivitātēm Daugavpilī un Latgalē, proti, ar Daugavpils Krievu kultūras centru – Kaļistratova Namu.

Mērķis (var būt divējāds)

I. Veicināt skolēnu interesi un izpratni par personības lomu vēsturē.

Uzdevumi

- Rosināt skolēnus apzināt nepieciešamību pievērsties atsevišķa cilvēka lomai sabiedrības dzīvē.
- Parādīt, ka nav un nevar būt cilvēka darbības viennozīmīga vērtējuma.

II. Tēmā par daudzkulturālas sabiedrības būtību veicināt skolēnos izpratni par Latvijas sabiedrības daudzveidību, rosinot interesi par citām tautībām un citu reliģisko konfesiju pārstāvjiem, veidojot skolēnos iecietīgu un izprotošu attieksmi pret viņiem.

Uzdevumi

- Iepazīstināt ar vecticībnieku sadzīves tradīcijām un paražām, sabiedriskajām aktivitātēm.
- Noskaidrot šīs etnokonfesionālās grupas intereses, vērtības, attieksmi pret 20. gadsimta 20.–40. gadu notikumiem Latvijā.

1. DARBA LAPA

Uzdevumi

- Iepazīsties ar muzejā piedāvātajiem materiāliem!
- Aizpildi tabulu!
- Sastādi ceļvedi pa Kaļistratova Namu!

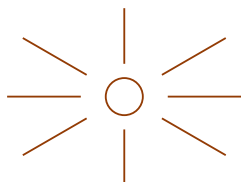
“V” Jau zināmā informācija (vai domā, ka zini).	“+” Muzeja apmeklējumā iegūtā jaunā informācija.	“?” Kas palika neskaidrs, ko vajadzētu precizēt vai uzzināt jaunu.

Tavi ieteikumi (idejas par muzeja noformējumu, ekspozīcijām utt.)

2. DARBA LAPA

Uzdevumi

- Izpēti:
 - a) muzejā piedāvāto informāciju;
 - b) avotus grāmatā “Mēs Latvijā” – 61. lpp. (2A₁, 2A₂), 70. lpp. (vārdnīca) un Darba lapas pielikumā;
 - c) T. Feigmanes rakstu grāmatā.
- Nosauc M. Kaļistratova darbības jomas, veidojot “zirnekli”.

- Sasaisti M. Kaļistratova darbību ar vecticībnieku interesēm!

- Mājās uzraksti eseju par tēmu

“Vai Krievu kultūras centra atrašanās Kaļistratova Namā ir nejaušība?”

AVOTI

A

Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

Personām, kas pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību.

/Latvijas Republikas Satversme, 91. p., 114. p./

B

1994. gadā krievu tautības Daugavpils sabiedrības pārstāvji nolēma veidot jaunu sabiedrisko organizāciju – Krievu kultūras centru. Tas sakrita ar Meletija Kaļistratova radnieku piedāvājumu izmantot denacionalizācijā atgūto M. Kaļistratova māju krievu kultūras vajadzībām. Tā sabiedriskā organizācija sasaistīja savu nosaukumu, kā arī turpmāko darbību ar pirmās Latvijas Republikas politiķi.

100 лет Мелетию Архиповичу Каллистратову. Информационный бюллетень Центра Русской Культуры. Даугавпилс: Материалы ЦПК, 1996.

C

M. Kaļistratova pedagoģiskā darbība sākās Ilūkstē. Strādājot par skolotāju, viņš vienlaikus izglītoja savus tautiešus vecticībniekus, lasīja lekcijas savu skolēnu vecākiem, publicēja rakstus par audzināšanu ģimenē un tautas izglītošanas jautājumiem, bija vecticībnieku žurnāla “Ticības vairogs” (“Щит веры”) rosīgs autors.

100 лет Мелетию Архиповичу Каллистратову. Информационный бюллетень Центра Русской Культуры. Даугавпилс: Материалы ЦПК, 1996.